

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Judicium Ecclesiasticum Seu Decretalium Gregorij IX.
Pont. Max. Liber II.**

Schmalzgrueber, Franz

Ingolstadii, 1726

Titulus XX. De Testibus, & Attestationibus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-74990](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-74990)

proposuisti cit. probatio mulieris plenior fuit, cum præter Juramentum à se depositum assertionem suam firmaret testimonio septem matronarum, quarum iudicio, cum perita in arte fuerint, plurimum deferendum fuit. Ergo &c. Sed neque requiritur tantus numerus testium matronarum; nam sufficit, si pro virginitate deponant duæ, vel tres mulieres, modò fuerint honestæ, & artis peritæ, ac testimonium juratæ dicant, ut tradit Gloss. in can. nec aliqua 4. V. obstetricum caus. 27. q. 1. Henr. Canif. in c. proposuisti cit. n. 7. & 9. Barbof. ibid. n. 7. cum alijs.

tra viri Juramentum proponitur depositio jurata uxoris tantum, non verò, quando huic suffragantur etiam alia testimonia; tunc enim plenior, ut dixi, est uxoris probatio, & cons. præferenda Juramento mariti. Ad Conf. etli fallax sit inspectio obstetricum, tamen juncta tam harum, quam ipsius mulieris Juramento parit fidem plenior, quam Juramentum solius mariti, affirmantis se mulierem cognovisse: unde illi potius, quam huic deferendum est, ita tamen, ut admittatur probatio in contrarium, quod fieri potest per inspectionem ab alijs mulieribus æquè peritis faciendam.

TITULUS XX.

De Testibus, & Attestationibus.

Post tractationem de Probationibus in genere descendendum ad harum Species. Inter istas prima, & utilissima occurrit, quæ defumitur ex Testimonio, & depositione Testium,

cumque viva istorum voce fiat, præ alijs excellentiorem, & efficaciorē probandi modum continet. Hinc ante alias Probationum species hic de Testibus, & Attestationibus agitur.

S. I.

De Natura, & Qualitate Testium.

SUMMARIUM.

1. Definitio, & Varietas Testium.
2. Admittuntur Testes omnes, qui Jure non prohibentur.
3. 4. Jure naturali prohibentur furiosi, infantes &c.
5. 6. Jure positivo removentur primò impuberes.
7. 8. Secundo cæci, surdi, & muti cum limitatione.
9. 10. 11. Tertio Servi propriè dicti.
12. 13. Quarto corrupti pecuniâ pro dicendo Testimonio.
14. Qui etiam datorum non acquirunt dominium.

15. Nisi pro expensis itineris &c. data sint.
16. Sexto infames.
17. Cum exceptione.
18. 19. Septimò criminosi.
20. Casus excepti.
21. 22. 23. Octavo Accusati, & incarcerati ob crimen grave, & infamiam irrogans.
24. 25. Nonò perjuri.
26. Decimò Excommunicati.
27. Testimonium tamen ipsorum valet.
28. Undecimò Persona viles.

Quæritur 1. quidnam sint Testes, & quid eorum Attestationes? sunt Persona, quæ de re, aut factò aliquo dubio & controverso legitime evocata testimonium dicunt; vel generalitèr: quæ ad fidem alicujus rei faciendam adhibentur. Attestationes verò sunt ipsorum testium depositiones, seu asseverationes super factò aliquo. Testium alij sunt Judiciales, qui in Judicio; alij Instrumentarij, qui in instrumento; alij Testamentarij, qui in Testamento adhibentur. In hoc Titulo potissimum agitur de Testibus Judicialibus, De his c. placuit 1. h. tit. decernitur, ut sint idonei, fideles, & jejuni.

Dicitur 1. Idonei, i. e. qui non prohibentur testificari. Et hi non unius sunt

generis; nam aliqui ex his dicuntur omni exceptione majores, qui videlicet nulla legitima exceptione à Testimonio deponendo repellì possunt; alij minorem fidem merentur, quia tamen eorum defectus alijs adminiculis suppleri potest, in certis casibus etiam ipsi permittuntur testificari.

Dicitur 2. Fideles: qua voce quidam Interpretes putant excludi Infideles, Judæos, Hereticos &c. sed meliùs apud Gonzal. in c. placuit cit. n. 2. & alios idem sonat, quod Fide digni. Consonat huic Interpretationi expositio Gratiani, qui ubi in Decretalibus l. cit. habetur Fideles, ipse can. placuit 2. caus. 4. q. 3. in suo Decreto posuit Fideliores.

Dicitur 3. Jejuni: hoc autem solùm est de honestate, & decentia ob reverentiam

Mm

tiam

fiam Juramenti, sine quo Testimonium non deponitur; non autem de necessitate, vel præcepto, ut notat Gloss. *fin. in c. placuit cit.* Decius *ibidem n. 7. § 8.* Vivian. *in Ration. v. nullus*, Henr. Canif. *n. 11.* Laym. *n. 6.* Gonzal. *n. 3.* Wagnereck *v. nisi jejunos*, Pirh. *hic n. 3.* Quodsi olim præceptum fuit, ut testes non nisi jejuni testimonium dicerent, id vel in particularibus tantum locis, ubi talis consuetudo vigeat, obligavit, vel per desuetudinem jam abrogatum est, ut bene advertit Barbof. *in c. placuit cit. n. 4.*

² Porro non prohibiti testificari censentur omnes, de quibus contrarium non probatur; quia Edictum de testibus prohibitorium est. Abb. *in c. 1. cit. n. 1.* Lanfranc. *de Testib. n. 55.* Farin. *prax. crim. q. 53. n. 1.* & alij apud istos: conf. ad testificandum habiles generaliter denotantur omnes, qui specialiter non prohibentur. Neque opus est, ut quis idoneum esse probet, sed si in testem producat, admitti debet, donec probetur, quod careat aliqua qualitate, quæ vel Jure naturali, vel positivo in Teste requiritur.

Jure naturali, ut quis testis esse possit, plus non requiritur, quam ut is sit capax rationis. Ea, quæ Jure positivo in Testibus requiruntur, Gloss. *in c. in nomine 2. v. vilissimi h. tit.* comprehendit his versibus:

Conditio, sexus, ætas, discretio, fama, Et fortuna, fides, in testibus ista requirunt.

Ex horum requisitorum defectu Testimonium ferre prohibentur aliqui absolute, alij solum secundum quid. Qui secundum quid prohibentur, multiplicis generis sunt; nam aliqui ex ijs prohibentur testimonium ferre pro certis personis, alij contra certas personas, nonnulli in certis causis. Hinc multiplex oritur dubium; nam ante omnia

³ Queritur 2. quinam Jure naturali arceantur à munere testificandi? *v. hoc Jure à testificandi munere arceantur Furiosi; quia mente i. e. ratione carent §. item furiosi Inst. quib. non est permiss. testam. fac. l. in negotijs 5. ff. de R. J. Excipitur, si lucida intervalla habeant; talis enim de ijs, quæ vidit, vel audivit &c. tempore lucidi intervalli, testificari tempore lucidi intervalli potest arg. l. furiosum 9. C. qui testam. facer. poss.*

Dixi, Testificari tempore lucidi intervalli potest; non enim sufficit, quod viderit ea ante furorem, sed etiam, & multo magis requiritur, ut tempore, quo testificatur, sit capax rationis.

Et ratio est, quia spectatur tempus depositionis, quo tempore, cum Judicio careant furiosi, quidquid dicunt, profus ignorant. Mascard. *de probat. vol. 2. concl. 829. n. 7.* Farin. *prax. crim. q. 61. n. 1. § seqq.* Pirh. *hic n. 5.* Wiest. *n. 3.*

⁴ Sed neque satis est, si ad se furiosus redierit; nam licet sui sit compos factus, ad-

huc tamen deponere non potest de ijs, quæ tempore furoris contigerunt, sed requiritur, ut utroque tempore fuerit sui compos, ut bene advertit Farin. *l. cit. n. 14.* Haun. *tom. 5. de J. § J. tr. 4. n. 264.* Pirh. *l. cit.* cum alijs. Neque obstat, quod, ut infra dicam, pubes factus testificari possit de eo, quod vidit in pupillari ætate; nam hic non caret usu rationis, & habet integerrimos sensus, memoriam vivacissimam; non ita qui furore, aut amentia agitur, quippe cum hujus generis homines habeant phantasmam adeo corruptam, ut putent se coram intueri, quæ nupiam fiunt in rerum natura. Itaque ad Judicem spectabit, ut ex qualitate, & effectibus furoris arbitretur, quantum fidei possit adhiberi hujusmodi testi: si omnibus consideratis, dubium sit, teste Farin. *l. cit. n. 15.* præsumere potest datum tempore sanæ mentis.

Quod de furioso dictum, extenditur ad mente captos, infantes, ebrios, & alios usu rationis destitutos, ob rationis paritatem, Dixi Ebrios, intellige, penitus ebrios; nam quamvis Judex curare debeat, ut testes sint sobrii, nec semiebrii, hi tamen absolute à testimonio dicendo non repelluntur; quia Jure naturali, ut *num. præc.* dictum est, plus non requiritur, quam ut is sit capax rationis.

Queritur 3. quinam simpliciter prohibeantur testes esse in Judicio? *v. 5.* horum esse quatuor genera ex quatuor diversis capitibus.

Et 1. quidem est Defectus Ætatis: ob quem generaliter, & absolute in quibuscunque causis tam Civilibus, quam Criminalibus ad testimonium dicendum inhabiles sunt impuberes, prout habetur *can. si testes 3. §. Lege Julia caus. 4. q. 3. l. testium 3. §. Lege Julia 5. ff. h. tit. l. in vii 12. in fin. ff. eod. & notat ibidem Gloss. v. sed nec pupillis, Hiltrop. *process. Judic. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 3.* Wefenbec. *ff. h. tit. n. 3.* Henr. Canif. *in c. 2. tit. eod. n. 14.* Wagner. *ibid. v. vilissimi*, Valens. *§. 2. n. 1.* Zoel. *n. 7.* Pirh. *n. 4. § 5.* Engl. *n. 13.* König. *n. 3.* Wiest. *n. 3.* Ratio est, quia impubes non videtur illius esse maturitatis, ut sufficienter judicet de gravitate perjurij, & ob animi levitatem facile corrumpetur.*

Excipitur tamen 1. crimen læsæ Majestatis, in quo ad testificandum admittuntur etiam minores 14. annis; quia ibi nemo eximitur *l. nemo 4. fin. C. ad L. Jul. Majest.* Accedit, quia in eo crimine minor 14. annis etiam torqueri potest *l. de minore 10. §. sed omnes 1. ff. de quest.* sed minus est testificari. Igitur etiam admittetur illius testimonium.

Excipitur 2. si consuetudo sic habeat: sic passim invaluit, ut impuberes in causis criminalibus examinentur, & nihil frequentius est, quam homicidia, & hujusmodi delicta per pueros detegi. Ubi tamen advertito, depositionem impuberis, nisi alijs adm-

nicu-

niculis, & præsumptionibus adjuvetur, non facere semiplenam probationem, sed tantum indicium ad indagandam veritatem, & ex dicto impuberis tantum neminem torqueri posse, ut bene notat Gloss. *V. sed nec pupillis cit.* Farin. *prax. crim. q. 58. n. 44.* & seqq. Pirh. *hic n. 4.* & alij communiter.

Excipitur 3. si impuberes facti sint puberes; tum enim admitti ad testificandum possunt de ijs, quæ viderunt in pupillari ætate, modò ea, super quibus recipitur eorum testimonium, sint ejus naturæ, ut cadant sub sensum, & intellectum impuberis, & facta sint tempore, quo jam erat pubertati proximus. Farin. *q. 58. cit. n. 58.* Hiltrop. *c. 2. cit. n. 23.* Henr. Canif. *in c. 2. h. tit. n. 15.* Vallens. *§. 2. n. 2.* Pirh. *n. 4. cit.* Ratio est, quia non prohibentur. Ergo admittuntur. Intelligi autem istud debet solum in ijs rebus, in quibus testes puberes requiruntur à Jure solum ad probationem actus; nam si requirantur ad solemnitatem, & substantiam, sicut in Testamento solenni, impuberum testimonium, etsi deinde facti sint puberes, non recipitur, ut bene monet König *hic n. 4.* & constat ex *§. testes 6. Instit. de testiam. ordin.*

2 Vitium Corporis: Ob hoc à Testimonio ferendo regulariter arcetur cæci, surdi, & muti. Farin. *prax. crim. q. 61. oppos. 10.* & *11.* Hiltrop. *tit. 9. c. 2. n. 3.* Welenb. *ff. h. tit. n. 3.* Haun, *tom. 5. de J. & J. tr. 4. n. 267.* & *268.* Pirh. *hic n. 6.* & *7.* König *n. 5.* Sannig *c. 2. n. 4.* Ratio de Cæcis est, quia solus auditus in testibus regulariter non sufficit, sed præsentia & visus requiritur *can. testes 15. caus. 3. q. 9. c. cum causam 37. h. tit. l. testium 18. C. eod.* sed qui non vident, præsentem non dicuntur *l. coram Titio 209. ff. de V. S. l. quanquam 1. in fin. & ibi Bartol. ff. de auctor. & consens. tutor.* ergo, qui non vident, testes esse non possunt. De Surdis, & mutis ratio est, tum quia animi sui sensa satis exprimere non possunt, tum quia testes viva voce deponere, ejusque dicta à Judice audiri per se debent.

8 Dixi autem regulariter; nam 1. certum est, quòd cæci testari possint de ijs, quæ viderunt, antequam oculis caperentur. Mascard. *de probat. concl. 278. n. 9.* Farin. *q. 61. cit. n. 32.* Vall. *hic §. 2. n. 5.* Haun. *n. 267. cit. Pirh. n. 6.* Ratio est, quia plerumque cæci melius meminerunt præteritarum rerum, quàm qui identidem visum circa alia occupant, & prioribus speciebus memorativis innumeras alias superinducunt. 2. Pariter cæcus testificari potest de ijs, quæ audiit tempore cæcitatatis; sed ibi Judex diligenter exploret, an non deceptus sit cæcus testimonium deponens, cum non sit difficile vocem alienam imitari. Mascard. *n. 15.* & *16.* Farin. *n. 27.* & seqq. 3. In surdo, & muto distinguendum est: Vel enim aliquis est surdus & mutus simul, vel tantum surdus, aut

tantum mutus. Si tantum surdus, testimonium dicere de illis potest, quæ visu percipit, modò ex scriptura cognoscat, quid Judex interroget. Si mutus tantum, testis esse de visu, & auditu potest, modò sciat scribere, aut alijs certis, & indubitatis signis, seu nutibus cogitationes suas explicare *arg. l. servo 65. §. si pupillo 3. ff. ad S. C. Trebell. ibi: interrogati nutu possint significare.* Farin. *n. 46.* Haun. *n. 268.* & alij *suprà cit.* Idem dicendum de surdo, & muto simul. Neque obstat, quòd aliàs in scriptis, nec per nutus, sed viva voce testes deponere debeant; nam hoc solum probat hos testes non interrogandos, quando veritas aliter haberi potest.

3. Defectus Status: Ob hunc à Testimonio dicendo prohibentur Servi propriè dicti, quamdiu servi sunt, & ut tales habentur, si aliæ probationes suppetant. Henr. Canif. *in c. 2. h. tit. n. 8.* & *in summ. eod. §. 3.* Vallens. *hic §. 2. n. 4.* Wagner, *in c. 2. cit. V. vilissimi. Z. eod. n. 7.* Pirh. *n. 8.* Haun, *n. 269.* Engl *n. 10.* König *n. 6.* Wiest, *n. 4.* & constat ex *c. forus 10. de V. S. l. servi 7. ff. & l. quoniam liberi 11. C. h. tit.* Ratio est, quia Servi de Jure Civili censentur mortui, ac proinde ab omnibus officijs, & honoribus removen-
tuntur *l. quod attinet 32. & l. servitutem 200. ff. de R. J.* Hinc testimonium Servi ipso Jure nullum est, potestque parte etiam non opponente, Judicis officio repelli, ut rectè monet Farin. *q. 55. n. 166.* Accedit, quia, ut *c. forus cit.* dicitur. *sapè servus metu dominantis testimonium supprimit veritatis,* ut aded non sine ratione Jus testimonium servi rejiciat.

Dixi I. Servi propriè dicti; nam Colo-
ni Originarij, & Adscriptiij, de quibus mentio fit *c. multorum 2. de Judæis,* & *l. desimus 13. C. de agricol. & censit.* Item proprii homines, vulgò *Die Leibeigene* / etsi cum Servis quandam similitudinem gere-
re videantur, reipsa tamen servi non sunt, sed liberi homines, ideòque à legitimis actibus, & cons. etiam à testimonio ferendo non repelluntur Gloss. *in c. 2. cit. V. sint liberi.* Laym. *l. 5. Theol. mor. tr. 10. p. 4. c. 2. n. 5.* Pirh. *hic n. 8.* Multo minus Constitutio excludens Servos extendenda est ad Religiosos; nam etsi aliàs isti in multis æquiparentur Servis, in hoc tamen non æquiparantur: poterunt igitur cum licentia, & consensu sui Superioris testimonium dicere, ut clarè habetur *c. veritatis 8. de dol. & contumac. c. tuis 39. c. cum nuper 51. h. tit. & notat. Abb. in c. 12. eod. n. 4.* Mascard. *concl. 260. n. 13.* Farin. *q. 61. n. 124.* Pirh. *hic n. 9.* Engl *n. 11.* König *n. 6.* Wiest *n. 4.* Ratio est, quia, ut *suprà 2. dixi,* testimonium dicere est Juris prohibitorij, & omnibus, qui rationis sunt compotes, Jure naturali concessum, quibus non est specialiter Jure prohibitum. Nullus autem textus est in Jure, in quo id Religiosis reperitur prohibitum. Ergo &c. Neque obstat, quòd Religiosi à nego-

negotijs forensibus expressè removeantur *c. ex parte 2. de postuland.* nam in hoc textu ferè solum est sermo, ne agant Procuratores, & Advocatos, nisi id exposcat Monasterij utilitas, & Superiores permittant.

11 Dixi 2. *quandiu Servisunt, & habentur ut tales*; nam Servus liber factus deponere potest non tantum super ijs, quæ vidit, vel audivit, postquam liber factus est, sed etiam super ijs, quæ vidit in servitute, ut supra dixi de impubere *n. 6.* Ratio est, quia non prohibetur amplius, remota servitute. Similiter valet testimonium Servi, si communiter habeatur pro libero. Farin. *q. 55. n. 169.*

Dixi 3. *Si alie probationes suppetant*; nam in defectu aliarum probationum etiam Servi admittuntur ad testificandum: sed eo casu Servi depositio vocatur à Jure non *Testimonium*, sed *Responsum* in contemptum conditionis Servilis, ut indicatur *l. servi 7. ff. h. tit.* Similiter admittuntur Servi ad testimonium dicendum in criminibus exceptis; nam in his, ut infra dicam, admittuntur testes alias inhabiles ad testificandum. Farin. *q. 55. cit. n. 173.*

4. *Fides, aut Vita reprobata.* Sed hi, qui ex isto capite à Testimonio dicendo arcentur, multiplicis iterum generis sunt. Hinc ulterius.

12 Queritur 4. *quinam ob fidem, aut vitam reprobata repellantur à Testimonio dicendo in Judicio?* *n. 1.* ex hoc capite prohibentur testificari, qui *pecunia corrupti, vel conducti sunt pro dicendo Testimonio.* *Mynsing. cent. 6. obs. 67.* Farin. *q. 67. n. 236.* & *seqq.* *Wesembec. ff. h. tit. n. 3.* *Vivian. in c. placuit 1. v. pretio hic, Henr. Canif. ibid. n. 3.* *Gonzal. n. 4.* *Barbof. n. 1.* *Zoef. n. 43.* *Pirh. n. 10.* *König n. 8.* & constat ex *c. placuit cit. l. testium 3. S. Lege Julia 5. ff. eod.* Ratio est, quia per corruptionem violatur integritas, & veritas, quæ in Judicio necessaria est, siquidem testis, qui pretium accepit pro testimonio dicendo, non tam liberè testificatur, nec præsumitur dicere veritatem, eo quod munera excæcant prudentes, & subvertunt verba iustorum, ne veritatem intelligant. *Deut. 16. v. 19.* Accedit, quod hujusmodi Testes, qui pretium pro dicendo testimonio sive vero, sive falso recipiunt, perjuri fiant, cum antè juraverint, quod nec pretio, nec timore, nec odio, aut pro aliquo commodo testimonium dicant, ut habetur in forma Juramenti testis, & notat *Gloss. in c. 17. V. Juramentis h. tit.*

13 Et hoc adeo verum est, ut si quis probatus fuerit pro testimonio dicendo pecuniam accepisse, testimonium ejusdem non valeat, sed vel à parte adversa, vel officio Judicis rejici possit, tanquam valde suspectum de falsitate: imò ejusmodi conducti testes, tanquam valde suspecti, super falsi crimine torqueri possunt, quamvis non constet de-

falsa depositione. Ubi tamen notandum discrimen est inter testem deponentem falsum, & testem pecuniâ corruptum; nam testis deponens falsum tenetur Lege Cornelia de falsis, testis autem pecuniâ corruptus, nisi vincatur de falsa depositione, ea Lege, & poenâ per illam sancitâ non afficitur; quia hac solum punitur, qui mendacium dixit, & veritatem in Judicio occultavit, ut habetur *c. falsidicus 1. de crim. fals. & alijs cit.* advertit *Laym. in c. 1. h. t. n. 2.* Hinc si persistat in tortura, & nihil fateatur, non ordinariâ poenâ falsi, sed arbitrariâ à Judice puniri debet, quod contra Jus pro ferendo testimonio pecuniam accepit.

An autem istam accipiens acquirat **14** ejus dominium, dubium moveri potest. Et videtur universaliter tenenda affirmativa; nam etiam Advocatus potest accipere pecuniam, seu pretium ab illo, cujus causam defendit. Sed distinguendum est, an pecuniam accepit pro vero, an pro falso testimonio. *Si hoc secundum*, quamvis ita paciscendo, & falsum dicendo gravissimè peccet, pecuniâ tamen pro falso testimonio acceptâ sit dominus, eo modo, quo quivis alius datorum ob turpem causam. *Si primum*, eam danti restituere debet; quia ad testimonium verum dicendum quilibet civis ex Justitia, & ipso gentium Jure obstrictus est, si magistratus legitime interroget, & testimonium proferre jubeat. Atqui, quod ex Justitia debitum est, non potest pretio vendi. Ergo &c. *Neque obstat* ratio dubitandi allata in contrarium; nam Advocati patrocinium continet hominis ministerium, quod est pretio aestimabile, cum sit actus scientiæ acquisitæ, quem non tenetur omnibus ex Justitia impendere: at testem in testificando verum dicere necessarium est, & ad hoc ex Justitia obligatur.

Intelligendum autem hoc est de casu, **15** quo aliquid testis accipit pro Testimonio dicendo; secus enim, si accipiat aliquid pro expensis factis in itinere, item pro lucro, quod ipsi cessat, dum à labore, & operis suis impeditur interea; nam hæc Jure petuntur, & præstari debent, & quidem sumptus itineris statim, ut testes habeant, quo iter ingressi alantur, quod indicatur *l. quoniam 11. C. h. tit.* & apertius declaratur *l. eos qui 6. §. si quis 2. de Appell. & consult.* ubi dicitur testibus vocatis sumptus præstari itineris faciendi causâ. Et fundatur exceptio hæc in Jure naturali; nam officium suum nemini debet esse damnosum, & proprijs stipendijs nemo militare tenetur. Accedit, quia Jura solum irritum, & nullum declarant Testimonium, quod deponitur ab eo, qui ad hoc ferendum conductus est pretio, Atqui is, qui sumptus necessarios pro itinere accepit, per hoc non accipit pretium pro testimonio, sed refarcitionem damni, quod in gratiam alterius patitur. Ergo &c. Ob eandem rationem in foro con-

conscientiæ tutus est, neque tenetur resti-
tuere, cui is, in cujus gratiam testimonium
fertur, donandi animo aliquid dedit. In
foro externo tamen turpis censebitur, &
pœnæ obnoxius; quia præsumptio contra
ipsum militat, nisi ostendat donationem, &
promissionem sibi factam esse, postquam
jam deposuit testimonium: tunc enim,
cum nullum subsit periculum, non punitur,
neque censetur corruptus. Menoch, *de arbitr.*
cas. 310. n. 11. Farin. q. 67. n. 277.

16 2. *Infames.* Proceditque hoc tam
de infamibus infamiâ Juris, quàm de in-
famibus infamiâ facti: inter quos tamen tri-
plex intercedit discrimen.

1. Infames in-
famiâ Juris de utroque Jure repelluntur à
Testimonio dicendo *can. nulli 11. caus. 3. q.*
4. c. licet 47. & c. testimonium 54. h. tit. l. testium
3. §. Lege Julia 5. ff. eod. Infames autem
infamiâ facti de Jure Canonico quidem abso-
lutè *can. statumus 9. caus. 3. q. 5. & can. infam-*
es 17. caus. 6. q. 1. de Jure Civili autem
solum in causis criminalibus, & civilibus
arduus, Felin. in *c. testimonium cit. n. 12. Far-*
rin. q. 56. n. 107. §. 115. Pirh. hic n. 18.

2. Infamis infamiâ facti tantum, si emenda-
tus sit, admittitur ad testificandum saltem in
causa Civili; infamis infamiâ Juris etiam
emendatus per poenitentiam, quamdiu hæc
infamia non tollitur per dispensationem Prin-
cipis, cujus autoritate irrogata est, inhabilis
manet. Ratio est, quia ut bene notat
Pirh. *n. 22.* infamia Juris habet rationem
pœnæ sententialis, quæ à Magistratu legitimo
in perpetuum illata est. Ergo tolli non
potest, nisi ab eodem Magistratu, cum ejus-
dem sit ligare, & solvere, poenam imponere,
& relaxare: è contrario infamia facti oritur
ex solo crimine, aut vita criminosa. Ergo
eâ depositâ, vel emendatâ, etiam ipsa cessare
debet.

3. Testimonium depositum ab
infami infamiâ Juris ipso Jure nullum est;
infames infamiâ facti tantum à Judice ex offi-
cio, vel parte adversa per exceptionem repe-
lantur, necesse est; aliàs testimonium illo-
rum valebit, quamvis non faciant fidem ple-
nam, quòd non sint testes omni exceptione
majores. Et hinc sequitur, quòd testes
infames infamiâ Juris etiam in consortio cum
alijs testibus fide dignis nihil probent; tes-
tis autem infamis infamiâ facti licet seorsim
fidem ne quidem semiplenam faciat, in causis
tamen, quæ non requirunt meros testes in-
tegros, unâ cum alio teste omni exceptio-
ne majore possit facere plenam fidem, ut be-
nè notat Haun, *tom. 5. tr. 4. n. 256.*

17 *Excipiuntur*, tamen complures Casus,
in quibus etiam infamiâ Juris infames admit-
tuntur ad testificandum. Et hoc 1. fit
in criminibus enormibus, & exceptis, ut læsæ
majestatis, hæresis, Simonix &c. Farin. *q. 56.*
cit. n. 70. Gonzal. in c. 54. h. tit. n. 10. Haun.
l. cit. n. 254. Pirh. hic n. 17. 2. Si veritas
aliter haberi, vel per alios testes cognosci ne-

queat; tunc enim testimonium illorum re-
cipitur, sed non sine tortura, nisi deponant
contra valde diffamatum. Farin. *n. 50. §. seqq.*
Haun. *n. 253.* cum reliquis *suprà.*

3. Si
infamia sit occulta; quia ad hoc, ut repella-
tur, non solum requiritur, ut sit infamis, sed
etiam ut pro tali tempore depositionis sit ha-
bitus, & reputatus. Farin. *n. 86.* 4. Si re-
stitutus sit famæ à Papa, vel Principe, *arg. l.*
testium cit. §. lege Julia, ibi: *Qui eorum in*
integrum restitutus non erit. Igitur à contra-
rio sensu restitutus ad testimonium admitti
debebit. Gloss. *ibid. V. eorum*, Farin. *n. 79. §.*
seqq. Gonz. l. cit. n. 16. Pirh. n. 17. cit.
In his casibus quantum fidei depositionibus
illorum haberi debeat, arbitrium penes Judi-
cem est.

Plerumque, cum actu infa-
mes admittuntur, testimonia ipsorum non
sunt integræ fidei, nec omni exceptione maj-
ora: estque hoc verum etiam accedente tor-
tura; quia hæc infamiam non purgat quo-
ad effectum plenæ probationis, sed tantum
quoad indicium. Farin. *n. 77. fin.*

3. *Criminosus*, cui grave crimen ab
adversa parte obijcitur, & probatur in Judi-
cio. Proceditque hoc de Jure Canonico
tam in causa Civili, quàm in criminali, etsi
antea de eo nec convictus, nec confessus,
vel condemnatus sit, atque tamdiu, quam-
diu in crimine perseverat. Ita Gloss.
in *c. super eo 13. V. confessi h. t. Abb. ibid. n. 3.*
Felin. *n. 3. Gonz. in c. testimonium 54. eod. n.*
6. Farin. q. 56. cit. n. 128. Haun. tr. 4. cit. n.
246. Pirh. hic n. 19. & patet ex can. statumus 9.
caus. 3. q. 5. c. super eo 12. & c. testimonium 54.
cit.

Ratio est, quia non est credendum
contra alios illis, qui criminibus implicantur, ut
dicitur *can. neganda 1. caus. 3. q. 11. Neque ob-*
stat, quòd ejusmodi criminosus, etsi persistat
in crimine, modò tale non sit, ut infamiam
Juris irroget, repelli nequeat à munere
judicandi, vel eligendi; nam Judici, & ele-
ctori jus judicandi, & eligendi; plenè
est acquisitum, quo privari non de-
bent, nisi causâ plenè cognitâ, per
depositionem, aut privationem Judicis,
vel Superioris. Deinde majus peri-
culum est in teste, quàm in Judice;
nam à Judice appellari potest, non verò à te-
ste, & hinc potius testis ob crimen, quàm
Judex repellitur. Denique elector profe-
quitur jus suum, & exequendo officium hoc
nulli præjudicat; plurimum autem præjudica-
tur per testem parti, contra quam testificatur.

Dixi autem 1. *cui grave crimen ob-*
ijcitur, i. e. accusatione, & damnatione dignif-
simum, qualia sunt homicidium, adulterium,
incestus, furtum, sacrilegium, & alia, quæ re-
censentur *can. statumus cit.* non igitur sufficit
quodvis crimen. Dixi 2. *quamdiu in crimi-*
ne perseverat; nam si emendatus sit, & cri-
men Juris infamiam annexam non habeat,
admitti debet in causa civili, & criminali sal-
tem civiliter intentata *c. testimonium cit.* Por-

ro emendatio, cum sit mutatio vitæ, non præsumitur, sed probari debet, si videlicet ostendatur non exiguo, sed triennali saltem tempore laudabilem vitam egisse, ut rectè advertunt Farin. q. 56. cit. n. 140. Laym. in c. super eo cit. n. 2. Gonzal. in c. testimonium cit. n. 9. Pirh. hic n. 22. Dixi 3. de Jure Canonico; nam de Jure Casareo criminofus non repellitur à ferendo testimonio in causa civili, nisi ratione criminis contraxerit infamiam, vel quia hæc illi ipso Jure annexa est, vel quia ob crimen in Judicio est condemnatus. l. testium 3. S. Lege Julia 5. ff. h. tit. Hinc si causa agatur Ecclesiastica, vel Civilis quidem, sed in terris pleno Jure subiectis Ecclesiæ, observabitur Jus Canonicum, & universim testis criminofus non emendatus repellitur à testificando; in Causa civili autem, si de hac agatur in terris Imperij, juxta Jura Casarea admittitur testis criminofus non ipso Jure, vel per sententiam infamis factus.

20 Sunt autem plures casus, in quibus criminofus, etiam non emendatus, ad testificandum admittitur. Et 1. quidem, si pars citata ad videndum testes, sciensque illorum crimina nihil opponat; nam tunc in earum personas tacite consentire, easque approbare censetur. Pirh. hic n. 25. Potest tamen eo casu Judex, & debet ex officio ejusmodi testem repellere, ut notat Felin. in c. testimonium cit. n. 5. 2. In Causis Summarijs; nam in his, quia levem solum aliquam, nec exactè semiplenam probationem requirunt, testium repulso partibus non conceditur, ut ex communi docet Farin. prax. crim. q. 62. n. 196. Menoch. de arbitr. q. 32. n. 11. Laym. in c. 13. cit. n. 4. Pirh. n. 25. 3. Si vocetur ad probandam innocentiam Rei; nam ad hanc ostendendam admittendi sunt testes aliàs inhabiles, qui absolute non repelluntur, sed solum ob defectum fidei repelli possunt, Mascard. de probat. concl. 1366. n. 16. Farin. q. 56. n. 137. Laym. l. cit. n. 5. Pirh. n. 25. 4. Si alij testes haberi nequeant; tunc enim omnes hujusmodi criminofus admittuntur ad testimonium, ita tamen, ut non plenam, sed qualemqualem solum probationem faciant. Farin. l. cit. n. 161. Hinc Judicis officium erit inspicere, quanta fides in his casibus hujusmodi testibus sit habenda.

21 4. Accusatus de crimine gravi, & infamiam irrogante (idem dic de incarcerato propter ejusmodi crimen) nam hic, dum pendet accusatio, de Jure Canonico non debet admitti ad testificandum in alia causa criminali, præterquam in criminibus exceptis, ut constat ex c. non debet 56. h. t. & docet ibidem Vivian. in Ration. Barbof. n. 1. & 2. Mascard. concl. 27. n. 1. & seqq. Farin. q. 56. n. 167. Pirh. hic n. 27. Ratio est, quia, dum accusatio pendet, & innocentia ostensa non est, censetur gravata existimatio accusati de crimine, ideoque in causis criminalibus,

in quibus testes debent esse sine omni exceptione, & nota infamiæ, testimonium ejus non admittitur.

Extenditur hoc 1. etiam ad eum, contra quem fit inquisitio in tali crimine ex officio Judicis. Pirh. n. 28. Ratio est, quia inquisitionem præcedere debet infamia criminis. Infames autem in causa criminali testes idonei esse non possunt, ut ostensum est n. 16. Extenditur 2. si quis denuntiatus fuerit de tali crimine; quia per denuntiationem dubia redditur integritas, & gravatur existimatio denuntiati. Abb. in c. 56. h. t. n. 6. Extenditur 3. ad condemnatum de crimine, appellentem à sententia; nam pendente appellatione, non admittitur ad testificandum in causa criminali. Pirh. n. 28. in fin. Ratio est, quia licet, dum pendet appellatio, status ejusdem maneat integer, & propterea admitti ad testificandum debeat in causa Civili, tamen ob accusationem, & sententiam primæ instantiæ gravatur aliquo modo ejusdem existimatio, ut repelli possit in causa criminali.

Dixi autem 1. in causa criminali; 23 nam in causa civili accusatus de crimine, non tamen incarceratus, admittitur, ita tamen, ut non sit testis omni exceptione major: & hinc in ijs causis Civilibus, in quibus requiruntur testes integerrimi, testimonium ipsorum non recipitur. Excipitur autem incarceratus, ut nec in Civili causa admittatur in testem, ob suspicionem, quod hujusmodi homines falsum deponere credantur, ut se liberent à reatu, mutuo præstita depositione ab illis, pro quibus testimonium dicunt. Dixi 2. de Jure Canonico; nam in foro Civili accusatus potest esse idoneus testis non minus, quam si fuisset non accusatus, ut notat Haun. tom. 5. tr. 4. n. 250. Ratio est, quia Jura requirunt condemnationem, quæ transit in rem judicatam. Dixi 3. præterquam in criminibus exceptis: nam in his admittitur; quia in illis ob atrocitatem criminis multa permittuntur, quæ aliàs denegantur. Neque obstat c. per tuas 32. de Simon. ubi etiam in crimine Simonie, quod unum est inter excepta, distinguitur, an testis sit bonæ famæ, an malæ, & conf. innuitur, si mala sit, etiam ibi non admittendum; nam id procedit, quando constat de crimine contra testes, hic verò sermo est, quando testis tantum est accusatus de crimine.

5. Perjuri; nam hi, licet emendati sint, 24 & de perjurio penitentia egerint, & à testificando in omni causa repelluntur. Ita habetur c. testimonium 54. h. t. & docet ibidem Vivian. in Ration. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 5. Henr. Canif. in c. 2. h. t. n. 21. Laym. in c. 7. eod. n. 8. & in c. 54. cit. n. 7. Gonzal. ibid. n. 4. Barbof. n. 2. & 4. Haun. tr. 4. cit. n. 260. Pirh. hic n. 62. Könign. 10. Sannig c. 2. n. 11. Wiest. n. 9. Et hoc adeo verum est, ut perjuri defectus in causa criminali ne quidem per torturam purgetur; nam ne torti qui-

quidem depositione sua indicium faciunt. Farin. q. 56. n. 193. Extenditur, ut neque in criminibus exceptis, ubi alii testes inhabiles admittuntur, aliquid depositio perjuri probet. Farin. l. cit. n. 195. Excipitur crimen Hæresis, in quo ob fidei favorem perjurus potest esse testis, deponendo tam contra se, quam contra complices, quod prius celaverat, modò ex manifestis indicijs pateat, quòd perjurus non ex animi levitate, aut odio, sed ex Zelo Justitiæ deponat, ut dictum suum corrigat. Farin. n. 203. § 204.

25 Ratio autem Assertionis est; quia qui semel pejeravit, semper suspectus est juxta Reg. 8. in 6. ibi: *semel malus semper præsumitur esse malus*; & juxta id, quod dicitur *can. non potest 24. caus. 2. q. 7.* ubi Concilij Tolentani PP. *Non potest*, inquit, *erga homines esse fidelis, qui DEO extiterit infidus.* Intelligi autem hic dicta debent, ut procedat de perjurio propriè, non autem de illo, qui juravit temere, aut illicitè, ut benè Fagnan. in c. 18. h. t. n. 5. nam violans Juramentum hujusmodi non fit perjurus.

26 6. Excommunicati Excommunicatione majori; nam isti in omnibus causis, ijs exceptis, in quibus admittuntur Infames, à testimonio dicendo removentur. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 5. Wesenbec. ff. h. tit. n. 3. Barb. in c. veniens 38. h. tit. n. 9. Zoes. hic n. 16. Haun. tr. 4. cit. n. 257. Pirh. n. 31. König. n. 11. Sanning c. 2. n. 12. Wiest. n. 8. & constat ex c. veniens cit. & c. decernimus 8. de sent. excomm. in 6. Ratio est, tum quia Excommunicati non habent licentiam communicandi cum alijs; tum quia inter infames reputantur *can. illi qui 3. & can. infames 17. caus. 6. q. 1.*

Discrimen tamen est faciendum inter Excommunicatum toleratum, & non toleratum. *Non toleratus* à testimonio dicendo repellitur à Juce, etiam non opponente parte; toleratum repellere à testificando quidem Judex potest, si Excommunicatio sit nota publicè, non tamen debet illum repellere, nisi pars ejusmodi testi exceptionem Excommunicationis opponat. Ratio est; quia pars non excipiens censetur renuntiare Juri suo, & hoc potest, cum potestas repellendi Excommunicatum non vitandum inducta sit in favorem partis, contra quam adducitur testimonium Excommunicati tolerati. Quando Excommunicatio non est notoria, ut vim habeat exceptio adversæ partis ex hoc capite facta contra testem, excipiens eam intra octo dies apertissimis documentis ostendat, necesse est; quam si ostenderit, testis repellitur: si adhuc dubitetur de Excom-

municatione, prius ad cautelam absolvi debet, quam permittatur testimonium proferre in Judicio; sed benè notat Gloss. *fin. hic* requiri aliquam causam necessitatis, qualis esset, si alij testes idonei nulli adessent.

An testimonium Excommunicati non 27 tolerati, quod defacto, nemine repellente, depositum in Judicio, validum sit, quidam dubitant: & ratio dubitandi est; quia, ut *ex can. infames cit. dixi*, infamibus accensentur, quorum testimonia ex dictis n. 16. invalida sunt. Sed retinenda est affirmativa sententia, quam etiam defendunt Ugolin. de Censur. tab. 2. c. 17. §. 1. Suar. de Censur. D. 16. f. 6. n. 5. Pal. tr. 29. D. 2. p. 14. n. 18. P. Wiest. hic n. 8. P. Schmier Proc. Judic. c. 9. n. 17. & alij apud istos, Colligitur ex c. excommunicamus 13. §. credentes de Hæretic, ubi dum specialiter Hæretici redduntur inhabiles ad ferendum testimonium, tacitè insinuat aliorum Excommunicatorum testimonia valere. Ratio est, quia Excommunicatio tantum privat muneribus, & juribus spiritualibus, inter quæ testimonij dicendi facultas non numeratur. Ad rationem dubitandi dico Excommunicatos non simpliciter accenseri infamibus, sed tantum aliquo modo ad illos reduci: quod ad invalidandum ipsorum testimonium non sufficit; aliàs à testimonio dicendo excludi deberent omnes omnino peccatores, cum & ipsi *can. illi qui cit.* inter infames numerentur.

7. Denique *Persona valde pauperes, 28* & viles. Henr. Canil. in c. 2. h. tit. n. 19. Barbof. *ibid.* à n. 2. Wagn. P. vilissimi, Haun. tr. 4. cit. n. 262. Pirh. hic n. 32. Engl. n. 17. König. n. 7. Wiest. n. 10. & habetur *can. in primis 7. §. sed de personis caus. 2. q. 1. l. testium 3. princ. ff. h. tit.* Ratio est, quia de his potest esse suspicio, quòd pecuniâ facile corrumpantur. Unde si vitæ honestæ, & famæ bonæ sint, admittuntur; quia hæc suspicionem corruptionis tollit, & in omni casu honestas personæ etiam pauperis attendenda est. Clar. §. *fin. q. 24. n. 11.* Farin. q. 55. cit. n. 82. in *fin.* Wiest. l. cit. Alia ratio est de personis vilibus, quæ ex officio vili etiam inter infames reputantur, quales sunt lictores, carnifices &c. nam horum testimonium contra ingenuos non recipitur. Quanam autem personæ viles dicendæ sint, ut à testimonio ferendo repellantur, in hoc, ut benè Haun. l. cit. notat, locorum consuetudo est observanda; nam alicubi lictores habentur pro vilibus, alibi ad testimonium admittuntur.

§. I I.

De ijs, qui secundum quid sunt inhabiles ad testificandum.

SUMMARIUM.

29. Non possunt testes esse Parentes pro Liberis. & Liberi pro Parentibus.
 30. Cum exceptione.
 31. 32. Fratres, Consanguinei, & Affines: ubi, quando admittendi.
 33. 34. Coniuges pro se invicem: ubi plures exceptiones.
 35. 36. Domestici: cum exceptione.
 37. 38. Subditi, & Vasalli quando in causa Principis, vel domini directi.
 39. 40. 41. 42. Quando Socius criminis contra complices?
 43. 44. 45. Quando Inimicus contra Inimicum?
 46. 47. 48. Judæi, Infideles, Heretici contra Christianos, & Orthodoxos?
 49. 50. Laici contra Clericum?
 51. Parentes contra liberos, Liberti contra Patronos &c.
 52. Casus, quibus minus habiles testificari possunt.
 53. Quantam in his faciant fidem?
 54. Præterea testis esse non potest Minor 20. annis in causa criminali.
 55. Clericus, & Religiosus in causa sanguinis.
 56. Fœmine de Jure Canonico in causa criminali criminaliter intentata.
 57. Admittitur Jure Civili.
 58. Et Jure Canonico in causa Civili cum exceptione.
 59. 60. 61. Quando in causa Universitatis testis esse possit, qui membrum est illius communitatis?
 62. & seqq. Quinam ex capite, quod testificantur in causa propria, testes esse nequeant?

EX Testibus, qui secundum quid inhabiles sunt ad testificandum, aliqui non possunt Testes esse pro certis personis, alij contra certas personas, quidam in certis causis. Et hinc

29. Queritur 1. qui Testes esse non possint pro certis personis? *B.* quinque potissimum sunt horum genera. 1. Enim non admittuntur ad testimonium dicendum parentes pro liberis, & liberi pro parentibus. Vivian. in c. super eo 22. h. tit. Barbof. ibid. n. 10. Laym. n. 3. Henr. Canif. in c. 2. eod. n. 22. Farin. prax. crim. q. 54. à n. 145. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 11. Vallens. hic §. 2. n. 12. Zæf n. 5. Haun. de J. & J. tom. 5. tr. 4. n. 206. Pirh. n. 33. Engl n. 24. König n. 13. Sannig c. 2. n. 13. & habetur can. si testes 3. S. parentes caus. 4. q. 2. l. testis 9. ff. & l. parentes 6. junct. Gloss. V. adversus C. h. tit. Ratio est, quia hos reciprocos amor suspectos reddat: ob quam causam assertio

Extenditur 1. ad omnes ascendentes tam masculos, quam fœminas in linea paterna, vel materna, ut colligitur ex l. appellacione 51. ff. de V. S. 2. Ad filium etiam emancipatum; quia licet in hoc cesset patria potestas, non tamen cessat paterna in filium, & filialis in patrem affectio, ob quam uterque repellitur à testimonio dicendo in favorem alterius. 3. Ad filios naturales, spurios, incestuosos ob eandem causam affectionis. 4. Ad vitricum respectu privi gni, ad adoptantem respectu adoptati, & vicissim. 5. Ad parentes nutritios per valde longum tempus: de quo, & affectione inde consequente arbitrabitur Ju-

dex, uti etiam de affectione patris Spirituallis, aut Compatriis,

Excipiuntur tamen complures casus, in quibus Parentes testes esse possunt in causa filij. Tales, præter eos, in quibus generaliter testes minus habiles admittuntur, de quo infra n. 52. sunt. 1. Quando agitur de filiorum ætate, aut statul. etiam matris 16. ff. de probat. quia hujus rei notitiam habent optimam. Excipe, nisi filio exinde commodum aliquod acquiratur cum alterius præjudicio; tunc enim testimonium parentum tantum præsumptionem aliquam facit, seu indicium, nisi alijs adminiculis adjuvetur. Mascard. de probat. concl. 669. n. 12. & seqq. Farin. q. 54. cit. n. 178. Haun. n. 207. Pirh. n. 34. & alij communiter. 2. In causa matrimoniali suorum liberorum, ut cum queritur de consanguinitate desponsatorum c. super eo 22. h. tit. & c. videtur 3. qui matrim. accus. &c. Excipe, nisi filia in virum sibi petat se majorem; nam eo casu testimonium parentum videtur esse suspectum, quod credantur non testificari ad veritatem facti deponendam, sed propter incrementum, & honorem, quem ex hujusmodi matrimonio optant filix. Idem dicendum casu, quo filia, quæ contendit de matrimonio, cognita fuit ab eo, quem sibi maritum petit; cum enim tunc de injuria familie illata agatur, matris, & conjunctorum testimonium merito suspectum redditur. 3. In causa Professionis Religiosæ, quando ambigitur, an filius ingressus sit animo profitendi; tunc enim patris testimonium auditur ad dissolvendum Matrimonium spirituale can. presens 4. caus. 20. q. 3.

q. 3. Gloss. *ibid.* V. *patrem*, Farin. l. cit. n. 185. Pirh. n. 34. 4. In causa, quam filius agit procuratorio nomine; nam in hac admittitur pater tanquam testis, modò ipsi, aut filio per eam nihil directè acquiratur; non tamen hoc casu est testis omni exceptione major ob affectionem, qua præsuntur optare, ut filius in ea vincat. Gloss. in l. qui testamento 20. §. *quæ autem V. diximus ff. qui testam. fac. poss.* Laym. in c. 22. h. tit. n. 5. Pirh. n. 34. cit.

3. In causa filiorum litigantium inter se, eò quòd par sit affectio parentum erga liberos. Laym. l. cit. Barbof. *ibid.* n. 15. Haun. n. 207. Pirh. l. cit. König n. 13. 6. Denique in quacunq; alia causâ, si ex ea nullum commodum acquiratur filiis, & vicissim; quia cessat ratio suspicionis. Farin. n. 183.

31 2. Fratres, & cæteri consanguinei, atque etiam affines, usque ad quartum gradum exclusivè, cum pro se mutuo depouunt in causis criminalibus, & civilibus valde arduis. Farin. *prax.* q. 54. n. 1. & seqq. Haun. tom. 5. tr. 4. n. 213. Laym. in c. 22. h. tit. n. 3. Vallens. *hic* §. 2. n. 8. Pirh. n. 39. Engl. n. 25. König n. 15. Sannig c. 2. n. 15. Wiest. n. 12. & habetur *can. consanguinei 1. & can. accusatores 12. caus. 3. q. 5. can. absens. 18. ead. caus. q. 9. l. Lege Julia 4. & l. seq. ff. h. tit.* Idem dicendum de amicis, & familiaribus, qui amicitia, vel familiaritate aliqua arctiore inter sese junguntur *can. accusatores cit.* ubi etiam ratio indicatur; quia propinquitatis, & familiaritatis, ac dominationis affectio veritatem impedire solet.

32 Excipiuntur iterum complures casus, quibus consanguineus pro consanguineo, affinis pro affine, amicus pro amico in testem admittitur. Et 1. quidem, quando inter consanguineos, & affines non est magna affectio; quia ea cessante, cessat ratio prohibitionis. Farin. n. 62. 2. Si is, qui in testem producitur, sit æquè conjunctus, aut familiaris utrique parti; nam par conjunctio, & familiaritas parem affectionem indicat, sicque omnem suspicionem remouet. Mascard. *concl.* 68. n. 7. Farin. n. 45. & duob. seqq. 3. Si natura causæ admitat testimonium domesticum, ut in causa consanguinitatis; quia hanc consanguinei, & affines præsuntur melius scire. Haun. n. 211. 4. In causis civilibus parvi momenti, & modici præjudicii. Menoch. *de arbitr. cas.* 104. n. 1. 5. Si testi consanguineo adjungatur alius tantæ æstimationis, vel alia accedant adminicula, quæ defectum suppleant: quale est, si in uno articulo deposuit adversus consanguineum, in altero pro ipso; tunc enim minuitur affectionis suspicio. Haun. l. cit. 6. Si ipse consanguineus, vel affinis in testem adductus sit illibata famæ & probata vitæ, ac fidei, ita, ut præsumi non possit, quòd propter affectum sanguinis committere velit perjurium. Laym. in c. 22. cit. n. 5. 7. Denique

consanguinei, & affines possunt esse testes instrumentarii in instrumentis, & testamentis. Farin. n. 40. & 44. His accedunt cæteri casus, in quibus generatim admittuntur testes minus habiles. Videatur Farin. q. 54. cit. à n. 16. Haun. tr. 4. cit. à n. 210. Pirh. *hic* n. 40. König n. 15. Wiest. n. 17.

3. Conjuges pro se invicem. Ita 33 Gloss. in *can. si testes 3. v. item ne liberto V. imperari caus. 4. q. 1.* Gloss. in l. etiam 3. V. eod. C. h. tit. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 11. Farin. q. 54. n. 210. & seqq. Wesenbec. ff. h. tit. n. 3. Haun. tr. 4. cit. n. 314. Vall. *hic* §. 2. n. 11. Pirh. n. 37. König n. 14. Wiest. n. 11. & habetur *can. si testes v. cit. & l. Lege Julia 4. ff. h. tit.* Ratio est 1. quia inter conjuges præsuntur magna affectio, cum sint duo in carne una, 2. Quia si maritus esset testis in causa uxoris, aliquo modo esset testis in causa propria, saltem frequentissimè in Civilibus, cum maritus administret bona uxoris, & damnum hujus in illum redundet. 3. Quia conjuges vel maximè sunt domestici. Atqui, ut n. 35. dicam, testimonium domesticum univèrsim rejicitur. Ergo &c. Extenditur assertio etiam ad sponsum, & sponfam; imò ad amasium, & concubinam, ut bene notat Pirh. l. cit. quia se, non vinculum Matrimonij, sed affectio testimonium conjugum suspectum reddit; & propterea eadem de his secundis est ratio.

Excipiuntur 1. causa illæ, in quibus ipsi probabiliter sciunt melius veritatem, quam alij. Farin. n. 227. 2. Quando agitur ad vindictam publicam, & filici utilitatem pro vulnere, percussione, morte illata conjugi. Farin. n. 229. 3. In causa matrimonij, si ambo dicant se contraxisse Matrimonium; tunc enim eorum assertioni creditur. Secus est, si ambo dicant Matrimonium à se contractum esse invalidum; tunc enim allegantibus impedimentum dirimens non est credendum, cum non sit in eorum potestate dissolvere vinculum matrimonij. 4. In omnibus alijs causis, & casibus, in quibus testes inhabiles non repelluntur.

4. Domestici. Farin. *prax.* q. 55. n. 1. 35. & seq. Mascard. *de probat. concl.* 534. n. 1. & seqq. Haun. tr. 4. cit. n. 218. Wesenbec. ff. h. t. n. 3. Vivian. in c. in litteris 24. eod. Laym. *ibid.* n. 3. Barbof. n. 1. Vallens. *hic* §. 2. n. 8. Zoef. n. 2. Pirh. n. 42. Engl. n. 28. König n. 16. Wiest. n. 18. & patet ex *can. super prudentia 1. caus. 14. q. 2. l. testes 24. ff. & l. etiam 3. C. h. tit.* Intelligi autem nomine *Domesticorum* hic debent ij, quibus ratione patriæ, dominicæ, aut gubernativæ potestatis privatæ imperari potest, ut sunt filij, servi etiam mercenarij famuli &c. nam coloni, Emphyteutæ, inquilini, si tales non sint, quibus imperari possit ratione dominativæ potestatis privatæ, admittuntur, licet plenam fidem non semper

Nn

per

per faciant. Est autem assertio hæc ad-
eò vera, ut domesticorum testimonium, ex-
tra casus *n. seq.* excipiendos, non tantum in-
tegram fidem non faciat, sed nullam omni-
no, & propterea nullo modo audiri, vel ex-
aminari debeant *l. testes cit.* Ratio est, quia
eos testes adhibere oportet, qui fidem Reli-
gioni Judiciariæ debitam possint præponere
omni gratiæ, & potentatui. Tales autem
non sunt domestici; nam ob affectum non
sunt liberi testes, & periculum est, ne pe-
jerent ob favorem sui Patris.

36 *Excipitur 1.* Si hujusmodi domesti-
cus tempore, quo in testem producitur, de-
sist esse domesticus; quia tunc cessat affectus,
qui præsumitur impedire domesticum, quo
minus veritatem dicat, *Gonzal. in c. 24. h. tit. n. 7. Pirh. hic n. 44.* Intellige, si non di-
mittatur in fraudem; nam fraus sua nemini
prodesse debet. 2. Si non vivant expen-
sis domini, nec ab eo salarium accipiant, & si-
nt alioquin personæ honestæ. *Revmus Do-
minus Vincentius Petra Comment. tom. 2. fol. 409. n. 28. & apud ipsum citt.* 3. Si
res talis sit, quæ domi gesta est; quin hæc
melius scire præsumuntur, quam extranei.
Barbos. in c. 38. h. t. n. 11. 4. Si plures
domestici, quàm duo idem uniformiter de-
ponant, & aliunde non appareat causa su-
spicandi aliquam subornationem. *Haun. n. 220. 5.* Si domesticus testis deponat pro do-
mino, seu patrefam. contra alium domesti-
cum; quia non est verisimile, quòd magis
pro uno, quàm pro altero verum dicat. *Ma-
fcard. n. 24.* 6. Si utilitas negotij ad
dominum non spectet, sed eo procurante
ad alium extraneum *Gonz. n. 7. cit.* 7. Si
testes hujusmodi domestici sint tam proba-
tæ viræ, ut in testimonium admitti debeant:
& hinc *Petra cit. n. 8. cum Gratian. Discept. c. 374. n. 3.* judicat admittendos familiares
nobiliùm; quia regulariter præsumuntur per-
sonæ honestæ. 8. Domestici possunt
esse testes Instrumentarij, & testamentarij,
qui sunt rogati, adeoque approbati: & hinc
in causa concernente Instrumentum dome-
sticus, deponens testimonium, erit testis
omni exceptione major ob tacitam appro-
bationem Adversarij. *Haun. n. 221.* In
cæteris casibus, quantum fidei depositioni-
bus illorum Judex præbere debeat, ex cir-
cumstantijs arbitrabitur; plerumque autem
propter affectionem, quam erga dominum,
vel alios domesticos gerere præsumuntur,
non censentur testes integri, & omni ex-
ceptione majores, ut notat *Farin. n. 46.* quem
vide de hoc fusè differentem à *n. 29.*

37 *5. Subditi, & Vasalli* in causa Princi-
pis, vel domini sui directi, vel alterius, cu-
jus Jurisdictioni subsunt, ubi tamen est distin-
guendum. Vel enim dominus talis est, ut
subditi, & Vasalli, si adversus illum testifica-
rentur, meritò timere deberent, ne dominus
inde ad vindictam, & injustam vexationem in-

ducatur, vel nihil simile timendum habent.
Siprinum, & de hoc Judici constat, non po-
test subditi, aut Vasalli testimonium admitte-
re tanquam omni suspicione liberum, cum non
sit liberum à metu. *Si secundum,* admittere
pro domino testificantem debet, ut rectè
notant *Haun. tr. 4. cit. n. 222. & 224. Pirh. n. 48. Engl. n. 29. Wiest. n. 20. König. n. 17.*
& habet eodem teste communis hodie, & in
praxi receptissima sententia. *Ratio est 1.* quia
nullo Jure prohibentur testificari pro do-
mino: imò Vasallus in *LL. Feudor.* expressè sæ-
piùs supponitur posse esse testis, & quidem
omni exceptione major. 2. Quia rerum,
& jurium Principum suorum, & ab his ge-
storum actuum notitiam præ alijs majorem
habent, ut proinde sicut domestici de rebus
domi, & secretò gestis, ita & ipsi de rebus,
& causis sui Principis deponentes alijs sint
preferendi. 3. Quia alias probationum fa-
cultas coarctaretur; plerumque enim tales do-
mini alios testes habere nequeunt: unde si
testes ex subditis suis non possent producere,
iniquissimæ conditionis forent.

Duæ tamen conditiones ad hoc re-
quiruntur, sc. ut non agatur de proprio in-
teresse ipsius Subditi, aut Vasalli; & ut præ-
cesserit Juramenti relaxatio: quibus addi
tertium potest in primo jam aliquo modo
inclusum, ut subditus, vel Vasallus nihil sibi
timendum habeat à domino, si contra ipsum
testificetur: de quibus arbitrari Judex de-
bet, uti etiam, an admitti in testes pos-
sint in causa Principis ij, qui ab eodem habent
Officia, & salaria, vel gratuita stipendia.

Quæritur 2. quanam testes esse pro-
hibeantur contra certas personas? *R. 1.*
non testificatur Socius criminis adversus So-
cium, nullique de se confesso adversus alium
in eodem crimine credendum est, *Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 5. Henr. Canif. in c. 2. h. tit. n. 24. Vivian. in c. veniens 10. eod. Gonz. ibid. n. 3. Wagn. not. 1. Barbos. n. 1. Zæf. hic n. 10. Pirh. n. 49. König. n. 17. Wiest. n. 21. & constat ex c. veniens cit. l. quoniam 11. C. eod. l. ult. in fin. C. de accusat.* Ratio est, quia con-
fessus, vel convictus de crimine in Judicio fit
infamis; infamis autem testis esse non po-
test juxta dicta *n. 16.* Accedit, quia si
tali criminoso crederetur contra alios, sæpè
falsò assereret sibi esse socios aliquos po-
tentes, quorum favore speraret se evalu-
rum, vel ex odio nominaret alios, quibus
esset infensus, ut simul cum ipso punirentur.
Patetque ab experientia, quòd hujusmodi
delinquentes in tormentis de se confessi, &
de alijs interrogati persæpè mentiantur.
Hinc secundum Juris utriusque statuta su-
per aliorum conscientijs etiam interrogari
non debent, ut dictum est *Tit. 12. n. 5.*

Excipitur Crimen Simonia; nam in hoc, cum sit unum ex majoribus in detestationem
illius admittuntur testes non usquequaque
idonei *c. Santa 7. de Simon. c. mediatores 1. h. tit.*

tit. in 6. conf. etiam Socius criminis: quod intellige, si particeps fuerit tantum criminis, non verò etiam muneris; nam si ex pretio per Simoniacum contractum dato aliquid percepisset, ad testificandum in causa Socij non admittitur, etiam si civiliter solum agatur c. mediatores cit. & ratio est, quia propter participationem emolumenti censetur valde suspectus ad testificandum super actu, qui ipso adjuvante, vel mediante gestus est, & propterea ei non creditur.

Extenditur hoc etiam ad illum, qui licet de pretio. Per Simoniacum contractum dato, nihil acceperit, accipit tamen salarium, vel aliud emolumentum temporale: imò quando etiam promissionem solummodo, de eo dando acceptavit, ut notat Franc. in c. mediatores cit. n. 3.

Quod de crimine Simonix dictum est, dicendum etiam de alijs criminibus exceptis; item de ijs, quæ sine socio committi non possunt, ut proditio contra Remp. Sodomia &c. nam in his, ut Tit. 18. n. 6. dixi, examinari criminosus potest de Socijs: sed ejus testimonium tunc aliam vim non habebit, nec faciet majorem fidem, quàm testimonium alterius hominis vilis, infamis, & suspecti, ut Pirh. n. 50. advertit: unde, ut Judex ex ejus testificatione possit procedere ad inquisitionem specialem, capturam &c. necesse est accedere alia adminicula, ut dictum est Tit. 18. cit. n. 39.

Quod multo magis verum est, si crimen non sit exceptum *ibid.* n. 40.

42 Existimat quidem Clarus, si duo vel tres criminis Socij quantum prodant, istum, etsi pro convicto propterea haberi nequeat, torqueri tamen debere, & posse. Verum universaliter dici hic nihil potest; unde Judex ex personarum, & circumstantiarum qualitate metietur, quanta fides hoc, vel illo casu socijs criminis sit adhibenda: Maximè verò Judicem oportet cautè procedere in crimine Veneficij; quia hujusmodi mulierculæ, de Veneficio convictæ, sæpè contra innocentes deponunt: unde si is, contra quem depositio facta est, sit vir, aut matrona honesta, etsi plures eo scelere infectum asserant, nisi alia accedat indicia, nihil ijs credendum est.

43 2. Inimicus adversus suum inimicum. *Myning. cent. 3. obs. 27.* Menoch. *de arbitr. q. 28. à n. 1.* Farin. *prax. q. 53. à n. 3.* Hiltrop. *p. 3. tit. 9. c. 2. n. 13.* Vallens. *hic §. 2. n. 18.* Zæf. *n. 14.* Haun. *n. 196.* Pirh. *n. 53.* König *n. 22.* Sannig *c. 2. n. 18.* West. *n. 22.* & constat ex c. *meminimus 13.* & c. *cum oporteat 19. de accusat. l. testium 3. princ. ff. & l. si quis 17. C. h. tit. Novell. 90. c. 7.* Ratio est, quia ob malevolentiam erga inimicos suos falsa præsumuntur dicere inimici testes, & conf. periculum esset, ne per falsas probationes condemnentur innocentes. Hinc ne quidem in criminibus exceptis, & alijs casibus, quibus aliàs minùs habiles testificari possunt, admitti debent, cum sit idem etiam in his periculum. Intelligi autem hoc

debet solum de inimicitia gravi, & capitali: quales censentur 1. inter eos, inter quos lis mota fuit super crimine, dummodo aliqua labes infamiæ ex ea lite aspergatur, ut in actione injuriarum. 2. Si de omnibus bonis, vel maxima eorum parte, aut de statu inter eos controversia sit; quia ejusmodi causæ criminalibus æquiparantur. 3. Si ortum habeat ex spoliatione famæ, aut fortunarum, ex detentione in vinculis etiam justa præcedente, ex comminatione mortis, vel alterius gravis damni &c.

Extenditur Assertio 1. etsi is ipse, qui 44 contra testem inimicum excipit, dederit causam inimicitia. Haun. *n. 199.* nam par est periculum iniquæ testificationis. *Excipe*, nisi causam inimicitia malitiosè dederit, ut contra eum produci non possit; nam fraus sua nemini prodesse debet, neque ex malitia commodum reportari. Accedit, quia hoc ipso satis constaret testem vera dicturum, quòd alter voluerit malitiosè procurare causam excipiendi, utique non facturus, nisi testimonij veritatem timeret. *Extenditur 2.* etsi inimicus ante productionem, & examen fuisset reconciliatus; solet enim plerumque manere aliquis in animo rancor, & averfio. Unde considerandus est maximè modus reconciliationis, an sc. facta sit ex præcepto Superioris, an motu proprio; nam si ex præcepto Superioris, experientia docet, reconciliationem sæpè non aded sinceram esse: si motu proprio, præsertim ex motivo Religionis, & Pietatis, nisi contrarium constet, credi debet sincera. Si dubium sit, utile erit, quod suadet Covar. *prax. qq. c. 18. n. 3.* receptionem, & examen testium differri, donec constet, quòd pristina amicitia coaluerit.

Extenditur 3. ut testi inimico ne quidem in articulo mortis credendum sit. Haun. *n. 202.* quod intellige, nisi testaretur se in animo nullam gerere inimicitiam, & hoc in Sacramentorum sumptione, aliisque signis sufficienter probaret. *Neque obstat*, quòd in articulo hoc nemo sit immemor suæ salutis; nam hoc ipso, quòd reconciliationis signum non ostendat, sufficienter commonstrat se salutis immemorem. *Extenditur 4.* juxta nonnullos ad consanguineos, & valde amicos inimicorum, Haun. *n. 197.* quia & ipsi præsumuntur inimici, cum plerumque induant affectiones eorum, quibus amici, vel consanguinei sunt. *Extenditur 5.* ut ne quidem Constitutione Principis sanciri possit, ut inimici capitales recipiantur in testes. Haun. *n. 201.* quia est contra naturam, ut ab inimicis sperari veritas possit.

Sunt tamen aliqui casus, in quibus testimonium inimicorum recipitur. Et 1. 45 quidem, si tantum levis sit inimicitia; nam ob istam testis in causis saltem Civilibus, licet fidem ejus aliquo modo diminuat, non tamen absolute repellitur. Clar. *§. fin. q. 24. n. 5.* Mascard. *de probat. concl. 858. n. 56.* Farin. *Nn 2* *q. 35.*

q. 53. cit. n. 52. Pirh. hic n. 54. 2. Si fuerit quidem inimicus capitalis, sed ab aliquo tempore, & ita reconciliatus sit, ut odium & animus nocendi in eo præsumi possit extinctus. Gomez tom. 3. var. c. 12. n. 14. Farin. n. 58. & seqq. Wiest. hic n. 22. 3. Si sit ex æquo inimicus utriusque partis. Gomez. n. 14. cit. Farin. n. 66. Pirh. n. 55. sicut enim ob parem affectionem amicus utriusque partis, ita ob parem odium inimicus suspicionem purgat. 4. Si inimicus deponat in favorem sui inimici; quia tunc cessat præsumptio, quodd mentiat. 5. Si deponat adversus producentem; tunc enim contra eundem probat, quia qui producit aliquem testem contra alium, etiam censetur personam illius approbare contra seipsum.

Qui exceptionem inimicitiae opponit, debet etiam probare; quia est facti. Non autem opus est, ut probeat illam evidentibus argumentis, sed satis est, si hæc sint probabilia, quale est, si probeat subesse causam inimicitiae; quia causa plerumque conjungitur cum effectu, adeoque probata causa, redditur etiam probabilis existentia effectus, præsertim accedentibus aliquibus signis, e. g. si debita reverentia, aut amica saluatio denegetur.

3. *Judæi, Pagani, Hæretici*, ubi hi non sunt tolerati, contra Christianos, & Orthodoxos. Abb. in c. *Judæi* 21. h. tit. n. 3. Felin. *ibid.* princ. Gonz. n. 2. Barbof. n. 2. Farin. *prax.* q. 56. n. 205. Vallens. hic §. 2. n. 17. Zoel. n. 11. Pirh. n. 61. Engl. n. 20. König n. 24. Sannig c. 2. n. 19. Wiest. n. 23. & constat ex *can. non potest* 24. & *seq. caus. 2. q. 7. can. ipsa pietas* 24. princ. *caus. 23. q. 4. c. Judæi cit. V. præsumant. l. quoniam* 21. C. de *Hæretic.* Ratio est, quia sunt suspecti de falsitate; nam cum Deo sint infideles, non præsumuntur fore fideles hominibus; neque ijs fides habenda est, qui veritatis à se fidem abjecerunt, ut dicitur *can. potest cit.* Dixi, *Judæi contra Christianos*; nam Christianus contra Judæum in testem admittitur. Vivian. in c. *Judæi cit.* cum cæteris: quia Judæi Christianis subiacere debent, à quibus pro sola humanitate foveantur. *Neque dicas*, quodd in Judicijs sit paritas servanda, ac proinde sicut Judæus contra Christianum, ita & Christianus contra Judæum testimonium dicere prohibendus sit; nam æqualitas ista, quæ requiritur in Judicijs, respicit personas actoris, & rei, ut regulariter non liceat uni, quod non licet alteri: non autem respicit personas testium; aliàs sequeretur, quodd qui non recipit contra se testificantem criminiosum, & excommunicatum, nec ipse recipi contra istum in testem possit, etiam si aliàs sit integerrimus: quod est absurdum.

47. Procedit autem Assertio 1. etiam non obstantibus privilegijs, si quæ hac in re Judæi accepissent à Regibus & Principibus, ut rectè advērtit Vivian. in *clem. cum Judæi* 1. h. t. Ratio est, quia Principes non possunt privi-

legiare contra Jus naturale, aut Canonicum; maxime in ijs, quæ sunt in opprobrium Fidei Christianæ. *Procedit* 2. etiam si Christianus tacite, vel expresse consentiat; nam hæc prohibitio maxime introducta est in favorem Christianæ Fidei. Favori autem publico privatus renuntiare non potest. Farin. q. 56. cit. n. 225. *Procedit* 3. etiam de Judæo, vel alio Infidele converso recenter ad fidem Christianam, ut colligitur ex *can. constituit* 31. junct. *Gloss. V. qui ex Judæis caus. 17. q. 4.* quia adhuc suspecti sunt, & multa probatione egent etiam post Baptismum.

Sunt tamen etiam hic aliqui casus, in quibus ad testimonium ferendum contra Christianos, & Orthodoxos admittuntur Infideles, Judæi, & Hæretici. Et 1. quidem in criminibus exceptis c. in *fidei* 5. de *Heret.* in 6. quamvis eo casu infidelis, & hæreticus non sit testis omni exceptione major. 2. In defectum aliorum testium, sive cum veritas alios testes haberi nequit. 3. In Instrumentis, contractibus, & testamentis. 4. Admittuntur Hæretici in foro Civili pro testibus in ijs terris, ubi Catholicis permixti vivunt, & tolerantur; nam ibi æquiparantur Catholicis. 5. Secundum quosdam Judæus, vel alius Infidelis testis esse potest pro Christiano contra alium Christianum; quia in tali casu ratio odij respectu utriusque litigantis æqualiter militat. Contrarium tamen videri colligi ex *can. si hæreticus* 26. *caus. 2. q. 7.* & *l. quoniam cit.* & ratio est, quia plerumque sunt homines viles, perfidi, pecunijs avidissimè inhiantes, & conf. tales, qui facilissimo negotio corrupti possunt. Hinc rarissimè in testes admitti debent: quando autem admittuntur ad testimonium dicendum, non creditur ipsis, nisi prius Juramentum secundum suam Religionem præstiterint, ut habet *Ordinatio Cameræ* 1538. ubi forma, & modus jurandi Judæis præscribitur.

4. Laicus contra Clericum in causa criminali criminaliter intentata. Abb. in c. de *cætero* 14. h. tit. n. 1. Felin. *ibid.* n. 1. Vivian. in *Ration.* Laym. n. 1. Gonzal. n. 3. Barbof. n. 1. Wagn. *not.* 1. Farin. *prax.* q. 61. n. 98. Vall. §. 2. n. 24. Zoel. n. 15. Pirh. n. 56. Engl. n. 33. König n. 23. Wiest. n. 25. & constat ex c. de *cætero cit.* Ratio deducitur tum ex reverentia, quam Laici debent Clericis, qui Dei legatione funguntur in terris per *can. quis dubitet* 9. & *can. seq. dist. 96.* tum etiam, quodd Laici sint diversæ conversationis, Ordinis inferioris, & non raro à Clericis alienioris affectionis *can. Laici* 14. *caus. 2. q. 7.* *Extenditur* assertio etiam ad Religiosos; quia in favorabilibus nomine Clericorum etiam ipsi comprehenduntur.

Neque obstat 1. quodd Laicus accusare Clericum possit casu, quo ille suam, vel suorum injuriam ulciscitur; nam accusatione modicum sit præjudicium, majus per testium de-

positionem, cum ex dicto accusatoris nemo condemnetur, sicut tamen condemnatur ad depositionem testium. *Non obstat* 2. textus c. quoniam 3. h. t. ubi in causa criminali adversus Clericum admittitur testimonium foeminae; nam textus procedit casu, quo propter defectum testium non potest delictum probari, nisi per mulieres, cum quibus commissum est. *Non obstat* 3. c. fin. de purgat. canon. ubi adversus Clericum in causa criminali admittitur testimonium populi; nam eo textu agebatur de delicto notorio.

50 Dixi autem criminaliter intentata; nam in causis Civilibus, & si civiliter agatur de crimine, Laicus testificari adversus Clericum potest c. tam litteris 33. h. tit. Imò etiam in causa criminali criminaliter intentata in certis casibus. Et quidem 1. in criminibus exceptis, Gloss. in c. de cetero cit. V. suum. 2. In delictis scandalosis, & notorijs c. fin. cit. 3. In subsidium, quando Clerici haberi non possunt, qui facti notitiam habeant, ut si Clericus in solitaria villa habitans delinquat, idque ne crimina maneant impunita. 4. Si agatur de crimine per modum denuntiationis, aut inquisitionis ad depositionem, aut privationem Beneficij, ut colligitur ex e. ex parte 7. hic. 5. Si ipsius Laici interfit, ut quando Patronus, vel Parochianus est; nam horum interest habere bonum Rectorem. 6. Si Clericus jam sit traditus Curiae saeculari; quia tunc amisit privilegium Clericale.

Porro si in his casibus admittatur testimonium Laici contra Clericum bonae fama, non erit testis integer, & omni exceptione major, nisi cum eo simul testificetur, & examinetur Clericus bonae fama; tunc enim per hunc supplebitur defectus, & inhabilitas Laici, & amborum testimonia facient plenam fidem. Laym. in c. de cetero cit. n. 3.

51 5. Denique testificari adversus se invicem prohibet specialis conjunctio, aut sanguinis, aut officij, aut negotij. Et ex hoc capite 1. prohibentur Parentes adversus liberos, & liberi adversus parentes can. si testes 3. v. parentes caus. 4. q. 3. l. parentes 6. C. h. t. quia inter ipsos intercedit nimia necessitudo; & liberi reverentiam debent parentibus, ob quam periculosum est eorum testimonium. 2. Frater contra fratrem, socer contra generum, uxor contra maritum, vitricus contra privignum, & e contra, ob eandem rationem. Pro conjugibus militat etiam specialis ratio, ne videlicet concordia conjugalis laedatur, & inde plurima mala in matrimonio consequantur. 3. Liberti contra Patronum can. Episcopus 58. caus. 12. q. 2. can. si testes cit. §. Liberti, l. testium 3. §. Lege Julia 5. ff. h. tit. l. libertorum 12. C. eod. Quod extendunt DD. à paritate rationis etiam ad Vassallum contra Dominum ordinarium, nisi ipsi domini praefati consentiant, aut alia sit

causa justa; *obstat* 4. Patroni causarum, seu Advocati contra suos Clientes can. testium cit. §. patroni c. insuper 6. h. t. & l. fin. C. eod. quia Clientis Patrono suo omnia litis secreta communicat. Igitur indignum videtur, ut Patronus in eadem causa contra datam prius fidem adversus Clientem suum testificetur. 5. Tutores, vel Curatores contra pupillum, vel minorem, si controversia dependeat ex ijs rebus, quarum notitiam Tutor, quae Tutor accepit l. fin. cit. quia in favorem pupilli introductum est, ut res eorum per Tutores diligentius inspiciantur: quod in odium illorum detorqueretur, si hac scientia ad testificandum contra ipsum pupillum uti possent. 6. Administratores, Syndici, & Actores respectu negotiorum, quae tractantur, ob eandem rationem.

Interim tamen & hi, & alij testes minus idonei, modò non sint absolute inhabiles, ad testimonium dicendum contra eos, contra quos aliàs regulariter non possent, admittuntur in pluribus casibus. 1. In criminibus exceptis; nam in his etiam pater ad testificandum contra filium, & filius adversus patrem à Judice cogi quandoq; potest. Laym. in c. 22. h. tit. n. 3. 2. Si producantur ad defensionem, & probationem innocentiae, nisi inhabilitas resultaret ratione infamiae; testes enim probantes innocentiam debent esse bonae fama, ut probent integrè. Farin. prax. q. 62. n. 90. & seqq. 3. Si ad impediendum peccatum probanda est v. g. consanguinitas, affinitas, vel aliud simile impedimentum, inter personas matrimonio conjungendas intercedens c. super eo 22. h. tit. Farin. n. 99. 4. Si tantum procedatur summarie, & exactae probationes non requirantur, ut cum duobus de ejusdem rei possessione contententibus, ne ad arma, & manus veniatur, proceditur ad sequestrationem; & generaliter in omnibus Judicij, in quibus leves & apparentes probationes sufficiunt. Farin. n. 193. 5. Si testis inhabilis à partibus rogatus deponat testimonium; quia rogatio partium est approbatio, & sic attestations invalidae partium consensu robur accipiunt. Mynsing. cent. 4. obs. 3. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 18. Idem dicendum, si litigans ad productionem testium legitime citatus, contra ipsos non excipiat, cum possit, nec Judex ex officio eosdem repellat. Farin. n. 175. Poterit tamen hoc casu opponi contra dictum talis testis, licet opponi nequeat contra personam; quia licet personam sciverint partes, ignorabant tamen, quid testes essent dicturi. 6. Si veritas aliter omnino, vel non ita bene cognosci potest arg. c. veniens 38. fin. hic, l. Divus 6. pr. ibi: sed si aliter veritas ff. de question. Farin. n. 50. Debet tamen hoc casu is, qui minus idoneos testes adducit, probare, quòd alios habere nequeverit; quia Adversarius intentionem suam à Jure communi fundatam habet, nempe testes

inhabiles à testificando arcendos esse, quamdiu acceptio non ostenditur. Mynsing. cent. 5. obs. 13. Hiltr. n. 1. Intellige, si reus, contra quem ejusmodi testes producuntur, sit aliàs bonæ conditionis, & famæ; secus, si conjecturæ, & vehementia indicia contra eundem militarent.

53 Quantum verò in his, & similibus casibus istorum depositionibus tribuendum sit, Judex ex circumstantiis personarum, & cause arbitrari debebit. Contra eum, à quo producuntur, in eadem, imò etiam in diversis tam criminalibus, quam civilibus causis singulæ semiplenè, ac proinde duæ plenè probant. *can. si testes 3. §. si quis prop. fin. caus. 4. q. 7. & l. si quis 17. C. hoc tit. Bald. ibid. in summ. regulæ inlar tradens, personam ab aliquo firmatam in actu uno, firmatam censeri in omni causa, ut ab eo nequeat reprobari. Farin. q. 62. cit. n. 211.* At contra eum, contra quem producuntur, non sunt fidei integræ, neque semiplenam singulæ, aut plenam duæ conjunctæ, sed aliqualem duntaxat probationem & præsumptionem, seu indicium faciunt. *Farin. n. 73. §. seqq.* Potest tamen fidei defectum in hujusmodi personis, ut in causis non valde arduis ad condemnationem, & in criminalibus saltem ad torturam sufficiat, supplere non tantum magna fides, & excellens habilitas testis omni exceptione majoris, sed etiam minus idoneorum numerus, puta, si de eodem actu unus integræ, & valde excellentis fidei, & duo minus habiles; vel hujusmodi quatuor, aut plures testes deponant: uti etiam si dicta talis testis, qui minus est habilis, adjuventur per alias præsumptiones verisimiles, & adminicula. *Farin. à n. 328. Wiest. hic n. 43.*

54 Quæritur 3. quinam in certis causis, & in quibus testimonium prohibeantur dicere? R. hujus generis iterum complures sunt fortes.

Et 2. quidem *Minor 20. annis* in causa criminali, ut expressè habetur *l. in testimonium 20. ff. h. t.* & docent *Farin. prax. q. 58. n. 19. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 3. Wefenbec. ff. h. tit. n. 3. Henr. Canif. in c. 2. eod. n. 14. Wag. ibid. v. vilissimi, Vallens. hic §. 2 n. 26. Zoes. n. 7. Pirh. n. 75. Engl. n. 34.* Idque nonnulli putant extendendum etiam ad causas Civiles valde arduas, quæ propter gravitatem in multis æquiparantur causis criminalibus. Excipiuntur casus, *n. 52. relati*, in quibus admittuntur alij testes minus habiles; nam in his admittitur etiam minor: ijs tamen casibus non sunt testes omni exceptione majores, ita, ut testimonium duorum plenam probationem, aut unius ex ipsis indicium ad torturam faciat, sed tantum præsumptionem, & aliqualè indicium ad inquirendum adversus eum, contra quem latum est testimonium ejusmodi ab uno tantum minore. *Farin. q. 58. cit. n. 34. §. 44. Pirh. hic n. 75.*

2. Clerici, & Religiosi in causa sanguinis. 55 Sumitur ex *can. testimonium 9. caus. 11. q. 1. & observant Farin. prax. q. 61. n. 57. Vivian. in c. 14. h. tit. Pirh. hic n. 59. Sannig c. 2. n. 29. & omnes cæteri.* Statutum hoc est ob periculū irregularitatis: & procedit, etsi protestaretur Clericus, sed testificari circa intentionem pœnæ sanguinis; est enim protestatio contraria facto, ut bene advertit *Pirh. l. cit.*

Dixi autem *in causa sanguinis*; nam 1. in causis civilibus, & criminalibus civiliter intentatis, vel quando non agitur de pœna sanguinis, non prohibetur Clericus ferre testimonium, in subsidium aliarum probationum, ne veritas occultetur, vel malus pro bono reputetur, ut habetur *can. quanquam 2. caus. 14. q. 2. modò id fiat de licentia Ordinarij, quamvis sine hac deposita testificatio valeat, cum licentia Episcopi non ad valorem, sed tantum ad licentiam requiratur.* 2. Potest Clericus produci testis adversus Laicum coram Judice Ecclesiastico, & in crimine Ecclesiastico, *Felin. in c. 14. cit. n. 1. Farin. q. 61. cit. n. 70. Pirh. n. 60.* 3. Potest testificari etiam in causa sanguinis pro reo ad ejus defensionem, & innocentiam ostendendam. *Felin. n. 3. Farin. n. 74. Pirh. l. cit.* 4. Potest adhiberi testis in conficiendis testamentis, instrumentis, & quibuscunque contractibus Laicorum. *Farin. n. 64. & hoc verum est etiam sine licentia Superioris, seu Episcopi, saltem ex generali consuetudine. Pirh. l. cit.* Neque obstat *can. fin. caus. 14. q. 2. ubi cavetur, ne ipsi in secularibus negotiis pro testimonio, aut conficiendis instrumentis rogentur*; quia id solum procedit de honestate, & consilio, non verò de præcepto, & necessitate, vel si præceptum fuit, per consuetudinem contrariam abrogatum est. *Felin. in c. 12. h. tit. n. 3. in fin. Farin. n. 64. cit. Pirh. n. 60.*

3. *Fœmina*; nam hæc de Jure Canonico, & in foro Ecclesiastico regulariter testis esse in causa criminali criminaliter intentata nequit. Ita habetur *can. mulierem 17. junct. Gloss. V. nec testis caus. 33. q. 5. c. forus 10. junct. Gloss. V. non fœmina de V. S. & docent Abb. in c. forus cit. n. 2. Felin. ibid. n. 1. Mascard. concl. 763. n. 1. Farin. prax. q. 59. n. 1. Henr. Canif. Summ. h. tit. in notat. litt. A. Laym. in c. 3. eod. n. 6. Barbof. n. 1. §. seqq. Wagn. V. si mulieres, Pirh. hic n. 69. Wiest. n. 27. & alij communiter.* Ratio est, quia mulier suapte naturâ est inconstans, & mutabilis, atque hinc minus idonea reputata à SS. Canonibus ad ferendum testimonium in causis criminalibus, in quibus, quia de gravissimo præjudicio agitur, desiderantur probationes perfectissimæ.

Dixi 1. *regulariter*; nam in nonnullis casibus non minus, quam cæteri inhabiles ad testificandum admittuntur etiam ipsæ in causa criminali, uti est 1. in criminibus exceptis: ubi fœmina pro teste admittitur etiam de Jure Canonico. 2. Si virorum testi-

monium haberi nequeat; nam ob defectum
testium idoneorum admitti possunt testes
alioquin inhabiles, ut dictum est *n. 52. 3.*
Si Judex ex officio procedat ad inquisitionem
de crimine. *4.* Ad defensionem Rei,
& innocentiam ejus ostendam. *5.* Si
civiliter agatur de crimine.

57 Dixi *2.* de Jure Canonico, & in fo-
ro Ecclesiastico. Nam de Jure Civili, & in fo-
ro Cæsareo foemina potest esse testis etiam
in causa criminali criminaliter intentata, ut
notant DD. *suprà cit.* & constat ex *l. qui*
testamento 20. §. mulier 6. ff. qui testam. fac.
poss. ubi testimonium earum generaliter ad-
mittitur, solo testamento excepto *l. tes-*
tium 3. §. Lege Julia 5. ff. h. tit. ubi illa so-
lum foemina, quæ palam quæstum corpore
suo fecit, remouetur à testimonio dicendo;
ac proin cæteræ foeminae honestæ admittun-
tur: *l. ex eo 12. ff. eod.* ubi in Judicio adulterij
à testimonio dicendo repellitur damnata ejus-
dem criminis, reliquæ verò expresse reci-
piuntur. Neque dicas ex *l. 18. cit.* probari
nimium; cum enim Lex ista inserta reperia-
tur Corpori Juris Canonici *can. ex eo 2. caus.*
15. q. 3. & cons. canonizata videatur, pro-
baret etiam de Jure Canonico admittendas
esse foeminas ad testimonium ferendum in
causa criminali; nam ut bene aduertit Gloss.
ibid. v. Testimonium, non aliter incorporata
est Decreto Gratiani, quam ut mulier testi-
ficari possit in causis Civilibus, non autem in
criminalibus secundum Canones *suprà cit.* &
intellectum eorum ex mente Interpretum.
Neque obstat, quod inconstantia, & muta-
bilitas foeminarum, quam pro ratione re-
sponsionis assignavi *n. præc.* videatur probare,
neque in foro Civili admittendam pro teste
in causa criminali; quia hoc tantum probat,
quod etiam de Jure Civili repellipotuerit ob
rationem istam, non verò, quod actu re-
pellatur hoc Jure. Accedit, quia inconstantiæ
vitium, quod foeminis plerumque, & secun-
dum naturam inest, corrigere potest pruden-
tia, quæ mulier sæpè præter naturam pollet:
quod si fiat, nihil est, quod ipsam in foro
Civili arceat.

In cæteris ex inconstan-
tia earum hoc solum contigit, quod Ju-
dex admittens mulierem ad testimonium in
causa criminali uti majore circumspectione
debeat, & diligentius illam examinare, num
fortè non variet. Porro discrimen istud
inter Jus Canonicum, & Civile non est inu-
tile; nam ex eo intelligitur, quod casu, quo
lis est in foro Civili in terris Imperij, obser-
vandum sit Jus Civile, & foemina etiam in
causis criminalibus ad testimonium dicen-
dum admittenda; repellenda verò in istis,
quando agitur in foro Ecclesiastico, vel con-
trarium in terris pleno Jure subjectis Eccle-
siæ, cum ibi Jus Canonicum observandum
sit.

Dixi *3.* in causa criminali criminaliter
8 intentata; nam in civilibus, & criminalibus

civiliter intentatis mulier à testimonio dicen-
do non repellitur: & hoc verum est tam
Jure Canonico, quam Civili. Ita Gloss. in *cau.*
si testes 3. §. Hermaphroditus caus. 4. q. 3. Gloss.
in *c. forus cit. v. foemina.* & patet de Jure Ci-
vili quidem ex *ll. cit. n. præc.* de Canonico
autem ex *can. ex eo cit.* junct. Gloss. *v. testi-*
monium, & can. videtur 2. caus. 35. q. 6. ubi di-
citur, quod in causa matrimoniali, quæ in-
ter civiles gravissima est, quando accusatur
matrimonium ob propinquitatem, adhiberi
debeant testes utriusque conjuncti. Ne-
que obstat *can. mulierem*, & *c. forus cit.* qui-
bus absolute dicitur, quod mulier testis esse
non possit; nam horum textuum genera-
litas reducenda est ad causas Civiles, ut sic
minus recedatur à Jure Civili, & textus
cit. cum alijs Canonibus componantur.
Sunt tamen aliqui casus, & causæ Civiles, in
quibus neutro Jure foemina pro teste admi-
ttitur. Et quidem *1.* in causa feudali *l. 2.*
feud. tit. 32. in fin. nisi sit foemina Illustris, &
habeat feudum subse. Pirh. *bic n. 67. 2.*
In Instrumentis publicis contractuum, Farin.
prax. q. 59. n. 47. §. 48. Laym. in *c. 3. h. tit.*
n. 4. Pirh. *l. cit.* nisi constet e. g. ex Notarij
relatione à contrahentibus vocatam, & ro-
gatam esse; nam testes instrumentarij aliàs
non idonei, modò non omnino sint inha-
biles ad actus publicos, per ejusmodi roga-
tionem partium idonei fiunt, eò quod illæ
favori huic suo renuntiare possint. *3.* In
testamento solenni *§. testes autem 6. Inst. de*
testam. ordin. Proceditque hoc, etsi par-
tes consentiant; quia solennitates testamen-
torum ob publicum favorem sunt introdu-
ctæ, ut colligitur ex *l. nemo 55. ff. de legat.*
1. ubi dicitur, quod testator *cavere non*
possit, ne Leges in testamento suo locum ha-
beant. Excipitur, quando in tali testa-
mento adhibetur clausula codicillaris; tunc
enim valebit ut Codicillus; in Codicillo
enim & alijs ultimis voluntatibus minus so-
lennibus foemina secundum communem
adhiberi ut testis potest. Denique in
cæteris casibus, ubi mulier pro teste admitti-
tur, semper minus probat, quam masculus: &
hinc si ex una parte sint duo masculi, ex alia
duæ foeminae, masculorum testimonium præ-
valebit, Abb. in *c. forus cit. n. 3.* Laym. in *c. 3. h.*
tit. n. 5. Wagn. in *c. 2. eod. not. 3.* quod maxi-
mè verum est, quando causa, quæ agitur, est
ardua, & magni momenti; quia tunc, etsi
admittatur, ob mutabilitatem tamen, & in-
constantiam ceteri non debet esse testis om-
ni exceptione major. Laym. *l. cit. n. 1.* Farin.
q. 59. cit. n. 37. §. 38.

4. In causis Universitatis ij, qui
sunt de corpore Universitatis: ubi tamen
utendum distinctione insinuata *c. insuper 6.*
b. tit. & videndum, an causa Universitatis
soliis communitatis commodum universale
spectet, uti sunt theatra, prætoria, stadia &c.
vel cum agitur de legato civitati relicto pro
adi-

ædificijs extruendis, vel Ecclesiæ pro ejus reparatione &c. an verò spectet etiam commodum particulare singulorum, & conf. cum alicujus, vel aliquorum utilitate conjuncta sit, ut quando agitur de prædio spectante ad communitatem, unde singuli de collegio vivunt, si de pascuis, aut silvis cæduis, in quibus singuli oppidani jus pascendi, aut ligna cædendi habent &c.

Si hoc secundum, tunc ij, qui de communitate sunt, non sunt testes idonei in ea causa; qui testificarentur in causa quodammodo eorum propria, cum in effectu agatur de proprio eorum commodo. Felin. in c. *insuper cit. n. 6.* Gonzal. *ibid. n. 7.* Farin. *prax. q. 60. n. 496.* Pirh. *hic n. 102.* Limitant responsum hanc Gonz. *l. cit. n. 6.* P. König *hic n. 38.* P. Schmier *Process. Judic. c. 9. n. 31.* § 32, si communitas sit profana; nam si Ecclesiastica sit, sive Clericalis, sive Regularis, possunt probabiliter Clerici, & Religiosi in causa communitatis attestari, tamen, quod ex rebus, & preventibus Ecclesiæ, vel Monasterij sustententur, commodum ex illa causa directe sentiant. Quod saltem verum est casu, quo testes extranei planè deficient, & is, qui testimonium dicturus est, vicem Procuratoris, vel Advocati in causa Ecclesiæ, vel Monasterij sui non sustinet. Ratio est tum, quia Ecclesiæ, vel Monasterij jura nemo melius perspecta habet, quam ipsi Clerici & Religiosi; tum quia ob statum suum non presumuntur ita facile se contaminari perjurio. Quibus accedit Autoritas Juris c. *insuper cit. c. cum nuntius 12. h. tit. & c. etsi Christus 26. in fin. de jurejur.* in quibus aperte, & generaliter declaratur, quod Clerici, & Religiosi in causa suæ Ecclesiæ, & Monasterij possint testimonium ferre, ijs tantum exceptis, qui in tali casu tanquam Procuratores ad agendum, vel respondendum destinantur.

Si primum, & causa civilis sit non valde ardua, produci possunt, & fidem faciunt testes producti ex ipso corpore Universitatis. Abb. in c. *insuper cit. n. 2.* Felin. *inh. n. 1.* Barbof. *n. 2.* § seqq. Laym. *n. 1.* § seqq. Gonzal. *à n. 4.* Farin. *prax. q. 60. n. 450.* § seqq. Hiltrop. *p. 3. tit. 9. c. 2. n. 10.* Wefenbec. *ff. h. tit. n. 3.* Zoel. *hic n. 4.* Pirh. *à n. 99.* Engl. *n. 37.* König. *n. 32.* & novissime Ill. mus D. Vincent. *Petra tom. 2. comment. fol. 407. n. 25.* Patet aperte ex textibus *cit. n. præc.* Ratio est, tum quia, ut dictum est, ea, quæ Universitatis sunt, melius, quam alij, imò ferè soli sciunt; tum quia nullo Jure prohibentur: nam si prohiberentur, prohiberentur, quia viderentur testificari in causa propria. Non autem in causa propriatestificantur; nam aliud jus est Universitatis, & aliud jus singulorum: imò contraria sibi sunt, ut colligitur ex *l. sicut 7. §. 1. ff. quod cujusq. univers. nom. ibi; Siquid Universitati debetur, singulis non debetur, nec quod debet Universitas, singuli debent.*

Extenditur hoc 1. etiam ad Prælatum, ut is testis esse possit in causa suæ Ecclesiæ, vel Monasterij, ut colligitur ex c. *insuper cit.* nisi aut per se, aut per Procuratorem à se constitutum agat eandem causam; tunc enim censeretur testificari in causa propria. Si tamen Procurator, qui causam Universitatis agit, sit constitutus à Prælato, & Conventu simul, nihil impedit Prælatum in ea causa testificari; quia adhuc Procurator censetur agere causam non Prælati, sed communitatis. Extenditur 2. ad membra cujusvis alterius communitatis, vel Universitatis, nisi valde parva illa sit, & paucis admodum membris constans; tunc enim, qui à communitate in testem producit, censetur domesticus, & familiaris, qui ut *n. 35.* dixi, prohibetur testimonium dicere pro domo sua. Extenditur 3. etsi aliquod modicum commodum ex illa causa redundet in singulos; nam si testes sint talis integritatis, ut excludant à se suspicionem pejerandi pro exigua illa utilitate, admittendi sunt. Card. de Luca *de Judic. Disc. 32. n. 46.* Casar de Grassis *de testib. decis. 81. n. 8.* Petra *tom. 2. cit. fol. 410. n. 32.* Hoc autem interesse quale, & quantum esse debeat, relinqui debet arbitrio Judicis, ut idem Petra *l. cit.* notat.

Dixi autem 1. in causis Civilibus; nam si in causa Criminali membrum Universitatis non potest adduci pro Universitate, ut notat Abb. in c. *insuper cit. n. 3.* Felin. *ibid. n. 4.* Farin. *q. 60. cit. n. 508.* Pirh. *n. 103.* Ratio est, quia cum ejusmodi causa sit valde ardua, & maximi præjudicij, exactissima probationes ordinariè requiruntur. Tales autem non sunt plerumque, quæ à membris Universitatis habentur, ut paulò post dicitur. Dixi 2. si non sit valde ardua; nam si causa Civilis valde ardua sit, testes ex eodem Collegio adducti repellendi sunt; quia æqui paratur causa criminali. Felin. *l. cit. n. 5. fin.* Farin. *n. 521.* Gonzal. in c. *insuper cit. n. 7.* Pirh. *hic n. 103.* Card. de Luca *de Judic. disc. 32. n. 46.* Petra *tom. 2. cit. n. 409. n. 31.* & imò multoties. Talis causa valde ardua esset, si ageretur de præminentijs, Jurisdictionibus, & alijs rebus honorificis ipsius Universitatis, & signanter in causis confinium inter unam, & alteram Universitatem. Ratio est, quia in his majorem affectionem, & (ut verbis Card. de Luca *l. cit.* utar) rabiem habent, quam in proprijs, & peculiaribus causis. Hoc autem intelligendum est, quando lis est Universitati contra extraneum; nam si Universitas e.g. Capitulum ageret contra Prælatum, vel Canonicum ex suo gremio, etiam in causa criminali, vel civili valde ardua potest in testem produci alius Canonicus. Felin. *n. 4.* Wag-nereck *ibid. not. 3.* Dixi 3. fidem faciunt: intellige, non omnimodam; nam ejusmodi testes, ex corpore Universitatis producti, in causa ejusdem non sunt testes omni exceptione.

exceptione majores, quia negari non potest, quin aliqua affectio insit ei, qui pro jure patriæ, aut Universitatis, cujus pars est, testificari debet.

Farin. n. 536. Wagn. l. cit. not. 2. Wiest. hic n. 34. Hinc si ex adversa parte duo testes de contrario deponant, his major fides habebitur.

Excipe, nisi agatur de gestis per ipsam Universitatem, vel Collegium, puta de electione, tractatu, vel consensu Capitulari in alienationem; hæc enim melius nõsse censentur ij, qui sunt de Collegio, ideoque testes magis idonei reputantur. Laym. in c. insuper cit. n. 5. Gonzal. ibid. n. 6. Farin. n. 539. Petra l. cit. n. 31.

Ceterum quanta fides in quovis casu ejusmodi testibus de corpore Universitatis productis, adhiberi debeat, statui regula universalis non potest, sed arbitrio Judicis relinquendum est, qui consideratis personis, & negotijs, affectu, & interesse proprio, aliisque circumstantijs, quod æquum fuerit, statuet.

62 5. Denique nemo est Testis idoneus in causa propria. Vivian. in c. insuper 6. h. tit. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 2. n. 7. Wessenbec. ff. hic n. 3. Henr. Canis. in c. 2. eod. n. 24. Valens. S. 2. n. 6. Zæf. n. 4. Pirh. n. 79. Engl. n. 39. König n. 31. & novissimè R. P. Schmier Process. Judic. c. 9. n. 28. & habetur l. nullus 10. ff. & l. omnibus 10. C. h. tit.

Ratio est, quia testis debet carere omni suspitione falsitatis.

Hac non caret testis in causa propria; nam quilibet præsumitur magis affectus esse erga suam causam, quam erga alienam.

Dicitur autem in causa propria testificari ille, ad quem emolumentum, vel damnum ex causa pertinent, ita, ut si testificetur, percipiat commodum, si id non faciat, patiatur damnum P. Wiest. hic n. 30. cum communi. Ex hoc capite repellitur.

1. Qui consimili morbo laborare à parte adversa convictus est, seu qui habet causam consimilem ei, ad quam testis producitur c. personas 20. h. tit. Ratio est, quia non alter testimonium dicturus præsumitur, quam in favorem partis, cum qua similem causam, seu litem habet, ne videlicet præjudicet causæ. Hinc etiam repellitur Judex à judicando, si similem cum partibus causam habeat, ut colligitur ex c. causam que 9. de Judic. & advertit Vivian. in c. personas cit.

63 2. Heres in illo Testamento, in quo ipse constituitur hares § sed neque 10. Inst. de testam. ordin. l. qui testamento 20. princ. ff. qui testam. fac. poss. Ratio indicatur S. cit. quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi causa, creditur inter testatorem, & heredem agi; nemo autem potest esse testis in negotio, quod cum alio gerit, & quod suum, non alienum esse cognoscitur. Dixi Heres; nam Legatarius (idem dic de fideicommissario particulari) non prohibetur esse testis in testamento, in quo ipsi legatum re-

lictum est l. qui testamento cit. & S. legatarijs 11. Inst. tit. cit. ubi etiam ratio additur; quia non juris successores sunt, h. e. non jure directo, & universali titulo succedunt, sicut Hæredes, sed tantum rerum sibi legatarum successores sunt.

Neque obstat, quòd Legatarius ex testamento reportet commodum; nam hoc speciali favore Legatarijs concessum est: & hoc ideo, quia cæteris testibus invitis negotium geri potest, testamentarij autem sunt, & debent esse voluntarij, & rogati; nemo autem facile adduceretur ad ferendum testimonium, si ex testamento nihil consequi posset.

3. Judex in causa, quam judicat, vel 64 judicavit can. nullus 1. & can. seq. caus. 4. q. 4. c. foris 10. x. in omni de V. S. c. dilecto 40. h. tit. & hoc tum ob præsumptam affectionem; tum quia Judex, actor, reus, & testis in Judicio debent esse distinctæ personæ. Hinc si testimonium Judicis delegati sit necessarium parti, debet is removeri à judicando, & alius subrogari, si ita pars, quæ testimonio illius indiget, petat, ut bene advertit Abb. in c. dilecto cit. n. 3. not. 3. Vivian. ibid. in ration. Pirh. hic n. 88. Ratio est, quia probationum copia est favendum; facilius autem reperiuntur 100. Judices, quam unus testis. Gloss. in c. 35. x. cum sint de Offic. deleg. quare ne jus partis ex defectu probationum pereat, per alterius Judicis substitutionem eidem succurri debet.

Proceditque hoc 1. ut ne quidem in secunda instantia admittatur testis, qui Judex fuit in prima; quia præsumitur affectus erga causam, quam judicavit, velleque tueri suam sententiam. Procedit 2. de arbitro; quia arbitria ad Judiciorum formam redacta sunt, & quia non minorem arbiter affectionem ad causam habere censetur, quam Judex. Procedit 3. etiam de 65 Assessoribus ob similem affectionem.

4. Actor in causa, quam ipsemet agit. can. nullus 1. & can. seq. caus. 4. q. 4. c. foris 10. x. in omni de V. S. quia causa illa est propria actoris, qui ob affectionem erga illam merito suspectus est.

Idem dicendum de denunciatore, si denuntiet judicialiter, & in causa gravi, & multum præjudiciali. Abb. in c. 4. h. tit. n. 4. Laym. ibid. n. 2. Farin. q. 60. cit. n. 75. Proceditque hoc, si privata sit denuntiatio, si publica; nam si privata est, proprium interesse spectat; si publica, ad panam, & vindictam de eo, qui defertur, sumendam ferè, ut accusatio, tendit, & hinc ut accusator, ita & ipse testis esse non potest.

Dixi autem, si denuntiet judicialiter; nam si Evangelicè, aut etiam Canonicè alterum denuntiet, admittitur, tanquam non specialiter affectus ad causam, utpote quæ non ipsius, sed denunciati, cujus utilitatem specialiter intendit, est propria c. in omni 4. & ibi Barbof. n. 5. h. tit.

Addidi in causa gravis nam in criminibus levibus, si denunciator non alio ex capite suspectus sit, adhiberi potest

test ut testis, ita, ut cum uno, vel pluribus alijs testibus probet delictum, & exinde sententia condemnatoria ferri potest. Abb. in c. 4. h. t. n. 4. Laym. *ibid.* n. 3. Pirh. n. 86. Quod maxime verum est, si denunciator sit Officialis ad observanda, & denuncianda crimina depuratus; nam huic major habetur fides. Hinc si cum Juramento testificetur vera esse, quæ denuntiat, & reddat causam scientiæ, v. g. quia oculis vidit, etiam in gravioribus fidem facit, poteritque super ejus dicto formari inquisitio, quæ ex denuntiatione denunciatoris privati, nisi alia accedant indicia, formari non potest.

5. *Procurator*, vel *Advocatus* in causa, quam procurat c. dilectio 4. h. tit. c. fin. eod. in 6. l. ult. ff. dist. tit. Proceditque hoc 1. etsi paratus sit deponere, vel deposuerit munus Procuratoris, vel Advocati; quia nihilominus censetur affectus esse ad causam, quam semel agendam, vel defendendam suscepit. Procedit 2. ut neque testis esse possit in secunda instantia c. fin. cit. quia licet causa appellationis secundum quid sit diversa à principali, simpliciter tamen est eadem. Procedit 3. etiam de Tutore, & Curatore in causa sui pupilli, vel minoris: item de Administratore, & Syndico; nam & ipsi commodum aliquod, vel honorem saltem, aut gratiam inde consequi possunt.

6. *Mediator* in negotio, in quo fuit mediator c. mediatores 1. h. tit. in 6. quia af-

fectus censetur ad negotium illud perficiendum, confirmandum, & approbandum. Excipitur 1. si ambo litigantes consentiant. 2. Si de veritate aliter constare nequeat. 3. Si mediator adhibeatur non ad probandam validitatem contractus, sed ad hunc infirmandum; quia tunc cessat suspicio affectationis.

7. *Fidejussor* in causa, in qua fide jussit, contra creditorem debitoris, pro quo fidejussit arg. l. à sententia 5. princ. ff. de appellat. & l. ideo 3. ff. de compensat. Proceditque hoc, etsi debitor solvendo sit. Ratio est, quia de illius commodo agi videtur; nam si dejussoris interest, quod agitur in causa debitoris.

8. *Venditor* pro emptore, donator pro donatario, cedens pro cessionario; quia tenentur de evictione l. ex empto 11. ff. de action. empt.

9. *Socius* sive omnium honorum, sive partis tantum, communis tamen, pro Socio; quia ad sui utilitatem deponeret, cum commodum, & detrimentum sit commune, & utriusque eadem sit defensionis causa.

10. Denique omnes illi, qui ex testimonio ferendo commodum, aut si non testificentur, damnum reportare possunt, nisi illud sit modicum; nam tale si sit, pejeraturi ob illud non præsumuntur.

§. III.

De Numero, Productione, & Juramento Testium.

SUMMARIUM.

68. Ordinariè sufficiunt duo testes.
69. Regulariter unus non sufficit.
70. Exceptiones.
71. Debent esse omni exceptione majores.
72. 73. Modus, quo testes produci debent.
74. Materia.
75. 76. An super Secreto?
77. Quam fidem faciat testis non citatus?
78. Regulariter non admittuntur, nisi tres productiones.

79. 80. 81. Exceptiones.
82. Recipi debent lite contestata, & parte adversa citata.
83. Que non necessariè est citatio peremptoria.
84. Quid faciendum, si non compareat?
85. Sumptus dare debet ipse producens.
86. 87. Quomodo à Testibus debeat præstari Juramentum?
88. 89. An ab omnibus?
90. 81. An possit remitti?

68 **Q**Uæritur 1. quot requirantur Testes ad probandum? n. ordinariè ad probationem rei gesta requiruntur, & sufficiunt duo testes idonei, & omni exceptione majores. Constat ex Deut. 17. v. 6. & 19. v. 16. Matth. 18. v. 17. ubi dicitur, quod in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum. Consonat utrumque Jus: Canonicum quidem can. si testes 3. §. ubi numerus caus. 4. q. 3. c. in omni 4. & c. licet 23. h. tit. Civile autem l. ubi numerus 12. ff. & l. Jurisjurandi 9. C. eod. Ratio est, quia difficile est

duos ita corrumpere, ut non ex aliquo signo appareat falsitas.

Dixi 1. *Ordinariè sufficere*; sunt enim casus, in quibus SS. Canones, & Jura Casarea ad quandam solennitatem requirunt majorem numerum. Et 1. quidem in Testamento solenni, ubi septem, & in Codicillo, ac alijs voluntatibus ultimis, ubi quinque desiderantur. 2. Cum quis debitum in scriptis relatum sine scriptis probare vult se exsolvisse; quia tunc adhiberi debent quinque testes idonei l. testium 18. C. h. tit. 3. In causa matrimonij propter impotentiam bis-

dissolvendi; quia ad hanc probandam necesse esse, ut tam vir, quam mulier cum septem propinquis, ut vicinis jurent, quod invicem cohabitando matrimonium consummare nequiverint *c. laudabilem 5. & c. litere 7. de frig. & malef. 4.* In Purgatione Canonica, in qua requiruntur plures, quam duo, quod ibidem testes compurgatores jurent de credulitate tantum *can. si legitimi 12. can. omnibus 19. caus. 2. q. 5. c. cum P. 10. de accus. p. inter sollicitudines 10. & c. cum in juventute 12. de purg. cau. 5.* Olim contra Praefulem, seu Cardinalem Episcopum testes 72 contra Presbyterum Cardinalem 44 contra Cardinalem Diaconum 27. contra Subdiaconum, Acolythum, Exorcistam, Lectorem, & Ostiarium septem requirebantur, ut condemnari possent *can. Praesul 2. & can. seq. caus. & quest. cit.* quod tamen hodie teste Pirh. *hic n. 108. & König n. 69.* non amplius observatur, praeterquam quod etiam nunc perfectiores, & pleriores probationes requirantur adversus Clericos, quam saeculares, praesertim ubi agitur de illorum fama, ut recte observat König *l. cit.* Plures alios casus referunt Durand, *specul. de teste §. 11. à n. 1. Everhard, de testib. p. 6. c. 3. n. 5. Farin. prax. q. 63. à n. 239.*

69 Dixi 2. ordinariè requiri duos testes; nam regulariter unius testimonium non sufficit, nec facit plenam fidem, ut inde ferri sententia possit, prout sumitur ex *Deut. 19. v. 15. & deciditur c. veniens 10. c. licet 23. & c. cum à nobis 28. h. tit. item l. jurisjurandi 9. C. eod.* Ratio est, quia plerumque periculum subest, ne unus homo non satis sincerè deponat, vel non satis verè, cum facilè aut per errorem decipi, aut ex malitia & sua, & aliorum corrumpi possit. Hinc Jura praecclusura viam fraudibus absolute statuerunt uni testi non esse credendum; & propterea regula apud Jctos est: *Dictum unius dictum nullius.* Et extenditur hoc 1. ad testem quemlibet, etsi omni exceptione maior, & praecellens sit dignitatis; nam etsi talis depositione sua semiplenam probationem faciat, non tamen plenam, nisi alijs adminiculis adjuvetur. *Extenditur 2.* etiam si non agatur de illius commodo, vel incommodo. Pirh. *n. 111.* *Extenditur 3.* ut neque statuto, vel consuetudine, aut constitutione Principis, vel ipsius Papae generaliter induci possit, ut in quibuscunque controversijs ad alteram partem convincendam sufficiat unius testimonium; quia videtur repugnare Juri Divino, & aperiret occasionem liberam calumniandi, pejerandi, & innoxios opprimendi. Barbof. *in c. in omni 4. h. tit. n. 3. Wagn. in c. 10. eod. V. nec unius testimonium, Pirh. n. 110.* Neque obstat *c. in omni cit.* ubi videtur dici, quod principalis persona, quae aliquid affirmat, si habeat unum testem, plenè probet; nam hoc intelligendum est procedere in causa

denuntiationis, quae fit ad correctionem alicujus delinquentis, ubi ipsius denuntiantis nullum interesse, vel commodum versatur.

Sunt tamen casus non pauci in quibus unicus, & singularis testis admittitur, etque creditur. Et 1. quidem in causis, quae in nullius praedictum, sed in alicujus, vel aliquorum favorem cedunt, ut cum quaeritur, an Ecclesia aliqua sit consecrata, an moribundus petierit confessarium, an defunctus fuerit baptizatus, Catholicus &c. an quis legitimam aetatem habeat ad suscipiendos SS. Ordines, an sit Clericus, Doctor &c. Fagn. *in c. 23. h. tit. n. 5. Laym. ibid. n. 3. Barbof. in c. 4. cit. n. 6.* Idem dic, cum leviores sunt causae, & Summariae, in quibus non agitur de magno praedictum tertij. 2. in causa matrimoniali, quando agitur de impediendo matrimonio ob impedimentum dirimens; nam si sola mater sponsi, vel sponsa afferat intercedere consanguinitatem inter illos, conjungi non debent, ut habetur *c. super eo 22. h. tit. & notant ibid. Vivian. in Ration. V. & ad dictum, Laym. n. 3. Barbof. n. 9. Wagn. not. 1.* Ratio est, quia per depositionem unius testis res dubia redidit; in tali autem dubio tutius est abstinere à matrimonio, quam ut illud fortè nulliter contrahatur, & cognito impedimento separari debeat. 3. pro foro conscientiae, & ad effectum evitandi peccatum, modò fama, & contraria testimonia non adsint. Hinc si quis afferat certo loco privilegium esse per Quadragesimam comedendi lacticia, potest hoc audiens, si fide dignus sit ille, qui dixit, frui privilegio illo. König *n. 62.* 4. si agitur de rei defensione, & probanda ejusdem innocentia, modò in contrarium non stent alij testes; aliàs istis crederetur, si idonei forent, quia, ut Stephanus Papa V. *can. admonere 8. caus. 33. q. 2.* relatus inquit, *nec Evangelium, nec ulla Divina, humanaque Lex unius testimonio etiam idoneo quempiam condemnat, aut justificat.* 5. si utraque pars litigantium consentiat, ut in certo aliquo negotio unius certae personae testimonio habeatur fides. Mynsing. *cent. 5. obs. 26.* qui hoc ipsum ait observatum in Camera. 6. si testator in testamento cavit, ut in rebus haereditatem spectantibus unius declaratione stetur *l. Theopompus 18. ff. de dot. praegat.* 7. si alicujus peregrinae linguae peritus scripturam illam exaratam interpretetur, & alij interpretes haberi nequeant *l. stipulatio 1. §. fin. ff. de V. O.* 8. si Officialis, aut Minister publicus testetur de actu à se gesto, ut si Notarius de instrumento à se confecto, apparitor de citatione insinuata *c. cum parati 19. & ibi Gloss. V. suis nuntius de appellat.* 9. si artifex peritus in sua arte ferat iudicium, & censuram circa objectum suae artis, & plures periti in eodem loco facile haberi

nequeant: hinc creditur Chirurgo testificanti, an vulnus fuerit lethale, vel non, Barbof. in c. 4. h. tit. n. 30. 10. si summus Pontifex, Imperator vel alius Princeps, superiorem non recognoscens, de re, aut facto aliquo perhibeat testimonium. Haun. tom. 5. d. J. & J. tr. 4. num. 284. Videantur Durand. Specul. tit. de teste §. 11. à n. 7. Farin. prax. q. 62. à n. 18. Barbof. in c. 4. cit. n. 4. & seqq. Pirh. n. 110. & seqq. Engl. n. 58. König à n. 60. Wielt. n. 70. & 71.

71 Dixi 3. quod debeant esse idonei, & omni exceptione majores, h. e. tales, quibus nec ratione personæ, nec ratione dicti quidquam ad minuendam fidem opponi possit; nam si aliquid ex alterutro capite opponi iisdem possit, quod fidem minuat, etiam minuet probationem, nisi accessu aliorum testimonium, vel adminiculorum defectus suppleatur. Porro quid ratione personæ opponi eisdem possit, §§. præc. declaratum est. Ratione dicti opponi eisdem potest, quod sufficientem dicti causam non reddant, præsertim ubi hoc ab ipsis exigit Judex; item quod sint singulares, sibi contrarii, vacillantes, vel de auditu tantum, ubi requiruntur testes de visu, aut deponentes de credulitate, ubi opus est, ut deponant de scientia &c. de quibus §. sequent. à n. 134.

72 Queritur 2. quomodo productio testimonii fieri debeat? R. fieri solet in istum modum. Postquam Reus ad Positionem Actoris negativè respondit (idem est, si actor negativè responderit ad exceptionem Rei) & sic litis contestatio facta est, datur à Judice utrique parti Dilatio Probatoria, ut eo tempore conquirere sibi instrumenta, & testes possint, actor ad probandam intentionem suam, reus ad probandas exceptiones à se contra actorem, & ejus intentionem factas.

Elapso Dilationis tempore, ut tum in Curia Romana, tum in alijs bene constitutis Tribunalibus, & Dicasterijs Germaniæ, maximè in Camera Imperiali observatur, probaturus per Testes, sive actor sit, sive reus, Judici scripturam offert, quæ capita intentionis suæ complectitur, super quibus testes examinari velit. Hæc scriptura in Jure nomine *Articulorum* venit; Articuli autem isti hodiernis moribus sunt ipsæ Positiones ab Adversario negatæ. Formantur hoc modo: *Intendo probare, quod fundum talem emerim tali die, tali loco, tali pretio à Titio possessore fundi, quod ostendam his instrumentis, his testibus*, quos etiam in scriptura nominat. Adhibetur scriptura, cujus observantiæ hæc est utilitas, quod inde securior reddatur producens testes, & sperare certius possit eosdem melius de rebus ad causam pertinentibus examinandos: juvatur etiam hæc scripturâ Adversarii ad formanda melius interrogatoria, & præmuniendum se adversus producentem.

Si in scriptura ista producens testes plures articulos exhibuit, de quibus tamen omnibus testes omnes non habent notitiam, consuetudinis est, ut hoc ipsum indicetur à producente, & in eadem scriptura significet, qui testes hujus, qui alterius articuli notitiam habeant, ne Judex superfluo labore inexaminandis testibus super omnes articulos fatigetur, & Processus prolongetur sine fructu.

Sic conceptam scripturam, & Articulos ubi Judex ab actore accepit, eos reo communicat in eum finem, ut si aliquas exceptiones habeat sive contra Personas testium, sive contra ipsos Articulos, opponere illas possit; vel si non habeat exceptionem, quam opponat, ut formare saltem interrogatoria sua possit, quibus exploret, an testis mereatur fidem, habeatque sufficientem negotij principalis notitiam: estque consuetudine introductum, ut is, contra quem testes producuntur, petat terminum, eumque brevem, quo deliberare de exceptionibus opponendis, & concipere interrogatoria illa possit.

Lapso termino exceptiones, & interrogatoria in scripto offeruntur Judici, qui exceptiones quidem iterum actori communicat, non verò interrogatoria, & hoc ideo, ne testes subornare, & circa illa instruere valeat. Unde ijs receptis, exceptionum quidem examen, si non absolute testem à testificando repellant, plerumque rejicit ad finem causæ, de interrogatorijs autem nullo indicio actori facto, testes ab accusatore, vel actore nominatos citabit, & coget coram se certo die comparere, si in illos Jurisdictionem habeat; vel si Jurisdictionem in illos non habeat, quia v. g. habitant extra territorium Judicis, vel alias à Jurisdictione illius exempti sunt, per Litteras, quas vocant *Mutui compassiis*, requiret Judicem, cui testes iubjecti sunt, ut ipse testes vel cogat venire ad locum Judicij (quod in criminalibus de Jure communi est necessarium) vel ut ipse testes super Articulis, & Interrogatorijs rite examinet, & depositiones illorum claudas, & sigillo suo munitas sibi transmittat. Quod maximè servatur in Clericis, qui nec à Judice Laico citari possunt, nec ad illum ab Episcopo suo dimitti, sed ab hoc, vel ipsius Commissario examinari debent *can. quantum 2. caus. 14. q. 2.* Ita communis Curiarum, & Tribunalium Stylus.

Dub. 1. quæ sit materia, & objectum, super quo testes produci possunt? R. est factum ipsum causarum Civilium, vel criminalium, & Articuli actoris, seu Interrogatoria Rei; nam super his testes à Judice examinari debent, & deponere testimonium, ut patet ex modò dictis.

Difficultas est, an testificari quis possit de ijs, quæ novit sub secreto: quæ sol-

vi debet ope distinctionis inter Secretum Sacramentale, & naturale.

De his, quæ aliquis novit sub *Secreto Sacramentali*, nemo in ullo unquam eventu, aut quavis utilitatis specie sine expressa pœnitentis licentia testificari potest; aut ullo modò id revelare, ut omnium Catholicorum est certa, & indubitata sententia: imò eo casu Confessarius etiam Juridicè interrogatus poterit dicere se nihil scire; quia non dicitur scire ut homo, sed ut Deus, & ejus Minister.

75 Si *secretum sit Naturale*, videndum est, an illud specialiter alicui commissum, vel an nudum id sit, & non commissum, e. g. quia vidisti aliquem delinquentem, & ex post facto juratus promissisti te non revelaturum. Si hoc posterius, non obstante promissione jurata, teneris Judici legitime de hoc interroganti crimen id revelare, ut deciditur *c. intimavit 18. & c. constitutis 45. h. tit.* Ratio est, quia promissio tua, etiam jurata, præjudicare non potest juri, quod Judex habebat jam ante promissionem tuam interrogandi te de ea re. Si prius sit, & secretum commissum tibi sit, tunc que promissio celationem illius expressè, vel tacitè, non potes id patefacere, aut testificari de illo, etsi Judex sub juramento interroget, & delinquens laboret in famia circa id crimen, quod is tibi commisit secretò.

Colligitur ex illo *Prov. 11. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana; qui autem fidelis est, celat amici commissum.* Ratio est, quia servare secretum commissum est Juris naturalis, cui præjudicare nequit Præceptum Judicis. Idem dicendum, si quis notitiam secreti accepit per injuriam, v. g. litteras aperiendo, vel hominem vi cogendo ad aperiendum secretum; non minus enim ex delicto, quàm ex pacto nascitur Justitiæ obligatio ad damnum non extendendum, sed potius refarciendum.

76 *Excipitur*, si ex occultatione secreti grave damnum Reip. & bono communi, vel etiam privato exurgeret; quia v. g. delictum in futurum pendet, ut proditio, conjuratio in Remp. machinatio necis adversus innocentem &c. tunc enim, etsi juratus promiseris non detegere, teneris tamen detegere, & si Judex legitime interroget, de eo testificari: & ratio est, quia eo casu promissio, & juramentum non obligant, cum sint contra bonos mores, & in præjudicium Reip. aut tertij innocentis. Similiter manifestandum videtur Judici Secretum commissum, si qui commissum id sibi habet, ejusdem aliunde accepit notitiam; quia pactum de eo celando solum videtur se extendere ad notitiam, quæ ex eo secreto obtenta fuit, igitur si aliunde ejusdem rei notitiam haurias, non potes amplius id occultare legitime interroganti Judici.

Dub. 2. an fide dignus sit testis, qui

non citatus à Judice in Judicium venit, ac testimonium perhibet? R. cum distinctione: Vel enim testis ejusmodi precibus actoris inductus in Judicium venit, & testimonium pro eo perhibet, vel irrequisitus à partibus ex solo veritatis, & Justitiæ Zelo. Si primum, à testificando repelli nequit. Si secundum, pro suspecto habetur, & testimonium illius non est omni exceptione majus. Ita Bartol. in l. post legatum 5. §. his verò 10. ff. de his, quæ ut indig. aufer. Mynsing. cent. 4. obs. 3. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 6. n. 146. Haun. tom. 5. de J. & J. tr. 4. n. 82. Welsenbec. ff. h. tit. n. 2. Wagn. in c. 1. eod. not. 1. Pirh. n. 128. Engl. n. 1.

Ratio primi membri est, quia non ultro se ingerit ad ferendum testimonium, qui alterius precibus ad hoc inducitur. Ratio secundi; quia ejusmodi testis, qui irrequisitus ad testificandum accedit, ostendit singulari affectu se illum prosequi, pro quo contendit deponere, & cons. ob affectionem ad causam, & personam meritò contra ipsum excipitur. Accedit, quia non præsumitur litigans tam obliviosus esse, ut nesciat, quinam rei, de qua agitur, notitiam habeant. igitur hoc ipsum, quòd actor eundem non nominaverit, & pro teste produceret in Judicium, suspectum eundem reddit.

Excipitur, si præsumptio falsitatis 78 elidatur per præsumptiones contrarias, de sumptas ex personæ testantis qualitate, & circumstantijs reliquis. Hinc multis in casibus testis irrequisitus pro idoneo admitti debet, præsertim ubi agitur de defendenda alterius innocentia, aut peccato vitando.

Dub. 3. quoties testes produci possint? R. regulariter non nisi tres testium productiones fieri, & admitti possunt. Vivian. in c. in causis 15. h. tit. Henr. Canif. ibid. n. 2. Laym. n. 4. Gonzal. n. 3. Barb. n. 1. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 6. n. 30. Haun. tom. 5. tr. 4. n. 84. Vallenf. hic §. 3. n. 18. Engl. n. 47. Pirh. n. 172. König n. 37. & constat ex c. in causis cit. c. significaverunt 36. c. ultra tertiam 55. h. t. & Novell. 90. c. 4. Ratio est, quia ex iterata sæpius productione testium oritur præsumptio, quòd producens testes perscrutatus sit illorum dicta, & depositiones, & cum fortè viderit, quòd intentum non probent, idcirco vel novos, vel etiam priores, sed reproductos subornaverit, & instruxerit, quid deponere debeant, quòd plurimorum incommodorum origo foret. Accedit ratio publica utilitatis, ut sc. effrenata testium multitudo evitetur, nec sub probationis prætextu lites diutius protrahantur cum magno tum Judicis, tum litigantium incommodo, & sumptu. Hinc etiam *l. testimoniorum 1. §. quanquam 2. ff. h. t.* monet Arcadius Judicem, ut numerum testium moderetur, nec plures, quam necessarii sunt, evocari patiatur: quòd tamen

ita faciet, ut (quod difficulter fiet) parti non innotescat, testes pro se jam sufficienter deposuisse; nam testium depositiones non debent innotescere partibus ante earum publicationem.

79 Dixi autem 1. tres testium productiones admitti regulariter: idque verum est, siue producantur super novis, siue super antiquis articulis, modò testificata priorum testium non didicerit illos producens *c. consuetis 46. h. tit.* & hoc, ut habeatur copia necessariorum probationum. Gonzal. in *cap. 15. h. tit. n. 5.* Excipitur, si partes ulteriori probationi renuntiaverint; nam hoc si factum fuerit, alia productio non admittitur, nisi in duplici casu. Unus est, si fuerit appellatum; nam in causa appellationis, cum per eam rescindantur acta primæ instantiæ, non obstante renuntiatione facta in prima instantia, adhuc possunt produci testes. Alter est, quo adducere aliquis vult novos testes, quos prius ignoravit; nam si probaverit tunc ignorasse, quando ulterioribus productionibus renuntiavit, non prohibetur illos producere, ut bene notat Haun. tom. 5. tr. 4. n. 86. Ratio est, quia renuntiatione non præsumitur extendi ad ea, quæ quis ignorat. Conf. à paritate cum conclusione in causa, quæ, licet tacitam renuntiationem ulterioris productionis Instrumentorum contineat, tamen non impedit produci instrumenta de novo reperta, ergo nec renuntiatione testium, si nondum sit trina facta, aut terminus elapsus, impedit produci testes de novo, & insperato repertos.

80 Dixi 2. regulariter non admitti, nisi tres productiones testium; nam quarta in tribus casibus permitti potest. 1. si litigans uterque in ulteriorem productionem consentiat; quia cum juri pro se principaliter introducto renuntiare quilibet possit, cum partium consensu, quarta, imò etiam quinta testium productio fieri potest. Potestque renuntiatione hæc esse vel expressa, vel tacita. qualiter renuntiasse censetur, qui videns quartam productionem testium fieri ab Adversario sine solennitate Legali, non contradicit. 2. si accedat solennitas Legalis, quæ in hoc consistit, ut pars eam petens juret, quòd attestaciones testium nec suæ, nec adversæ partis, nec per se, nec per alios suppresserit, aut occultaverit, quòd depositiones testium non exploraverit, & quòd quartam hanc productionem non petat malitiosè, ut habetur *c. in causis, c. significaverunt, & c. ultra tertiam cit.* & præter n. 78. relatos docent Wesenb. ff. b. tit. n. 5. Wagn. in *c. ultra tertiam cit.* Zoesl. hic n. 22. Sannig c. 3. n. 10. Ratio est, quia Jurisjurandi religio omnem finisram suspicionem abolet. Et hoc adeo verum est, ut casu, quo quarta productio testium cum dicta solennitate Legali à parte petita, & à Judice denegata fuerit, licitum sit ab ea sen-

tentia interlocutoria intra decennium appellare; nam *indultum à Jure beneficium non est alicui auferendum*, ut habetur *Reg. 17. in 6.* conceditur autem parti litiganti à Jure quarta productio testium, ut est ostensum, ergo &c. 3. si aliàs suspicioni, aut præsumptioni subornationis locus esse non possit, seu quia testes alij, & alij continuo producti sunt, ita, ut eorum depositiones non poterint explorari, vel cognosci à productente, seu quia testium productorum examen nondum est institutum; nam his casibus quarta productio testium etiam sine Juramenti solennitate admitti potest, ut rectè notant Abb. in *c. 15. h. tit. n. 1.* Felin. *ibid. n. 2.* Pirh. *hic n. 176.* Ratio est, quia cessat periculum subornationis, quæ fuit causa adæquata Constitutionis prohibentis quartam productionem testium sine solennitate Legali; cessante autem causa adæquata, ipsa etiam Constitutio cessare debet.

Addidi *Quartam permitti*; quinta enim testium productio ne quidem cum solennitate Legali danda est, ut notat Vivian. & alij supra relati; quia in hac multo magis urget ratio prius assignata, quàm contra quartam productionem. Neque obstat, quòd instrumenta in Judicio quocunque tempore edi, & proponi possint. instrumenta autem & testes quoad probationem æquiparentur *l. in exercendis 15. C. de fid. instrum.* nam disparitas est, quia in editione instrumentorum non est timor subornationis: unde etiam post publicas attestaciones fieri potest. Duo tamen etiam hic excipiuntur casus. 1. si causa sit criminalis; nam in hac ad docendam innocentiam Rei etiam post attestaciones factas, & publicationem illarum alios testes licet producere *l. in criminibus 1. §. si quis 27. ff. de question.* 2. cum Judex inquisitionem facit ex officio; nam in hac Judex ultra quartam productionem, quandocunque voluerit, potest testes producere. Ratio est, quia in Judice subornatio testium timeri non potest, & ipse propter negotia, quibus implicatur, non potest simul, & semel testes vocare, & interrogare.

Dub. 4. quomodo recipi testes debeant? 1. non est procedendum ad receptionem testium, nisi lite contestata, ut dictum est supra *Tit. 6. n. 1.* Ratio est, qui cum productio testium probationis quædam sit species, & probatio sit demonstratio rei, quæ ex Adversarij negatione fit dubia, sequitur necessariò expectandam contestationem litis; nam ante hanc intentio actoris non negatur à reo convento. Excipitur, si iusta sit causa; nam hæc si adsit, non solum reus, sed etiam actor ante litis contestationem producere testes potest, ut dictum est *cit. Tit. à n. 2.*

2. Ad receptionem illorum citari pars adversa debet, ut statuitur *c. in nomine*

2. b. tit. & l. si quando 19. C. eod. Ratio est, quia generaliter loquendo, quando agitur de alicujus interesse, semper is ad Judicium vocandus est l. de unoquoque 47. princ. ff. de re judic. Quod ita verum est, ut etiam casu, quo citationes contra non citatum recipiuntur, tam ipsæ attestaciones, quam ea quæ dependenter ab ipsis fiunt in Judicio, sint ipso Jure nulla, ut evidenter patet ex c. in nomine cit. ibi Nullius momenti Excipitur 1. si periculum sit in mora; quia debitor de fuga suspectus est, vel testes in remotas partes discessuri, aut diu abfuturi, vel si senes aut ægroti sint, nec pars adversa interea citari, vel interesse possit. 2. si partes consentiant; quia Juri suo renuntiare possunt. 3. si agatur de crimine Hæresis; nam in hoc partis citationem supplet præsentia honestarum personarum, coram quibus ratificatur c. fin. de Hæret. in 6. 4. si agatur de peccato vitando, uti factum est c. prætereā 12. de sponsal. ubi ad depositionem unius testis secreto, & occultò deponentis, sine citatione alterius partis, impeditur Matrimonium contrahendum. 5. denique in omnibus illis casibus, in quibus litis contestatio necessaria non est, receptio testium fieri potest, parte non citata.

83 3. Hæc citatio non est necessariò peremptoria, seu talis, quæ Judex comminetur parti citatæ se progressurum in negotio, si pars citata non compareat post intimatam citationem; sed sufficit una, & simplex, ut contra Decium, Baldum, & alios docet Henr. Canis. in c. 2. cit. n. 5. & hoc teste verior sententia habet. Ratio est, quia peremptoria citatio tantum requiritur ad ingressum litis, & ad audiendam sententiam, in alijs autem actibus Judicialibus sufficit una, & simplex citatio, nisi in capitalibus criminibus. Neque obstat c. consuluit 24. princ. de offic. deleg. quia ibi narratur factum, quòd sc. Judex peremptoriè citavit partem ad recipiendos testes: narratio autem facti non inducit dispositionem Juris: Vel certè Verbum peremptoriè referendum est ad sententiam, cui immediatè in textu subijcitur, & in qua fautor requirit peremptoriam, aut, si mavis, trinam citationem: de quo latè Abb. in c. consuluit cit. à n. 1.

4. Citatæ partes admitti debent, ut videant testes recipi, & jurare, non verò, ut audiant eorundem testimonia. Vivian. in c. in nomine 2. b. tit. & ibidem Interpp. passim. Ratio est, quia Judex testes examinare debet secreto c. inquisitionis 2. de accus. c. venerabili 52. b. tit. & l. nullum 14. C. h. tit. Neque obstat textus c. in nomine cit. ibi: Venire. & audire testes; nam ut l. cit. advertit Vivianus, verbum audire intelligi debet, ut pars audiat Juramentum testium, non verò horum depositiones.

84 5. Si pars citata non compareat, distinguendum est, an ob legitimum impedi-

mentum non compareat, vel non compareat solum ex contumacia, & culpa sua. Si posterius, in poenam contumaciae, & culpae, etiam absente parte, modò lis sit contestata, testes recipiuntur, & examinantur, Si prius, iterum distinguendum; Vel enim de impedimento hoc constat Judici, & tamen recipit testes, vel impedimentum hoc ignoravit. Si primum, receptio, & acta omnia sunt ipso Jure nulla, ut cum alijs notat Abb. in c. in nomine cit. n. 11. Gonzal. ibid. n. 8. Pirh. n. 183. hic. Ratio est, quia, qui ex justa, & necessaria causa venire non potuit, non reputatur contumax, & cons. attestaciones contra ipsum receptæ non valent. Si secundum, receptio testium, & acta Judicialia reliqua valent quidem, sed parte petente rescindi debent, saltem per restitutionem in integrum, si legitimum impedimentum probet c. cum Bertholdus 18. de re judic. Laym. in c. 2. cit. n. 2. Pirh. l. cit.

Dub. 5. cujus sumptibus testium productio fieri debeat? 85
 1. sumptibus producentis, sive deinde actor sit, sive Reus. Ita Gaill. l. 1. obs. 99. n. 1. Haun. tom. 5. de J. & J. tr. 4. n. 90. Wefenbec. ff. h. tit. n. 5. Pirh. hic n. 183. fin. Engl. n. 8. König n. 38. & habetur c. statutum 11. §. pro ferendo de rescript. in 6. l. quoniam 11. §. l. constitutio 16. C. h. tit. Ratio est, quia regulariter is sumptus præstare debet, cujus gratià actus celebratur.

Et hinc 1. si testes peregre, & extra domum evocentur, producens ijs in accessu & recessu juxta qualitatem, & dignitatem personarum congruum suppedietabit viaticum: neque in hoc ratio habebitur sumptuum, quos aliàs domi fecissent, ut colligitur ex textibus cit.

2. Præter viaticum, si testis sit opifex, aut mercenarius, qui interea diurnas operas, quibus se, liberos, & uxorem alit, intermittere, & cons. etiam quotidiana mercede carere debeat, talis quoque intermissio aestimanda, & compensanda est; quia licet testimonium testi non debeat esse lucro, non tamen debet ipsi esse nocumento, contra regulam, quòd officium suum nemini debeat esse damnosum.

3. Hos tamen sumptus victus victori refundere cogitur, nisi compensatio expensarum utrinque facta sit, eò quòd victus etiam ipse justam litigandi causam habuerit. Gaill. l. cit. & habetur c. finem litibus 5. de dol. & contum. & l. properandum 13. §. sive autem 6. C. de Judic.

Quæritur 3. quomodo procedatur ad Juramentum testium? Ante omnia, postquam producti testes, partes citatæ, & præsentés fuerint, Judex, ut monet Hiltrop. process. Jud. p. 3 tit. 9. c. 4. n. 5. & præscribit Ordin. Cur. Monast. p. 2 tit. 16. solenniter, & cum quadam gravitate, ac severitate,

ca.

capite aperto instruit testem de dicenda veritate, ne illam favore, vel odio celet, & revocabit in memoriam gravitatem, ac pœnas Perjurij: tum ad Juramentum ipsum proceditur. Porro Juramentum hoc fieri debet.

1. Ante omnem actum testimonij *c. fraternitatis 17. h. tit. l. jurisjurandi 9. C. eod.* Ratio est, quia ante depositionem jurare iustus ob Juramenti Religionem non præsumitur testis falsum dicere, sed postea iustus jurare fortè ob verecundiam, & metum infamiae contrarium ei, quod prius deposuerat, dicere non audebit.

2. In præsentia utriusque partis, si modò pars vocata contumaciter non abfuerit. Patet ex *c. in nomine 2. h. tit. & dictis n. 82. & 83.*

3. Coram Judice causæ, vel Instantiæ, aut hujus Commissario; nam Examen testium delegare Judex alij potest, ut *infra n. 99.* dicitur. idem autem Juramentum recipit, qui examinat. Excipiuntur Clerici; nam hi in causis Laicorum non coram Judice Laico, sed coram suo Episcopo, vel Prælato jurant, vel cui suo commiserit *can. quanquam 2. caus. 114. q. 2.*

4. In loco Judicij. Excipiuntur tamen personæ valerudinariæ, senes, vel debilitate confectæ, quæ domi suæ jurant, & deponunt coram Commissario *c. si qui 8. h. tit.*

5. Tactis Evangelij; aliàs de Jure communi non probat *can. hortatur 20. caus. 3. q. 9.* Potest tamen per consuetudinem induci, ut aliter juretur, nim. tangendo Reliquias, Crucifixum, Altare &c. ut notat *Abb. in c. tuis 39. n. 7. h. tit. Felin. ibid. n. 5. Pirh. n. 18. hic.* Episcopi, Sacerdotes, & aliæ personæ in Sacris constitutæ tum secundum Jus commune, tum de generali consuetudine jurant propòsius solum Evangelij, & tacto pectore: imò, ut *Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 4. n. 7.* notat, hodie de consuetudine etiam Laici, non tactis Evangelij, sed viri quidem duobus digitis, indice, & medio manûs dextræ in cœlum erectis, mulieres verò dextra manu in mamilla sinistri lateris posita, Juramenta sua deponunt, antequam deponant testimonium.

6. Jurare debent, quòd nec odio, nec amicitia, aut favore, vel aliquo alio commodo habito, aut habendo industi sint ad testificandum, sed moti amore solius veritatis; quòd veritatem, sicut secundum conscientiam suam noverint, ad Articulos, & Interrogatoria sibi proponenda fideliter sint dicturi; & deniq; quod depositiones suas ante legitimam earum publicationem neutri parti velint manifestare *c. quoties 5. h. tit.*

7. Denique hoc Juramentum repetendum est, si idem testis in eadem causa, & instantia sæpiùs examinetur super diversis, & novis articulis, ut constat ex *c. Frater-*

nitatis 17. h. tit. in fin. Secus est, si testis repetatur solum ad declarandum testimonium suum; tunc enim novo Juramento opus non est, quia, qui declarat, nihil novi dat.

Dub. 1. an omnes teneantur præstare hoc Juramentum? *R. de Jure communi* teneantur omnes, nec testi non jurato in præjudicium tertij habetur fides, etsi Clericus, Religiosus, vel quacunq; dignitate clarus sit. Ita habetur utroque Jure, Civili quidem *l. jurisjurandi 9. l. testium 18. C. h. tit.* Canonico autem *c. fraternitatis 17. in fin. c. de testibus 29. c. tuis 39. c. nuper 51.* & alijs pluribus textibus. Ratio est, ut sic timore, & reverentia Juramenti magis incitentur testes ad dicendam veritatem.

Et extenditur hoc 1. ut neque in causis Summarijs sine Juramento fides habeatur testibus. Mynsing. cent. 3. obs. 80. Farin. prax. q. 74. n. 61. Pirh. hic n. 123.

Extenditur 2. ut ne semiplenam quidem faciant fidem, etiamsi duo integerrimi sine Juramento deponerent. König n. 41. hic. Interim tamen ejusmodi depositio testium non juratorum faciat præsumptionem, quæ præsumptio hoc operatur, ut si ex utraque parte par sit probatio, prævalere debeat ea, quæ pro se insuper habet plures testes non juratos, vel saltem unum. *Menoch, de arbit. l. 1. q. 26. n. 5. Farin, q. 74. cit. n. 110. 89. Pirh. n. 123.*

Extenditur 3. ut neque per statum, neque per consuetudinem generaliter, & indistinctè decerni, & induci possit, ut recipiantur testes sine Juramento, nisi que non juratis habeatur fides; quia ut notat Felin, in c. tuis 39. h. t. n. 2. videtur contra Jus naturale, quòd statum simpliciter disponat, ut credatur testi non jurato. Dixi autem generaliter & indistinctè; non enim repugnat per consuetudinem, vel etiam per statum concedi certis personis, ijs nempe, quæ integritate vitæ, ac morum conspicua sunt, ut sine Juramento deponant; quia in istis cessat periculum fraudis, subornationis, aut perjurij. Et ita hodie, ut *Mynsing. cent. 1. obs. 17. Gaill. l. 1. obs. 101. n. 4. Rosbach. prax. Civil. tit. 57. n. 13. Pirh. hic n. 122. Engl. n. 43. König n. 41.* testantur, in Bohemia, Austria, Bavaria, & alijs locis Personæ Nobiles, & Illustres ex singulari privilegio, & longâ observantiâ non solent præstare Juramentum corporale, sed tantum sub fide sua testificantur, quòd apud hujusmodi personas ex receptissima Germaniæ consuetudine quoad effectum idem est, ac si jurassent.

Dub. 2. an Juramentum hoc partium consensu remitti possit? *Ratio dubitandi* desumitur à paritate cum Juramento calumniæ, quod expresso partium consensu remitti nequit, ut dictum est *suprà Tit. 7. n. 5.*

Sed tenenda est affirmativa sententia, ut colligitur ex *c. tuis 39. in. h. tit. & docet ibidem Gloss. V. remittatur, Abb. n. 4.*

Laynz

Laym. n. 1. Gonz. n. 2. Barbof. n. 3. Myn-
 fing. cent. 3. obs. 80. n. 6. Gaill. l. 1. obs. 101.
 n. 2. Mascard. de prob. proem. q. 5. n. 103.
 Farin. prax. q. 74. n. 83. Vallens. hic §. 4.
 n. 9. Zoel. n. 20. Pirh. n. 124. Engl. n. 42. Kö-
 nig n. 43. Ratio est, quia ad partium jus,
 & interesse spectat, ut non juratis testibus
 non credatur. Igitur possunt huic favori,
 & juri renuntiare. Debet autem hic con-
 sensus esse expressus; neque tacitus sufficit,
 si nimirum partes non contradicant, quando
 testes sine Juramento deponunt, uti notat
 Farin. n. 84. Deinde opus est, ut utraque
 pars consentiat, cum utriusque interfit, &
 ex falsa depositione testis utriusque præjudi-
 cium generari possit: hinc locum habet Reg.
 29. in 6. ubi: *Quod omnes tangit, ab om-
 nibus approbandum* dicitur.

Præter consensum partium Wagne-
 reck in c. tuis cit. requirit, ut hæc remissio
 fiat consensu, & autoritate Judicis: com-
 munistamen sententia cum Farin. q. 74. cit.
 n. 91. negat consensum Judicis necessarium
 esse, cum nec textus c. cit. mentionem de illo
 faciat. Excipitur, nisi agatur de præjudicio
 publico, vel de periculo animæ, vel de tali
 negotio, ubi partes non possunt quidquam
 remittere; tunc enim consensu partium so-
 lo remitti testibus Juramentum nequit, sed
 opus præterea est autoritate Judicis: & hoc
 procedit 1. in causa criminali; nam publici
 interest, ut delicta puniantur. 2. In causa
 Civili valde ardua; quia criminali æquipa-
 rat 3. In causa Matrimoniali, cum agitur
 de valore matrimonij; quia vertitur
 periculum animæ, & reverentia Sacra-
 menti. 4. Quando agitur de Beneficio
 Ecclesiastico, aliæve res spirituali non depen-
 dente à mera voluntate partium.

Neque obstat in contrarium allata ra-
 tio dubitandi: quia Juramentum calumnie

concernit commodum Judicis, & utilitatem
 Reip. cujus interest, ne per calumniam fati-
 gentur Judices, & lites in infinitum excre-
 scant. At Juramentum testium regulari-
 ter solius remittentis privatam utilitatem
 spectat. Igitur nihil impedit illud remitti
 expresso consensu partium.

Dub. 3. an non sufficiat si testes ex
 post facto jurent, quod ad omnia interroga-
 ta veritatem dixerint? Dux sunt sententiæ.
 Prima cum Baldo in l. Jurisjurandi o. C. b. tit.
 & Ummio Proc. Judic. D. 16. n. 60. resolvit
 negativè. Dant Rationem; quia ex post
 facto nemo facillè fatebitur se falsum dixisse,
 sed ad evitandam infamiam potius falso testi-
 monio falsum Juramentum subjunget. Se-
 cunda cum Henr. Canif. in c. 17. h. tit. n. 8.
 Laym. in c. 29. eod. n. 5. Gaill. l. 1. obs. 101.
 n. 9. stat pro parte affirmante, modò in con-
 tinenti juratum fuerit post testimonium.
 Fundantur; quia juxta vulgarem regulam,
 qua in continenti fiunt, inesse censentur
 actui arg. l. Juris gentium 7. §. quin imò. 5.
 ff. de pact. & l. pen. C. de Inst. & substit.

Ego hæc secundam sententiam tum
 solùm veram existimo, quando testis produ-
 ctus præsit sibi ex post facto jurandum;
 tunc enim non minùs deterrebitur à falsitate
 dicenda per Juramentum, quod prævidet sibi
 imponendum, quam per Juramentum jam
 præstitum. At si sine Juramento exami-
 nari se ratus, deposuit, puto non sufficere,
 si postea jurare jubeatur; quia posito, quod
 spe hac, sc. juramentum sibi non impositum
 iri, falsum deposuerit, dictum suum postea
 retractare ex verecundia, & poenæ metu non
 audebit, & sic facillè pejerabit magno tum
 partis, contra quam deponitur, tum etiam
 Reip. in qua hoc modo foverentur menda-
 cia, detrimento.

§. I V.

De Testium Examine, eorum Depositione, & Attestationum Publicatione.

S U M M A R I U M.

- 93. Examen testium institui debet à Judice, in loco Judicij.
- 94. 95. 96. Modus hujus Examinis.
- 97. 98. Objectum, de quo institui debet.
- 99. Delegari potest alteri in causis Civilibus.
- 100. Non tamen regulariter in criminalibus.
- 101. 102. Requisita ad legitimam depositionem testium.
- 103. 104. Quando dicti sui causam debeant reddere?
- 105. 106. Quantum probent testes Singulares?
- 107. Contrarij inter se invicem?
- 108. 109. 110. Aut sibi ipsis?
- 111. Quantum probent testes de auditu?

- 112. In quibus causis, & casibus?
- 113. Quando consanguinitatem ad dirimendum Matrimonium?
- 114. 115. Qualem fidem mereantur testes de crudelitate?
- 116. 117. Modus servandus in Publicatione testium.
- 118. 119. 120. 121. Quando Attestationes receptæ in uno Judicio faciant fidem in alio?
- 122. 123. An post publicationem Attestationum recipi testes priores, aut novi possint super articulis novis.
- 124. 125. An super antiquis, vel directè contrarijs?

126. Exceptiones.

127. Solutiones objectionum.

128. 129. 130. Au, & quanam Exceptiones

A Receptione Testium ad horum Examen pergimus. Interest inter illam, & istud hoc discriminis, quod testes recipi tunc dicantur, quando admittuntur ad Juramentum præstandum; examinari verò, quando discutuntur eorum personæ, & dicta. Igitur de hoc Examine.

39 Quæritur 1. à quo, quo in loco, & quando sit instituendum? *ru. 1.* ordinariè examinandi sunt testes ab ipso Judice, ut constat ex *Novell. 60. c. 2.* & tradit Gloss. *ibid. V. testibus*, Farin. *prax. q. 77. n. 175.* Pirh. *n. 183.* Ratio est, ut Judicis autoritate terreantur, & eò magis cogantur testimonium dicere. *Excipitur*, nisi testes alienæ Jurisdictioni subiecti sint, vel quo minùs compareant in Judicio, privilegium habeant, vel ipse Judex, negotiorum urgente multitudine, prohibeatur id facere.

2. Examinandi regulariter sunt in loco Judicij, nisi qualitas personarum aliud exigat, nempe ut domi suæ examinentur, cujusmodi esse possunt personæ egregiæ, honestæ matronæ, vel aliæ gravidæ; item infirmi, aut alio modo impediti, ut locum Judicij accedere nequeant. Hæ enim personæ, & his similes, citatis ad locum partibus, Juramentum in sua dómo præstabant vel Judici, vel illi, quem Judex ad id exigendum, & ad testes examinandos miserit *l. ad personas 15. ff. de Jurejur. & accuratius c. Ecclesia 2. de Judic. in 6.*

3. Tempus pro Examine designatum est post prælitum à testibus Juramentum; nam antè examinari non possunt; quia ut *n. 88.* dictum est, testi non jurato non creditur. Non autem necesse est, ut Examen post Juramentum subsequatur statim, sed mora aliqua intercedere potest; quia Juramentum ad tempus Examinis, quancumque sit, retrahitur.

40 Dub. 1. quomodo sit instituendum Examen testium? *ru. sic expediri.* 1. Recepto Juramento testium, acceptisque à parte adversa interrogatorij, super quibus testes ab altera parte productos examinari cupit, Judex partes litigantes dimittit, ipse verò interrogatoria sibi porrecta examinat, & si quæ repererit superflua, aut criminosa, ad quæ testis sine læsione famæ respondere non possit, rejicit; cum enim nemo turpitudinem suam allegare teneatur *l. transacione 30. C. de transaci.* neque testis respondere tenebitur: si tamen respondeat, nocet sibi, producenti, & restitutioni. *Hiltrop. Proc. Jud. tit. 9. c. 4. à n. 8.*

contra testes opponi possunt post publicatæ Attestationes?

131. Publicatio Attestationum non est de substantia Processus.

2. dimissis partibus, Judex testes examinandos seorsim unum post alterum ad se vocat; debet enim secretò non plures simul, sed sigillatim & seorsim ab alijs examinari, prout constat ex *c. venerabili 52. h. t. & docet ibid. Abb. n. 1. Felin. n. 3. Gail. l. 1. obj. 96. n. 9. Farin. prax. q. 80. n. 93. & 94. Haun. de J. & J. tom. 5. tr. 4. n. 159. Pirh. hic n. 192. Wiest. n. 82.* Ratio est, quia alias, si examinarentur plures simul, periculum esset, ne unus instrueret alterum, vel dictum alterius sequeretur: & ita non posset facile deprehendi, verumne, an falsum concorditer deposuissent. Et hoc adeo verum est, ut depositiones testium, nisi sigillatim, & seorsim examinati fuerint, non valeant. Gloss. *in c. 37. V. proceus h. tit. & Canonistæ communiter.*

3. Si qui ex testibus productis essent, producenti aliquo Jurisjurandi vinculo obstricti, uti sunt subditi, Judex, antequam ad Examen eorum procedat, hoc vinculum eis pro illa vice relaxat, ut liberi sint ad testificandum pro utraque parte: tum revocato in memoriam Juramento, quod testis de veritate dicenda præstitit, ad Examen ipsam progreditur, in quo tam super articulis juxta Directorium Actoris, quam super Interrogatorij Adversarij sedulò quemvis examinat. Quod si pars adversa neglexerit interrogatoria ponere, ipse Judex, vel Examinator supplebit, & Interrogatoria testi faciet, quæ ad causam conducere videbuntur.

4. Inter examinandum à Tabellione, sive Notario dicta uniuscujusque testis ad singulos articulos, & interrogationes distinctè, & quantum fieri potest, ipsa verba formalia annotantur juxta *c. cum causam 37. & c. venerabili 52. h. t.* ut si postea testes examinati negare vellent se deposuisse talia, possent convinci ex scriptura Notarij, in quam testium depositiones sunt relatæ.

5. Si testis finierit suas depositiones, ista denuò, præterim si petat deponens, ex Protocollo eidem præleguntur à Notario, partim ut videat, an rectè intellectus sit, partim etiam, ut possit se corrigere, si fortè super aliquo articulo, aut interrogatorio præcipitantius, aut minùs consideratè responderit; nam si post intervallum dicta sua corrigere, & propterea de novo recipi, & examinari vellent, non audirentur, nisi Judex ad causæ cognitionem necessarium, vel opportunum hoc fore judicaverit: quo tamen casu si admittantur, minor fides eis habetur, quam si initio statim dixissent, vel in continenti addidissent. *Abb. in c. per tuas 48. h. t. n. 1. Felin. ibid. n. 1. Pirh. n. 200. hic.*

6. Denique imponitur testi silentium, ne

ne cuiquam suam depositionem revelet. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 4. n. 23.

Rosbach. prax. Civil. tit. 58. n. 23. & seqq. Pirh. n. 200. cit. Engl. n. 46. König. n. 44. Imo in quibusdam locis idipsum in forma Juramenti continetur ad evitandum periculum, ne testes inter se colludant, & pariformiter omnes deponant. Ob eandem rationem etiam Notarius causæ, qui dicta testium annoravit, & excepit, eadem in silentio apud se retinere debet, donec publicentur.

97 Dub. 2. de quibus rebus examinandi sint testes? **1.** examinandi sunt non solum super negotio, seu causa principali, sed etiam de ratione, seu causa scientiæ: adeoque simplici dicto testis non statuitur, nisi etiam reddat rationem sui dicti: de quo vide n. 102. & duos seqq.

2. Exquirere Judex debet ex testibus rei circumstantias, locum, tempus, visum, auditum &c. ubi sc. res facta sit, an viderit, vel audiverit: si dicat se vidisse, interrogabit, qui præsentis fuerint, quo in loco, quo die, qua parte diei, vel noctis &c. ut ita ex his advertere possit, utrum cum alio teste, vel testibus, qui similiter examinati sunt, conveniat; nam si inter se non conveniunt, dicantur *Singulares*, hoc est, habentur singuli loco unius testis, qui non probant: de quo plura n. 105. & 106.

3. Debet etiam institui Examen super personas testium *c. cum causam 37. h. tit.* præsertim si persona ignota sit; nam hæc interrogari potest, quo nomine vocetur, cujus sit ætatis, vel conditionis, an sit habilis ad testificandum, an dives, vel pauper, an conjunctus producenti, an inimicus parti adversæ, an non subornatus, & instructus, an in causa controversa interesse aliquod habeat, an non convenerit cum alijs testibus, qui dicere velint, utri parti optet victoriam &c. *l. testium 3. princ. ff. h. tit. l. ubicunque 21. ff. de interrog. in Jur. fac. Gaill. l. 1. obs. 95. n. 2.*

98 **4.** Examinandi etiam sunt de fama, & relatione aliorum, ipsorumque testium credulitate, vel certitudine, num credant, vel etiam certi sint rem gestam esse *c. cum causam cit. Abb. ibid. n. 2. Farin. prax. q. 73. n. 31. Pirh. n. 196.*

5. Denique interrogandi sunt de cæteris circumstantijs: intellige, quatenus hoc opus est ad investigandam veritatem; nec enim hæc omnia cumulari debent, aut possunt à Judice in qualibet causa, siquidem multa sunt, quæ non auditu, sed visu percipiuntur, & contra quæ auditu, non visu. Abstinentium etiam est non solum ab incongruis, & ad causam non pertinentibus, sed etiam à nimium exquisitis interrogationibus. Hinc considerari debet tum personæ, tum causæ qualitas, & ex his metiendum, quæ interrogatoria proponenda.

Si Judex, vel Commissarius dolo, vel culpâ testes super Interrogatorijs à parte da-

tis non examinavit, non ideo invalidum est Examen, sed ad partis postulationem super interrogationibus omnibus repeti debent etiam post publicationem attestatum *c. per tuas 48. h. tit. Gaill. l. 1. obs. 95. n. 7. Pirh. hic n. 199.*

Dub. 3. an Judex committere Examen testium possit alteri? **R.** posse in causis Civilibus, præsertim si testes remotè absentes sint, ut difficulter accedere ad Judicem possint; vel si valerudinarij sint, senes, aut debilitate confecti, ut coram Judice comparere non possint; si denique sint personæ privilegiatæ, quales sunt personæ egregiæ, i. e. Clerici, Illustres, & in dignitate constitutæ, milites, seu equestris ordinis, & alij omnes, de quibus *infra Tit. seq. n. 9.* dicitur, quòd cogi non possint ad testificandum extra domum suam; nam hos si Judex ipsemet domi eorum Examinare nolit, vel non deceat, examen illorum delegare alteri idoneæ personæ potest, *Clem. un. de offic. Jud. deleg. & ibi Gloss. in casu, Vivian. in c. si qui 2. h. tit. & communiter DD.* Imò non solum testis absentis, & impediti, sed etiam in loco Judicij præsentis, nec impediti, Examen potest alteri delegari, ut notat Haun. *tom. 5. tr. 4. n. 131.* Ratio est, quia examinatio testium est quid facti, quod potest committi, & fieri extra Judicium.

Fieri autem hoc potest dupliciter.

1. Ut actus Jurisdictionis committatur alteri, qui Adversarium citet ad videndum jurare testes, exceptiones audiat, & examinet, juramentum à testibus exigit, interrogatoria à parte accipiat, testium multitudinem refrenet, inobedientes, vel aliter peccantes puniat &c. **2.** Ut solum ministerium, seu nuda executio committatur, videlicet si post receptos, & approbatos testes, ac Juramentum ab his depositum jubeatur aliquis examen super interrogatorijs jam formati, ipsique traditis instituere: & hic magis *Nuntius*, seu *Executor Ministerialis* dicitur.

Quocumque autem ex his duobus modis alicui delegetur Examen, debet ille, cui Examen sic delegatum est, diligenter in acta referre ad Judicem dirigenda, quæ observavit, & deprehendit, non solum circa ipsas testium depositiones, sed etiam circa modum deponendi, e. g. si cum vacillatione, cum trepidatione, cum vultus pallore, & immutatione &c. deposuere, ut colligitur ex *c. constitutus 3. in fin. de si de juss.*

Dixi autem in responsione *In causis Civilibus*; nam in causis criminalibus per se loquendo ipsemet Judex recipere testes, & examinare debet in sua præsentia, ut cum res exegerit, tormentis subijciantur, ut constat ex *Auth. apud eloquentissimum C. de fid. instrum. & notat Gloss. in c. 37. cit. in cas. Abb. ibid. n. 22. Felin. n. 21. Gaill. l. 1. obs. 96. n. 10. Pirh. hic n. 188.*

Excipe, si Judex non possit ob multitudinem negotiorum, vel aliud justum impedimentum, v. g. absentiae, infirmitatis &c. Item si aliud necessitas exigat, aut quavis alia causa justa; tunc enim ne crimina maneant impunita, etiam in criminali causa examinatio testium absentium alteri committi potest. Gaill. Pirh. l. c.

301 **Quæritur 2.** quomodo fieri debeat Depositi testium? **1.** ut legitime fiat, quinque omnino requiruntur. **1.** Ut viva voce ad examinatoris interrogationem, & non in scriptis deponant; alioquin non probant *can. relatum 3. caus. 5. q. 2. can. testes 15. caus. 3. q. 9.* & in hoc sensu, ut bene advertit R. P. Schmier *Process. Jud. c. 9. n. 74.* Innocentius III. *c. tua nos 8. de cohabit. Cleric. §. mul. & Callistratus l. testium 3. §. idem 3. ff. h. tit. testibus credendum dicunt, sc. vocaliter deponentibus, non testimonij, i. e. scriptura.* Ratio est, quia ex voce, modo, & gestu deponentis magis deprehendi veritas potest. *Excipiuntur 1.* Nobiles, & Illustres personæ, quarum attestaciones admittuntur scriptæ, & ob signatæ. **2.** Muti, qui si scribere sciant, testimonium suum in scriptis dant. **3.** Si consuetudo loci admittat testimonium in scriptis traditum: de quibus, & pluribus alijs vide Farin. *prax. q. 80. a n. 27.*

2. Ut depositio sit conformis Articulo. Hinc testis plus dicere non debet, quam interrogetur; alioquin de ijs, de quibus interrogatus non est, fidem non facit, sed reputantur tanquam non deposita, & reus tanquam articulo non probato absolvi debet *arg. c. de testibus 29. h. tit. & docet Nicol. Everhard. consil. 19. n. 3. Engl. n. 52. hic. König n. 46.*

302 **3.** Ut sit clara, & perspicua, non incerta, vel dubia. Hinc si obscure respondeat testis, vel dubitative v. g. opinor, arbitror, n. fallor, res ita se habet, si bene memini &c. rejicitur, & fidem non facit. Farin. *q. 68. n. 62.* Pirh. *hic n. 234.* König *n. 47.* *Excipitur*, si negotium in se obscurum sit, aut difficilis probationis, vel si consuetudo sit probanda; tunc enim depositio testis obscura, & dubia admittitur, cum alia difficulter haberi possit.

4. Ut testis deponens det causam sufficientem sui dicti *c. cum causam 37. h. tit. ibi: prudenter inquirens de causis.* Ratio est, quia testis deponere debet de eo, quod scit; scire autem rem non intelligitur, qui suæ de ea scientiæ causam reddere nequit, cum scire sit rem per causas cognoscere. Hinc si aut nullam reddat, aut aliquam quidem reddat, sed non bonam, & sufficientem, etsi dicat se scire, vel certum esse, non tamen sic asserendo probat, imò ne quidem præsumptionem, & indicium facit, ut colligitur ex *l. sold 4. C. b. tit.*

quia ratio in teste dat esse illius testimonio, & illud salvat, vel destruit.

5. Denique requiritur, ut depositio sit constans, & non vacillans, nec varia, & sibi contraria. Covar. *l. 2. var. c. 13. n. 8.* Henr. Canif. *Summ. h. tit. §. 6. König n. 54.*

Dub. 1. quando testis sufficientem, dicti sui causam reddidisse censeatur? **1.** si asserat, se visu, auditu, vel alio sensu percepisse, si quidem sensu corporeo sit perceptibile id, de quo interrogatur; vel si non ita sit perceptibile, ut v. g. est dominium fundi, testificari debet, se præsentem fuisse donationi, vel contractui, ex quo alter dominium sibi arrogat, vel legisse instrumentum donationis, aut contractus &c. **2.** Distinguendum autem est, an causam dicti sui interrogetur à Judice, an non. Si interrogetur, juxta omnes dicere eam debet, Si non interrogetur, non semper debet, præsertim si articulus, seu factum, de quo deponit, sensu corporeo possit percipi; cum enim tunc præsumatur, quod non fuisset absolute affirmaturus, nisi causam sufficientem haberet, & certo sciret, testimonio ipsius creditur, etsi causam scientiæ suæ non addiderit.

Plures tamen sunt casus, in quibus testis rationem sui dicti reddere etiam non interrogatus debet. **1.** Et quidem in causa criminali; quia agitur de maximo præjudicio rei. **2.** In causa civili valde ardua, ut cum agitur de majore parte matrimonij; quia criminali æquiparatur. **3.** Quando lis est super dominio, Jurisdictione, proprietate, & similibus, quæ sensu corporeo non possunt percipi; quia in his casibus magis contra testem præsumitur, quod scire non possit, nec sufficientem, sed putativam solum dicti sui rationem habeat, quod illa, quæ sub sensu non cadunt, plerumque difficulter sciuntur, & tamen facile asserantur ob solam vehementem suspicionem. **4.** Quando quæritur de consuetudine: tunc enim dicere debet se vidisse sic practicatam; aliàs præsumptio erit pro ipsa Lege contraria consuetudini. **5.** Quando deponit super publica voce & fama; tunc enim etiam non interrogatus debet nominare eos, qui dixerunt, & à quibus audiit. **6.** Quando deponit super negativa &c. Videantur Marant. *de Ord. Judic. p. 6. tit. de test. product. a n. 17.* Hiltrop. *Process. Jud. p. 3. tit. 9. c. 6. n. 127. §. 128.* Farin. *prax. q. 70. a n. 1.* Barbof. *in c. cum causam 37. n. 6.* Vall. *h. tit. §. 3. n. 14. Zæf. hic n. 21.* Pirh. *n. 195.* König *n. 49.*

Dub. 2. quantum probent testes *Sin 105* *gulares?* Ratio dubitandi sumitur ex *c. cum dilectus 32.* junct. *Gloss. V. probatio de elect.* ubi videtur supponi vim probandi hujusmodi testium attestacionibus generaliter inesse nullam; ait enim ibidem Pontifex, eo-

rum probationem esse insufficientem, eo quod
singuli essent in suis testimonijs singulares.

Sed distinguendum est inter tres testi-
um singularium species; quidam enim tales
sunt Singularitate obstativa, seu adver-
sativa, alij cumulativa, alij diversificativa. *Ad-
versativa singularitate singulares* sunt, qui de
uno actu non iterabili, vel saltem non iterato
varia, & quoad circumstantias e. g. temporis,
& loci inter se pugnancia deponunt, quales
erant duo illi senes Susannæ accusatorum, quo-
rum unus adulterij crimen ab eo commissum
dicebat *sub primo*: alter *sub schimo*. *Dan. 13.*
*Cumulativa, seu adminiculata singularitate sin-
gulares* sunt, qui de actibus quidem diversis,
sed ad eundem finem tendentibus, seque
mutuo adjuvantibus deponunt, ut si unus
testis actus alicujus auditum asserat, alter
visum; si unus asseveret Sempronium citasse
partes, alter dicat eundem tulisse sententiam,
tertius ipsum istam executioni manda-
visse; si unus fundi possessionem Titio as-
serat, quod viderit illum ab eo coli, alter,
quod conspexerit eum collegisse ex ipso mes-
sem &c. *Diversificativæ singulares* sunt,

qui deponunt de factis sibi invicem non
contrarijs, sed diversis, & nihil se invicem ju-
vantibus, sicut factum est in casu *c. cum tu*
16. b. tit. ubi duo deposuerunt de Excom-
municationis sententia, unus quidem dice-
bat, latam illam fuisse ante, alter post appella-
tionem: idem accidit, cum unus testificatur
de Caij, alter de Sempronij eade à Titio facta;
& unus de mutuo dato Augustæ, alter de
dato Francofurti &c.

Ex his *Primi generis* testes nec semi-
plene probant ob contrarietatem, & repug-
nantiam, quæ redolet falsitatem *c. licet cau-
sam 9. v. quanquam de probat.* Et hoc
verum est, etsi mille essent ejusmodi testes
singulares: quia mille tantum probarent,
quantum unus, imò minus, quam unus; unus
enim, si solus esset, & impedimento non labo-
ret, probaret saltem semiplene, cum alijs
junctus ob dictorum repugnantiam suspectus
redditur. Berojus in *c. licet cit. n. 33.* Farin.
prax. q. 64. n. 41. P. Wiest. *hic n. 74.* P.
Schmier *Proc. Judic. c. 9. n. 106.* Testes

secundi generis diversam vim habent in Cri-
minalibus, & in Civilibus: in prioribus ple-
rumque ad poenam ordinariam infligendam
non sufficiunt, sed vel tantum ad torquen-
dum, vel etiam ad Purgationem Canonicam
solum indicendam: in posterioribus verò ali-
quando probant semiplene, ita ut locus fiat
Juramento suppletorio; aliquando etiam ple-
ne *arg. l. qui sententiam 16. C. de pœnis ibi:*
*Confessione testium in unum concordante, con-
spirantæque rei finem.* Abb. in *c. praterea 27.*
b. tit. n. 1. Laym. in *c. 47. eod. n. 6.* Barbof.
in *c. 4. ibid. n. 35.* Farin. *q. 64. cit. n. 160.*
Neque obstat, quod in circumstantijs tempo-
ris, loci, & alijs discordes sint; concordēs
enim sunt respectu ejusdem finis e. g. ho-

micidij, Jurisdictionis, possessionis, vel quasi
&c. de quorum probatione agitur: hinc
etiam testes singulares absolute dici non de-
bent.

Denique Testes *tertij generis*, etsi
magnam præsumptionem, & plusquam se-
miplenam probationem faciant, ita ut suffi-
ciant ad reum quæstionibus subijciendum,
vel saltem inquisitionem de eo faciendam,
plenè tamen non probant, prout patet ex *c.*
bonæ 23. c. cum dilectus 32. de elect. & c. licet
cit. Ratio est, quia testis ita singularis de
eadem re, vel actu est unicus testis. Sed
unicus testis de re deponens fidem plenam
non facit, ut *n. 69.* dictum est. Ergo &c.

Dub. 3. quam vim probandi habeant
testes sibi ipsis contrarij? & cum distinctio-
ne: Vel enim contrarietas est in diversis tes-
tibus, ita, ut unus, vel duo negent, alij affir-
ment eundem articulum, aut unus, idemque
testis contraria dicit.

Si primum, pluri-
mum refert, an producti sint à diversis, an
ab eodem. *Si à diversis producti sint*, sc.
ab actore alij, & alij à reo, & hi illis æquali
numero contradicant, cæteris paribus fides
potius habenda est deponentibus pro reo;
quia istius causa est favorabilior *c. ex litteris 3.*
de probat. præterquam in causis specialiter fa-
vorabilibus, uti sunt matrimonij, dotis, liber-
tatis, Ecclesiæ, pauperum &c. nam si ejus-
modi causam foveat actor, contra reum
etiam, eum par est numerus testium, pro-
nuntiandum est *c. fin. de sent. & re. jud. l. inter*
pares 38. ff. de Rejud. Gloss. *fin. c. in nostra*
32. b. tit. Abb. *ibid. n. 4.* Farin. *prax. q. 65.*
n. 162. Wiest. *hic n. 93.* *Si verò pro-*
ducti sint ab eodem e. g. actore, & conciliari
non possint, ut non contradicant, Judex ad
numerum, & dignitatem testium, item ad
probabilitatem dictorum attendet, istque fi-
dem dabit, qui rationabilius, & verifimilius
deponunt, cæteros quorum testimonium re-
probaverit, perjurijs poenâ mulctabit, qui
proin etiam quandam saltem facti infamiam
incurrunt *c. in nostra cit.* Gloss. in *c. cum tu*
16. v. benigne 7. sed hoc dictum b. tit.
Excipitur causa criminalis; nam ibi, ut saepe
dictum, requiruntur probationes clarissimæ;
non potest autem negari, quod si tres de-
ponant de crimine, duo omni exceptione
majores pro reo, priorum testimonium de-
bilitetur.

Si secundum contingat, & unus, idem-
que testis contraria dicat, videndum, an tes-
tis ejusmodi dictum suum revocet in con-
tinenti, antequam recedat à Judice, aut sal-
tem antequam locutus sit parti; an ex inter-
vallo primum, & post recessum à Judice. *Si*
prius, fides posteriori testis depositioni est
adhibenda *c. praterea 7. de cogend. testib.* Abb.
ibid. n. 12. Felin. *n. 10.* Laym. in *c. 44. b. tit.*
n. 5. Hiltrop. *c. 6. cit. n. 88.* Pirh. *hic n. 159.*
Wiest. *n. 94.* Ratio est, quia prius dictum
testis ita se corrigentis præsumitur ex errore
processisse, & quia ea, quæ in continenti
fiunt

fiunt, actui inesse censentur. Si posterius, attendi debet, an utrumque testis dictum Judiciale sit, an unum Judiciale, alterum Extrajudiciale; nam si hoc secundum, adhibenda fides est dicto testis Judiciali, sive deinde primum sit Judiciale, alterum Extrajudiciale, sive vicissim. Mynsing, cent. 6. obs. 14. Laym. in c. 44. h. tit. n. 4. Barbof. in c. 9. eod. n. 1. Wagn. ibid. not. 1. Zoxf. hic n. 42. Pirh. n. 161. Engl. n. 56. Wiest. n. 99. & apud hunc alij. Ratio est, quia Judiciale ob religionem Juramenti a teste præstiti, & præsentis Judicis auctoritatem præsumitur esse prolatum magis deliberate, proinde tanquam qualificata assertio merito præfertur simplici assertioni contrariæ.

Si verò utrumque testis dictum factum sit in Judicio, iterum distingui debet, an cum revocat prius dictum, causam probabilem erroris afferat, vel non. Si afferat, & homo sit aliàs fidei non suspectæ, credetur secundæ ejus depositioni; quia tunc deceptus, & rei oblitus censeri debet in prima sua depositione. Menoch. de arbitr. cas. 108. n. 7. Farin. prax. q. 66. n. 245. Wiest. hic n. 96. cas. 2. At si causam erroris sui idoneam nullam afferat, regulariter credetur primæ testis depositioni arg. c. per tuas 10. de probat. & c. sicut 9. h. t. & docet ibi Felin. n. 4. Covar. l. 2. var. c. 13. n. 8. Mynsing, cent. 2. obs. 86. Menoch. l. cit. n. 10. Ratio est, quia ejusmodi testis præsumitur subornatus à parte, & conf. primum dictum præsumitur verius; aliàs in potestate testis esset annullare dictum suum, & tollere jus jam quaesitum parti. Notat tamen Mynsing. l. cit. primam depositionem debilitari per secundam, & sic ejusmodi testem non amplius esse omni exceptione majorem, ut ob ejus depositionem Juramentum suppletorium parti deferri possit. Procedere assertio videtur etiam, quando testis in diversis instantijs Judicij contraria deponit; tunc enim ordinariè credendum est primæ depositioni, & sic in Camera Imperiali observari testis est Mynsing. l. cit.

Dixi regulariter & ordinariè; nam plures exceptiones affert Farin. q. 66. à n. 142. ubi non primæ, sed secundæ testis depositioni creditur, ex quibus præcipuè sunt. 1. Si prior depositio extra torturam facta sit, posterior in tortura; nam tortura fidem depositionis auget. 2. Si posterius dictum testis sit adminiculatum conjecturis alijs, & præsumptionibus, adeoque magis verisimile, quam primum. 3. Si primum testis dictum non sit Juramento firmatum, si autem secundum. 4. Si primum Judicium invalidum fuit; quia prima depositio in Judicio invalido facta habetur pro non facta, nisi aliunde constet, verum esse primum testimonium. Hin pater plurimum hic situm esse in arbitrio Judicis, qui consideratis omnibus circumstantijs, conjecturis, & indicijs judi-

cabit, quantum cuique depositioni tribuendum sit fidei.

Dub. 4. an & quando admittatur, & fidem faciat testis de auditu? v. cum distinctione: Vel enim deponit de auditu proprio, vel ex alieno. Si ex proprio, & res talis sit, quæ auditu percipi possit, fidem non minorem meretur, quam alius, qui de re visu percepta deponit, ut colligitur ex c. ex litteris 2. de consuet. ibi: sub testimonio videntium & audientium. Exemplum habes, si quis testetur injuriam verbalem irrogatam ab uno alteri, propositionem hæreticam prolatam &c. Si de auditu alieno, & propterea aliquid adstruat, quia ita esse ab alijs fide dignis audivit, regulariter nihil probat, sed summum facit præsumptionem contra partem adversam. Farin. prax. q. 69. à n. 1. Mynsing. cent. 6. obs. 58. Marant. de Ord. Jud. p. 6. tit. de test. product. n. 18. Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 6. n. 142. Haun. tom. 5. tr. 4. n. 291. Barbof. in c. 33. h. tit. n. 2. & seqq. Pirh. hic n. 132. Engl. n. 54. König n. 52. Wiest. n. 88. Ratio est, quia testis de sua, non aliena scientia debet deponere. At is, qui dicit, se audivisse ab alijs, non ait se nôsse; neque enim ex tali auditu paritur ei notitia, sed credulitas tantum, ut videlicet credat verum esse, quod audivit. Igitur ad probationem non sufficit, sed summum ad præsumptionem, quæ in causis Civilibus indicium facit, probabiliter autem, nisi alia argumenta accedant, non tale, ut propterea onus probandi statim in Adversarium possit rejici, ut ex Fachinæo notat König hic n. 53.

Dixi autem regulariter nihil probat; nam in certis casibus probat etiam testis de auditu: & tales sunt 1. si testimonium sit adminiculatum ex alijs indicijs, & conjecturis. 2. In ijs, quæ sunt difficilis probationis. 3. In causa, in qua modica scientia fidem facit, prout est causa denuntiationis. 4. In ijs, quæ facta sunt tempore pestis; quia de ijs testes de visu & auditu proprio non facilè reperiuntur. 5. Ad defensionem Rei; nam hanc etiam probant testes de credulitate. 6. In factis antiquis, ætatem, & memoriam hominum, qui defacto vivunt, excedentibus; quia in his magna credulitas, & opinio pro veritate habetur l. si arbiter 28. ff. de probat. & l. in summa 2. §. idem Labeo 7. ff. de aqu. pluvi. arcend. 7. Casu, quo consanguinitas ad effectum Matrimonij jam contracti dirimendi probari debet; nam eo casu sufficiunt duo, vel tres testes consanguinei, si haberi possint, vel si haberi nequeant, alij extranei, qui jurent se ita accepisse à majoribus, & credere verum esse: de quibus, & pluribus alijs Farin. q. 69. cit. à n. 32.

Ut verò ad probandam consanguinitatem in casu septimo relato admitti testes de auditu possint, plures requiruntur conditiones. Et 1. quidem, ut hujusmodi testes sint omni exceptione majores. 2. Ut-

stium

flum istorum saltem duo sint, utque dicant se à duobus saltem audivisse; nam etsi unus se audivisse à 100. vel econtra 100. testes dicant se audivisse ab uno alio, fidem non facient; quia utrobique uni testi in effectu credendum foret. 3. Ut auctores illorum, à quibus audiverunt, non sint infames, aut suspecti, sed fide digni, & omni exceptione majores; nam absurdum foret, si ea testimonia admitterentur, quorum repellerentur auctores. 4. Ut tales testes non confusè tantum deponant, in quoto gradu conjuges conjuncti sint, sed distinctè singulos gradus designent vel nominando, vel credibiliter describendo singulas personas mediantes. 5. Ut testificentur se vidisse saltem duas personas ex illis gradibus, & Genealogia pro consanguineis se habere, & agnoscere. 6. Ut Juramento proprio asserant, quòd omnia ita à Majoribus acceperint, & credant. Quæ omnia, si adsint, consanguinitas satis probata censetur, & separatio permittitur. Ita statuitur *c. quoties 5. & c. licet 47. b. tit. & docet Vivian. in c. 47. cit. Laym. ibid. n. 3. & in c. 5. cit. n. 1. Barbof. in c. 33. eod. n. 9. Pirh. hic n. 138. Engl. n. 54. König n. 52.*

114 Dub. 5. qualem fidem mereatur testis, qui tantum de credulitate deponit, neque scire se dicit, sed credere articulum, super quo interrogatur? *1.* attendendum esse ad causam credulitatis; nam si talem causam credulitatis suæ asserat, quæ etiam sufficeret ad scientiam, ut si dicat, *Credo auctorem esse in possessione agri litigiosi, quia vidi à multis annis arantem & metentem*, æquè fidem faciet, ac si profiteretur se scire; quia non tam ad verba, quam ad rem ipsam attendendum est, & sæpe etiam, quod scimus, nos credere dicimus. *Bald. in l. servus 108. §. qui quinque 10. ff. de Legat. 1. Barbof. in c. 5. b. t. n. 19. Pirh. hic n. 135. Engl. n. 53. König n. 51.* Similiter valet testimonium de credulitate, ubi credulitas est proxima sensui, per quem percipitur veritas, seu quod idem est, si talem causam credulitatis reddat, ex qua resultat violenta præsumptio pro veritate Articuli, ut si testis dicat, Titium occidisse Sempronium, quòd viderit eum stricto gladio irruentem in cubiculum Sempronij, & mox cruento mucrone redeuntem.

Et hoc maxime verum est casu, quo alia probationes ordinariae haberi nequeunt, quam præsumptiones, & conjecturæ, qualis est, cum probare aliquis debet natales suos, vel adulterium alterius, & similia delicta, vel facta, quæ testes non admittunt, ut bene notat *Haun. tom. 5. tr. 4. n. 297. Pirh. hic n. 135.*

115 Quodsi credulitas à sensu remota sit, ut si diceret testis, *Credo adulterium commissum, quia vidi solum cum sola confabulationem; credo Cajum occidisse Sempronium, quia illum vidi armis circum* &c. talis depositio

non meretur fidem; quia causa est insufficientis. *Excipe*, nisi ejusmodi testimonium de credulitate esset adminiculatum, seu conjunctum cum alijs conjecturis, vel præsumptionibus, aut probationibus. Talia autem adminicula haberi possunt 1. *ex persona deponentis de credulitate*, ut si Medicus, Chirurgus, obstetrix &c. deponat super ijs, quæ suæ artis peritiâ percipiuntur; nam istis habetur fides, etsi deponant de sola credulitate. *Felin. in c. 5. b. t. n. 11. Farin. prax. q. 68. n. 95. Wiest. hic n. 86.* quia cuilibet pretio in sua arte credendum est.

2. *Ex persona ejus pro quo deponitur, vel contra quem*; nam testis deponens de credulitate contra producentem plenè probandi vim habet. *Farin. l. cit. n. 75.* 3. *Ex causa, in qua deponitur*; nam quando agitur de probanda innocentia Rei, e. g. quando testis deponit se quidem vidisse Titium à Cajo occidi, sed firmiter credere, quòd non dolosè, sed ad necessariam sui defensionem occiderit, hujusmodi testi creditur; quia hoc pender ab interna animi affectione, de qua non nisi morali probabilitate conijci potest: debet tamen hujusmodi testis exprimere causam suæ credulitatis. *Farin. à n. 77.* Et universim testimonium de credulitate admittitur in ijs casibus, ubicunque admittitur testimonium de auditu, ut notat *Abb. in c. 5. b. tit. n. 7.*

Quæritur 3. quomodo fieri debeat 119 Publicatio Attestationum? *1.* Ad eam hoc modo proceditur. 1. Postquam Examen singulorum testium absolutum est, citantur partes ad videndum testimonia publicari. *Felin. in c. 2. b. tit. n. 6. Laym. ibid. n. 1. Farin. prax. q. 72. n. 28. Engl. hic n. 47. König n. 55.* Estque citatio hæc adeo necessaria, ut à Judice omitti nequeat, & hoc ideo, quia in publicatione testium versatur præjudicium alterius partis.

2. Si partes citatæ compareant (per contumaciam non comparens pro præsentate habetur *arg. c. in nomine 2. b. t.*) antequam dicta testimonia publicentur, partes interrogari debent, num consentire in publicationem velint, vel contra habeant justas differendi causas. *Laym. in c. 31. b. t. num. 1. Vallenf. §. 3. num. 18. hic.*

3. Si ulteriori probationi renuntient, Rotulus Examinis, seu dicta, & attestations testium, recitatis etiam horum nominibus, præleguntur, & publicantur. *Excipitur* causa Hæresis, ubi nomina seu accusantium, seu denuntiantium, seu testificantium publicari non debent, ut notat *Laym. in c. 15. b. t. n. 8.* & constat ex *Const. Pij IV.* incipit *Cum sicut.*

4. Hac publicatione facta petunt partes Copiam earundem attestacionum, ut depositiones examinare queant. Neque hoc illis à Judice negari potest: Originalis autem scriptura manet, vel apud Judicem

cem, vel (quod magis habet consuetudo, & Juri conformius est) apud Notarium tanquam scriptorem.

71. 5. Obtenâ Attestationum copiâ, Judex partibus præfigit terminum competentem, intra quem super attestacionibus disputent, & reus præsertim deliberet, num aliquam sui excusationem allegare queat, ut habetur in *Ordinat. Camer. p. 3. c. 18.* & docet Laym. in *c. 15. n. 7.* Haun. *tom. 5. tr. 4. n. 186.*

6. Si lapsò termino, nullam reus defensionem, vel excusationem alleget, sed fateatur crimen ultro, & sine tormentis, sententia condemnatoria statim adversus eundem ferri potest. Laym. *l. cit.*

7. Si verò Exceptiones aliquas pro sui defensione velit opponere, auditur, non quidem excipiens contra personas testium; nam contra istas debuisset exceptionem opponere ante publicationem Attestationum, cum in hunc finem citentur partes ad videndum jurare testes: sed tanquam, cum excipit adversus dicta testium. Eodem tempore etiam examinantur Exceptiones, quæ prius fuerunt oppositæ contra personas testium; nam harum exceptionum disquisitione plerumque in hunc locum rejicitur.

8. Auditis exceptionibus adversus personas, & dicta testium, etiam auditur is, qui produxit testes, defendendo per replicas personas, vel dicta testium: in qua disputatione is, qui testes produxit, ostendere conatur, quòd ex eorum depositionibus probata sint actionis suæ capita, singulis capitibus applicando testium depositiones, & siquæ videantur repugnare, in concordiam redigendo.

9. E contrario is, contra quem producti sunt testes, nititur declarare, quòd per testes nihil contra se sit concludenter probatum, signando similiter capita, quæ probanda erant, & demonstrando, quòd testes super ijs examinati non reddant idoneam causam, quòd sibi sint contrarij, quòd singulares &c. de quibus Exceptionibus, & modo excipiendi, ac reprobandi testes sermo erit §. seq.

118. Dub. 1. utrum Attestationes in uno Judicio receptæ, & publicatæ fidem faciant etiam in alio Judicio? *Ratio dubitandi* sumitur 1. ex *c. inter 6. v. nec attestaciones prope fin. de fid. instrum.* ubi expressè deciditur, attestaciones in uno Judicio receptas in alio fidem non facere. 2. *c. presentata 50. h. t. in fin.* dicitur, ita demum testimonia in alio Judicio fidem facere, si jam decesserint testes recepti; illis autem superstitibus in optione Adversarij esse, contra quem producti sunt, an eorum depositionibus credere, vel eos denuo examinari malit. 3. attestaciones productæ in Judicio inter Acta Judicialia enumerantur *c. quoniam 11. de probat.* quæ peremptâ instau-

tiâ, pereunt *l. cum lite 2. ff. Judicat. solut.* 4. sicut attestatio habet vim, & effectum probationis, ita etiam Juramentum, sed constat Juramentum præstitum in uno Judicio non habere vim, seu effectum in alio. ergo &c. 5. non majorem effectum habet attestatio, quam sententia in ipsa fundata, constat autem sententiam, in uno Judicio prolatam, non ita in alio jus facere, ut necessariò observari debeat. ergo &c.

Sed utendum est distinctione, an coram Judice incompetente recepti sint, & ab eo, vel ejus autoritate examinati, an coram competente. *Si primum*, non faciunt fidem, ut ex communi docet Clar. §. *fin. q. 36. n. 49.* Barbof. in *c. 4. de Judic. n. 1.* Wagn. *Pith. ibid. de Judic. n. 33.* Schamb. *ibid. n. 42.* Wiest. *n. 96.* & ratio clara est, quia actus ab incompetente Judice celebratus ex defectu Jurisdictionis est ipso Jure nullus. Estque hoc ita verum, ut etiam confessio, coram ejusmodi Judice incompetente facta, vim tantum confessionis extrajudicialis habeat, ad condemnandum verò, & puniendum reum apud legitimum Judicem nequam sufficiat, ut patet ex percelebri rescripto Alexandri III, quod refertur *c. at si Clerici 4. de Judic.*

Si secundum, altera distinctio est adhibenda, & videndum, an in altero hoc Judicio lis agatur inter personas extraneas, & à prioribus omnino diversas, respectu quarum receptæ sunt: an verò inter easdem vel his succedentes.

Si prius, respectu illarum fidem plenam non faciunt, ex vulgata Regula, quòd inter alios acta alijs non præjudicent *c. inter 6. v. porro de fid. instrum.* Dixi *fidem plenam*; negari enim non potest ejusmodi Acta probatoria inter diversas etiam personas aliqualem fidem, vel præsumptionem facere, sicut & sententia iisdem personis, et si diversa sint ab his, inter quos lata est, præjudicium aliquale affert. Abb. in *c. causam 11. h. tit. n. 4.* Felin. *ibid. n. 18.* Pith. *hic n. 206.* Wiest. *de Judic. n. 100.*

Si posterius, utendum distinctione tertia, & attendendum, an receptæ sint solum ab Arbitro, & ab hoc publicatæ, an à Judice. *Si ab Arbitro* tantum, fidem faciunt, si testes illi jam mortui sint; si verò vivant, in optione Adversarij, contra quem producti sunt, est, utrum depositiones illorum velit admittere, vel denuo productionem eorum petere: tunc enim iterum recipi attestaciones illorum debent. Abb. in *c. 50. h. tit. n. 7.* Pith. *n. 209.* *Ratio primæ partis* est; quia licet acta coram Arbitro, upote non habente Jurisdictionem, non sint propriè Judicialia, æquitas tamen suadet, ut, si mortui sint testes, eorum depositiones, receptæ, & publicatæ ab arbitro, fidem faciant etiam in Judicio ordinario, ne copia probationum pereat. *Ratio secundæ partis*; quia si adhuc testes ab arbitro recepti vivant, denuo possunt

funt recipi, & conf. non est tantum periculum, ne copia probationum pereat, sicut est, quando sunt mortui: hinc Jus noluit partem, contra quam producuntur, cogere ad habendam fidem ejusmodi Attestationibus, sed liberum ei reliquit, an stare iisdem velit, necne.

120 Si verò receptæ, & publicatæ sint à Judice, in eadem causa, & inter easdem personas, eisque succedentes fidem faciunt etiam coram alio Judice. Ita Innoc. in c. causam 11. b. tit. n. 3. Gonzal. *ibid.* n. 3. Vivian. in c. veniens 10. eod. in Ration. Marant. de Ord. Judic. p. 5. n. 55. Mascard. de probat. concl. 33. à n. 1. Gaill. l. 1. obs. 103. n. 1. Pirh. *hic* n. 203. Schamb. de Judic. n. 42. Wiest. *ibid.* n. 98. & patet ex c. causam cit. & fin. C. eod. Ratio est, quia in unoquoque Judicio attenditur veritas, quæ semper, & ubique est una. Hinc nisi litigantes citati opposuerint contra attestaciones in priori Judicio, præsumitur eos nihil obijcere posse, & illis attestacionibus acquiescisse.

Dixi autem 1. inter easdem personas, eisque succedentes; nam attestaciones receptæ inter easdem personas valent, & probant non tantum pro ipsis personis litigantibus, sed etiam pro earum hæredibus, & successoribus, quando ad idem agitur: & universim profunt omnibus, quibus res iudicata prodesset potest arg. l. is apud 2. C. de edend.

Dixi 2. in eadem causa: nam si diversa agatur causa, & ad finem diversum, etiam inter easdem personas in alio Judicio, licet præsumptionem, fidem tamen non faciunt. Et sic 1. in Judicio Ordinario fidem plenam non faciunt regulariter attestaciones receptæ in Judicio summario, nisi receptæ sint prævia litis contestatione, & Juris solennitatibus accurate servatis. Gaill. *obs.* 103 cit. n. 3. 2. in Judicio criminali receptæ in Civili Judicio, nisi sint omnino liquidæ, & indubitata, ob majus præjudicium, de quo agitur in Judicio criminali, ob quod requiruntur probationes luce meridiana clariores l. fin. C. de probat. 3. In possessorio ordinario receptæ in momentanea possessionis Judicio; quia in hoc posteriore processu est summarius, & in eo attestaciones ad diversum effectum recipiuntur, & non publicantur. Wiest. de Judic. n. 103. 4. In Judicio Ecclesiastico ad poenam Canonicam decernendam in reum receptæ coram Judice seculari ad effectum insignendi poenam legalem, & vice versa. Pirh. de Judic. n. 96. Schamb. *ibid.* n. 43. König n. 79. Wiest. n. 106. qui tamen rectè monent, Judicem posteriorem hoc casu petere à priori posse communicationem ejusmodi actorum; & si probationes erroris suspicione careant, eisque crimen sufficienter probatum appareat, illis se conformare, ac secundum eas sententiam proferre posse.

Dixi 3. si publicatæ sint à Judice; nam si publicatæ nondum fuerint in priori Judicio, non probant coram alio Judice, qui non habet notam qualitatem testium, etiam inter easdem personas. Felin. in c. 22. de sent. & re jud. n. 4. & in c. causam cit. n. 13. Gonz. *ibid.* num. 6. Gaill. l. 1. obs. 103. n. 2. Pirh. *hic* n. 203. & apud hunc alij. Ratio est, quia ante publicationem attestacionibus nondum tribuitur fides publica, nec veritas rei adhuc detegitur. Procedit autem hoc regulariter; nam plures sunt casus, in quibus attestaciones etiam non publicatæ fidem faciunt coram alio Judice. Et 1. quidem, si Judex posterior subrogatus priori sit, & eidem succedat; nam hic ferre sententiam debet, & judicare ex Actis, & Attestacionibus receptis à priore Judice, etsi publicatæ illæ non sint: & ratio est, quia successor idem veluti Judex censetur cum priore, sicut etiam eadem causa, & idem est Judicium l. proponebatur 76. ff. de Judic. Idem ex eadem ratione dicendum est de Judice appellacionis, aut revisionis. Abb. in c. causam cit. n. 2. Felin. *ibid.* n. 16. Pirh. *hic* n. 204. 2. si pars consentiat, de cujus præjudicio agitur; nam de hujus consensu Judex posterior publicare attestaciones à priore receptas potest, & tunc merentur fidem. Felin. n. 14. Gonz. *ibid.* n. 6. Pirh. n. 205. 3. si testes sint mortui, vel alias multum distent, ut iteratò produci nequeant. Felin. n. 15. Gonz. Pirh. l. cit. 4. si testes sint senes, valetudinarij, vel alij recepti ante litem contestatam, & ad perpetuam rei memoriam. Felin. n. 17. Gonzal. Pirh. l. cit.

Neque obstant argumenta opposita. Ad 1. in eo textu sermo est, cum causa alia, vel inter alios agitur, quo casu non aliter producenti prodest in nova causa probatio, quæ in veteri profuit, quàm si eandem iterum producat in nova. Ad 2. in c. presentata cit. sermo est de testibus, qui recepti sunt coram Arbitris, de quibus dictum est num. 119. Ad 3. patet ex Tit. præc. peremptà instantiâ solum perire Acta Ordinatoria Judicij, non autem Instructoria. Ad 4. etiam Juramentum inter easdem personas, & in eadem causa vim habet in alio Judicio: unde negativa solum intelligenda est casu, quo nova causa, vel novus articulus proponitur in Judicio, super quo testis Juramentum nondum deposuit. Ad 5. sententia, si in rem judicaram transit, inter easdem personas, & in eadem causa jus facit; igitur multo magis fidem, quia pro veritate habetur. Dub. 2. utrum post publicatas Attestaciones liceat producere testes vel eosdem, vel novos super articulis iisdem vel novis? Circa hoc dubium adverto, Articulos alios dici antiquos, alios novos, alios non omnino novos, sed ab antiquis dependentes. Articuli antiqui dicuntur, qui jam antè propofiti fuerunt in libello. Articuli

omnino novi, qui non sunt propositi; & sunt omnino impertinentes ad causam. *Articuli non omnino novi, sed dependentes ab antiquis*, qui propositi, & probati adjuvant causam, seu intentionem agentis. Præterea alij Articuli sunt *directè contrarij*, alij *indirectè*. *Priores* dicuntur, qui directè adversantur depositioni testium, quos altera pars produxit, ut si Actor inter Positiones expressè posuit, & per testes probavit se mutuum dedisse certo loco, & tempore; reus autem probare velit contrarium, nempe se eo tempore non fuisse in eo loco. *Posteriores* sunt, qui indirectè solum adversantur Articulo priori, ut si actor deponat se mutuum dedisse Titio sine expressione temporis, & loci, testes verò ab eo postea producti deponant de certo loco, & tempore.

223 Jam quòd post publicatas Attestationes non admittantur testes super articulis omnino novis, exploratum est; nam hi rejiciuntur in omni causa, etiam ante publicationem testium: & ratio est, quia non debet quis admitti ad probandum, quod probatum non valeret, *cum contingat 36. de offic. deleg. l. ad probationem 21. C. de probat.* E contrario admitti debent Articuli non omnino novi, si post publicationem tales emergant, & pars velit super his novos testes producere. Casus est, cum quis vult reprobare dicta, & depositiones testium contra se adductorum; tunc enim ad probandum, quòd falsum deposuerint, potest alios testes producere, qui probent testium contra se adductorum mendacium: imò ejusmodi testes admitti possunt etiam post sententiam, ut testatur Mynsing. *cent. 4. obs. 60. n. 10.* & probat à paritate cum instrumentis, quæ noviter reperta post sententiam afferri possunt; instrumenta autem & testes in exercendis litibus æquiparantur, & quæ favorabilia sunt, possunt extendi ex similitudine Casus. Ratio à priori est, quia in his cessat subornationis suspicio, ut bene notat Vivian. *in c. causam 19. h. tit.* Similiter recipi post attestationum publicationem possunt testes super articulis solum indirectè contrarijs, ut sumitur ex *c. ex tenore 35. eod.* Utroque tamen casu, sive admittantur super articulis novis, qui ab antiquis dependent, sive super articulis indirectè contrarijs, necesse est, ut iterum Juramentum præstent de dicenda veritate, ut statuitur *c. fraternitatis 17. h. tit.* alias enim non admitterentur; quia testi non jurato non creditur.

224 Quæstio igitur solum procedit de antiquis, vel directè contrarijs articulis. Videntur etiam hi recipiendi. Nam 1. *l. fin. C. h. tit.* productio novorum, & antiquorum testium super iisdem articulis directè permittitur. 2. idem conceditur *l. eos qui 6. §. siquid 1. C. de Apell. & l. per*

hanc 4. C. de tempor. appellat. 3. concordat Jus Canonicum *c. constitutis 46. §. c. presentata 50. h. tit.* ubi directè asseritur publicatis Attestationibus testes posse recipi. 4. testes toties recipiendi sunt, quoties per illos veritas obtineri potest *l. unius 18. §. cogniturum 9. ff. de question.* sed publicatis attestationibus, ex nova testium productione fortè veritas obtineri potest. ergo &c. 5. si testis productio denegetur post publicatas attestationes, saepe continget, ut innocens damnetur, qui potuisset se novorum testium productione defendere.

Verum his non obstantibus, dicitur 125 dum, post publicationem Attestationum non posse regulariter alios, vel eosdem testes produci super iisdem, vel directè contrarijs articulis Ita Abb. *in c. fraternitatis 17. h. t. n. 1.* Gonzal. *ibid. n. 1.* & seq. Laym. *n. 1.* Barbof. *n. 1.* Vivian. *in c. intimavit 18. eod.* Fagn. *ibid. n. 8.* Wagn. *in c. 48. did. tit.* Consentium Marant. *de Ord. Judic. p. 6. tit. de test. product. mm. 22.* Hiltrop *p. 3. tit. 9. c. 6. n. 60.* Gail. *l. 1. obs. 105. n. 2.* Farin. *prax. q. 75. à n. 68.* Haun. *tom. 5. tit. 4. n. 166.* Vall. *hic §. 3. n. 5.* & 21. Zael. *n. 23.* Pirh. *n. 115.* & seqq. Engl. *n. 48.* König. *n. 58.* Wiest. *n. 115.* & seqq. & sumitur ex *c. fraternitatis cit. c. cum venisset 25. & Clem. 2. eod.* Ratio est, tum quia partes ulteriori productioni per admittam publicationem renuntiassent: tum propter periculum, ne aliqui testes subornentur, si partes ex publicatione intelligant, priores non deposuisse secundum expectationem suam. Proceditque responsio tam in prima, quam in secunda instantia, nec de Jure Canonico tantum, quod patet ex *Clem. 2. cit.* sed ut teste Haun. *n. 172.* habet communior & verior sententia, etiam de Jure Civili, quod colligitur ex *Novell. 90. c. 4.* ubi Imperator non restringit ad primam instantiam, sed absque limitatione terminis universalibus loquitur. Accedit, quòd ratio, ob quam id statutum est in prima instantia, etiam pugnet pro secunda, nempe periculum subornationis. ergo cum ratio sit anima Legis, & ubi eadem ratio est, idem statuendum Jus sit, rectè infertur Pontificem non novum Jus quoad causam Appellationis condidisse, sed potius Jus Cæsareum interpretatum esse, & huic interpretationi standum.

Dixi autem regulariter; nam plures 126 sunt casus, in quibus post publicatas attestationes iisdem, vel alij testes super iisdem, vel directè contrarijs articulis denuo produci, & recipi possunt. It 1. quidem si testes non sint recepti legitime, ut si facta esset receptio testium à Judice incompetente, vel ante contestationem litis, aut si examinati non essent sufficienter super omnes articulos, super quibus eos interrogari initio fuit petatum *c. per tuas 48. & c. cum clamor*

mor 53. h. t. Ratio est, quia paria sunt non fieri, & non rite, aut legitime fieri; & alias dolus, aut negligentia Judicis parti litiganti obesse possent. 2. si agatur diverso modo, & ob alium finem. Exemplum est, cum recepta, & publicata sunt attestaciones in Judicio summano; nam hac publicatione non impeditur pars litigans, quin super iisdem articulis vel eisdem, vel alios testes producat in Judicio ordinario *c. veniens 58. h. t.* Ratio est, quia in Judicio summano sufficiunt probationes leviores, majores exiguntur in plenario, adeoque in hoc prioribus non faciunt sufficientem fidem. 3. si Judex ex officio pro meliore sua informatione repetere testium depositiones velit; nam generaliter, ubi aequitas Judicem moverit, is ante sententiam definitivam interrogare potest, donec veritatem rei exploratam habeat *can. judicantem 11. caus. 30. q. 5.* 4. si pars adversa consentiat expressè, vel tacite non opponendo; nam constitutio, productionem testium post publicatas attestaciones prohibens, facta est in favorem partium, cui proinde ista renuntiare possunt *Farin. prax. q. 75. n. 179.* 5. si non utraque pars in publicationem consenserit; quia publicatio sic facta non est rite facta, & conf. nulla. 6. si priores attestaciones sint perditæ; quia paria sunt non esse, & non apparere. 7. si testes obscure, & ambigè prius deposuerunt; quia indecens est, ut in re dubia certa detur sententia. 8. si ob reprobationem Adversarij necesse sit priorum testium depositionem novis testibus confirmare. 9. si minori, aut ijs, qui privilegio minorum gaudent, vel etiam majori ex causa justa concedatur in integrum restitutio. 10. in causa Matrimoniali, quando agitur de impedimento dirimente Matrimonium *c. series 26. Ec. cum in tua 44. h. t.* & hoc ideo, quia vertitur periculum animæ, si personæ cum impedimento dirimente Matrimonium contraherent, vel in contracto persisterent. 11. in causis criminalibus; nam in his etiam, postquam jam fuit conclusum in causa, alij testes produci, & recipi possunt, præsertim ex parte Rei ad ostendam illius innocentiam, quam reus semper ostendere potest, & defensiones suas proponere *l. unius 18. §. cogniturum ff. de question. 12.* in alijs omnibus causis, quæ non transeunt in rem judicatam. Quæ & plura alia vide latius apud *Farin. q. 75. cit. à n. 98.*

127 Sic limitatæ responsioni non obstant argumenta contraria. *Ad 1. in l. cit. sermo est de receptis Attestationibus coram Arbitro: de quo n. 119. Ad 2. ut Gloss. in c. fraternitatis 17. V. novis h. tit. cum alijs ll. cit. explicat, ibi sermo est de Articulis non iisdem, sed novis, & ad causam pertinentibus: de quibus n. 123. Ad 3. c. constitutis cit. publicatio testium legitime*

facta non est, utpote inaudita parte, quæ contra Jus per vim prohibita fuit, ne intentionem suam probaret, ut constat ex ipso textu: *c. presentata* autem loquitur de testibus publicatis non coram Judice, sed coram Arbitris. *Ad 4. concedo, testes toties recipiendos, quoties per illos de veritate legitime constare potest; non autem legitime constat, quando tempore, & modo à Legibus definito non constat. Ad 5. periculum, ne innocens damnetur ob non admissos testes post Attestationum publicationem, est rarissimum; nam communiter, & per se loquendo litigantes initio statim adhibent testes, quos maxime sibi profuturos judicant, estque illis integrum adhibere illos in numero non exorice profuso. ergo non nisi rarissime potest contingere, ut supersint novi testes in favorem producentis deposituri. E contrario si productio novorum testium post didicitas Attestaciones, seu quod in effectu idem est, post earum publicationem permitteretur, frequentissime opprimeretur veritas, & daretur amplissima occasio subornandi testes ad opponendum contra prius receptos: quod malum, cum universalius sit, magis vitandum est, quam periculum, quod in rarissimo casu in periculum adduceretur innocentia.*

Dub. 3. an, & quanam Exceptiones ¹²⁸ contra testes opponi post Attestationum publicationem possint? *¶. distinguendo inter tria Exceptionum genera, quæ contra testes, ut n. 132. dicam, opponi possunt, videlicet contra personas testium, contra Examen illorum, & contra ipsorum dicta. De Exceptionibus contra Examen, & contra dicta testium nulla est difficultas; nam contra dicta testium, cum hæc solum post publicationem Attestationum innotescent, solum opponi, & excipi post easdem publicatas potest. De Exceptionibus contra Examen eorundem constat ex capitibus, ex quibus hæc opponuntur, quod partim post, partim ante publicatas Attestaciones opponi possint.*

Quæstio igitur solum restat de Exceptionibus contra personas testium. Videntur etiam istæ opponi post Attestaciones publicatas posse. 1. quia oppositio contra testes non Dilatoria, sed Peremptoria Exceptio est, sed Peremptoria Exceptiones quocumque tempore ante sententiam opponi solent *c. intelleximus 1. de Ordin. cognit. l. peremptorias 2. C. sentent. rescind. non poss.* igitur etiam publicatis Attestationibus licet contra testes opponere. 2. juxta *c. denique 1. de Except.* crimina testibus opponi possunt ante sententiam. ergo etiam Attestationibus publicatis. 3. *l. querela 12. C. ad Leg. Corn. de fals. & c. venerabilem 14. de Except.* statuitur Exceptionem criminis contra testes, quia corrupti dixerunt, posse à litigatore proponi non solum du-

durante prima instantia, sed etiam intra spatium 20. annorum post latam definitivam sententiam.

29 Verum his non obstantibus dicendum, post publicationem factam regulariter, & de Jure non amplius posse excipi contra personas testium. Constat *ex c. presentium 31. hoc tit. & notat ibid.* Vivian. in *Ration. princ.* Gonzal. n. 1. § *seqq.* Barbof. n. 1. § *seqq.* Hiltrop. p. 3. tit. 9. c. 6. n. 20. Haun. tom. 5. tr. 4. n. 191. Pirh. h. n. 240. Engl. n. 51. König n. 57. Wiest. n. 108. & apud hos alij. Ratio est, quia timetur, ne is, contra quem testis deposuit, hoc ipso irritatus malitiosè fingat causam suspicionis. Accedit, quia qui testem semel admisit ad Examen, & insuper ejus depositionem publicari petijt, videtur eundem approbasse; conf. amplius ipsum reprobare non potest.

Dixi autem Regulariter; nam, ut *ex c. cit.* colligitur, tres casus sunt, quibus Exceptiones adversus personam testis admittuntur etiam post publicatas attestationses. Et 1. quidem, si ante examen, vel publicationem Attestationum reus protestatus est, aut sibi reservavit exceptiones contra testes, ut hodie plerumque fit; nam protestatio hæc suspicionem malitiæ tollit, & jus reo ad excipiendum conservat. 2. si reo primum post publicationem innotescat causa suspicionis, ut quod pecuniâ corruptus, infamis, aut consanguineus sit &c. nam hoc si probet, causa suspicionis cessat. 3. si reus post publicationem, præmissò Juramento malitiæ, possit aliquam causam rationabilem allegare, quare prius contra personas non exceperit; nam Juramentum elidit præsumptionem contrariam. Imò si testes fuerint absolute inhabiles ad testificandum, cujusmodi est Excommunicatus vitandus, servus, furiosus, infamis infamia Juris, etiam absque Juramento opponere Exceptionem licet post publicatas Juris depositiones, ut notant Felin. in *c. presentium cit. n. 4.* Laym. *ibid. n. 2.* Haun. num. 191. Pirh. num. 242.

330 Neque obstat *l. testes 1. C. de testam.* ubi dicitur, si servus, qui alioquin inhabilis est, testis adhibeatur in condendo testamento, cum conditio servilis publicè ignoretur, testimonium illius in hac causa infirmari non posse; nam disparitas est, quia in hoc casu testis requiritur ad solennitatem, & substantiam actus: & hinc, si ejus defectus publicè ignoretur in loco, ubi actus celebratur, Jus supplet defectum, si remissibilis sit per Legislatorem *l. Barbarius 3. ff. de Offic. Prætor.* at in nostro casu testis requiritur ad probationem, quæ non censetur suppleri per hoc, quod testis inhabilitas publicè ignoretur.

Ad Argumenta in contrarium opposita facilis est responsio. *Ad 1.* Oppositiones istæ, quibus excipitur contra testes, propriè non sunt Exceptiones causæ princi-

palis, sed potiùs depositionum testium: hinc nihil impedit, quo minùs proponantur tempore citationis ad testes audiendos factæ, vel postea, modò proponantur ante publicationem testium. *Ad 2.* textus noster, & fundata in illo assertio procedit in objectione criminum, vel aliorum defectuum contra testes; textus autem *c. 1. cit.* pro ratione dubitandi procedit in eorundem criminum probatione, quæ duo utique longè diversa sunt: nam is, qui vult objicere contra personas testium, hoc facere debet ante publicationem Attestationum; probatio verò hujusmodi exceptionum, modò congruo tempore proposita sint, satis est, si fiat ante sententiam. *Ad 3.* magna est disparitas inter Exceptiones, quæ opponuntur contra dicta testium, qualis est in casu *l. querela cit.* & inter eas, quæ opponuntur contra earum personas: priores, ut est falsitas, opponi possunt etiam post sententiam intra 20. annos, non autem secundæ.

Ex his patet triplicem esse Effectum Publicationis testium. *Primus*, quòd Attestationes in causa aliqua coram uno Judice legitime receptæ, & publicatæ, in eadem causa, & inter easdem personas, eisque succedentes, aut ab eis Jus habentes, coram alio etiam Judice fidem faciant, prout dictum est à *n. 118. 2.* quòd post publicatas Attestationes nec priores, nec novi testes super iisdem, vel directè contrarijs articulis regulariter produci, & recipi possint, ut ostensum à *n. 122. 3.* quòd post eandem publicationem exceptiones contra testium personas non admittantur, ut ostensum à *n. 128.*

Disputant hinc aliqui, an Publicatio Attestationum sit de substantia Processus, Assertere videtur Accursius in *l. prolatam 4. C. de sent. & inter loc.* apud Gaill. *l. 1. obs. 105. n. 1.* Sed melius retinetur negativa cum eodem Gaill. *l. cit.* Haun. tom. 5. tr. 4. n. 165. & hinc, si ea non petatur, & propterea omittatur à Judice, vel petatur quidem, sed ab eo negetur, nec appelletur à denegatione, sententia omnino subsistet. Abb. in *c. cum J. & A. 22. de sent. & re judic. n. 20.* Clar. §. *fin. q. 61. pr. Menoch. de arbitr. l. 1. q. 33. à n. 1.* Ratio est, quia Judici Attestationes, aliæque acta Judicij, & allegata partium jura, ex quibus sententia ferri debet, semper sunt publicata.

Dixi, *nec appelletur*; nam etsi omisso illius sententiam, & acta non vitiet, si tamen parti publicationem petenti Judex eam facere recuset, licebit à gravamine hoc appellare; quia licet ad substantiam ejus non pertineat, est tamen de præcepto, ut notant Gaill. & Haun. *l. cit.* Addidi *parti petenti*; nunquam enim Publicatio ista fieri debet ad petitionem tertij intervenientis in Judicio, etiamsi ejus aliquo modo interfit, nisi Adversarius, ad cujus petitionem Attestationes

recepta sunt, in publicationem illarum consentiat. Vivian, in c. 30. h. tit. Ratio est, quia hoc cederet in præjudicium ipsius partibus, quæ amplius producere testes super illis articulis non possent.

S. V.

De Reprobatione Testium.

S U M M A R I U M.

- 132. Que Exceptiones opponi possint contra personas testium?
- 133. Contra Examen illorum?
- 134. Contra dicta?
- 135. Cumulari possunt Exceptiones istæ.
- 136. An Exceptio opposita contra testes impediat receptionem illorum?

- 137. Exceptiones.
- 138. Quousque liceat reprobare testes?
- 139. Modus servandus in illorum reprobatione.
- 140. An possit quis reprobare testes à se productos?

Reprobatio Testium fit Excipiendo. Hinc

Quæritur 1. quotuplicis generis Exceptiones fieri contra testes possint? *scilicet* adversus illos, ut supra n. 128. innui, triplici ex capite posse excipi, videlicet contra personas testium, contra examen illorum, & contra ipsorum dicta.

Contra Personas testium excipitur opponendo non esse idoneas ex his capitibus, quæ à n. 2. enarrata sunt: hinc nihil de ijs hic attinet dicere. Solum noto, quando pars adversa nihil contra personam testis opponit, stari illius depositioni, etiamsi fortè contra illam excipi potuisset, ut bene notat Haun. tom. 5. tr. 4. n. 191. censetur enim favori pro se introducto renuntiare. Excipe 1. si vitium illud non utilitatem partis privatam, sed publicum Jus concernat; nam ea, quæ sunt Juris publici, privatorum pactis remitti nequeunt. 2. Si vitium invincibiliter ignoretur; nam in casu talis ignorantia etiam contra vitium, quod privatam solummodo partis utilitatem concernit, excipi potest. 3. Si post productionem nova causa supervenerit, ob quam reddatur inhabilis, quæ antè non suberat.

Contra Examen testium excipi potest pluribus modis, quos notat Hiltrop. *Process. Jud. p. 3. tit. 9. c. 6. à n. 3.* Et 1. quidem, quòd à Judice incompetenti sint examinati, e.g. Clericus à Judice seculari sine permisso Superioris. 2. Quòd testes producti, & recepti sint ante contestationem litis: intellige, si sine justa causa hoc factum sit. 3. Quòd recepti sint adversa parte non citata. 4. Quòd non juraverint de dicenda veritate. 5. Quòd admitti sint ad testificandum post trinam productionem sine solennitate Legali. 6. Quòd recepti post didicita testificata. 7. Post elapsas dilationes ad probandum concessas. 8. Post renuntiationem probationum factam à partibus. 9. Post con-

clusionem in causa. 10. Quòd non secreto, sed omnes simul testimonium dixerint. Hæc enim omnia, ut ex dictis à n. 93. constat, solennitati Examini obstant.

Contra dicta testium varia rursum opponi possunt, ut ostendit idem Hiltrop. *l. cit. à n. 123.* 1. Quòd testis deponens non reddiderit rationem sui dicti idoneam. 2. Quòd vacillet, & variet. 3. Quòd dubitative, vel obscure, & confuse testimonium dixerit. 4. Quòd dicta illius, vel illorum inter se sint contraria, vel diversa. 5. Quòd deponant sub eadem verborum forma; quia præmeditatum sermonem afferre videntur. 6. Quòd depositio illorum sit negativa, non coarctata ad locum, & tempus, licet facile sit coarctabilis; nam testis ita deponens suspectus est de falsitate. 7. Quòd contrarietur confessioni partis eum producentis. 8. Quòd non habeat scientiam rei, sed deponat tantum de credulitate, vel de auditu alieno, eosque auctores habeat, quibus, si ipsi deponerent, non crederetur. 9. Quòd deponat, & dicat inverisimilia, i. e. talia, quæ vel ita se habere, vel testis scire moraliter vix potest, v. g. si homicidium in tenebris factum sit, & testis dicat, quòd ex visu homicidam optime noverit. 10. Quòd testis sit nimis verbosus, & deponat extra Articulum; nam nimia verboritas facit testem suspectum de subornatione, vel magna affectione erga producentem. 11. Quòd sit testis singularis. 12. Quòd se referat ad depositionem invalidam. 13. Quòd in uno articulo deposuerit falsum. 14. Quòd deposuerit in scriptis &c.

Porro in casu, ubi ratione expressæ, vel tacitæ admissionis excipi contra testium personas nequit, adhuc tamen excipi potest contra eorundem dicta, & examen. Imò possunt aliquando simul, & semel exceptiones fieri ex omnibus his tribus capitibus. Consultius tamen est, ut prius dicta impugnentur, quam personæ; unde Everhardus Ad-

Ratio autem, quare Juramentum exigatur in secunda reprobatione testium reprobatoriorum, non autem in prima probatoriorum, est, quia contra eum, qui reprobatorios vult denuo reprobare, est major præsumptio, quòd id agat ex malitia, quàm contra eum, qui tantum vult reprobare probatorios; de priore enim periculum est, ne quasi provocatus se velit ulcisci ob reprobata fidem testium probatoriorum à se productorum.

Verum hæc res potissima ex parte ex Judicis pendet arbitrio; nam & in prima reprobatione, si ita expedire videbitur, juramentum potest exigere à reprobato testis. Excipe, nisi sit Judex Delegatus v. g. à Papa, ut contingit in casu c. presentium cit. is enim debet servare mandatum delegantis.

149. Queritur 5. an possit quis reprobare testes à se productos? R. non posse eos reprobare, sive excipiendo repellere, tanquam inhabiles. Ita habetur l. si quis 17. C. b. tit. & docet Gloss. ibid. V. excipere, Laym. in c. 21. b. tit. n. 4. Haun. tom. 5. tr. 4. n. 319. Pith. hic n. 258. Proceditque hoc, sive sit in eodem, sive in diverso Judicio. Ratio est, quia producendo testes videtur approbasse eorum personas, licet inhabiles, & quos approbavit pro se, etiam debet admittere contra se juxta reg. 21. in

6: quod semel placuit, amplius displicere non potest; & aliam communem apud Jurisperitos: Qui approbavit personam ad certum actum, vel officium, non potest deinde eandem reprobare, tanquam inhabilem ad idem officium, vel consimile.

Duæ tamen faciendæ Exceptiones sunt. 1. Si causa reprobandi de novo emergat, aut si prius extitit, fuit incognita, ut si inimicitia capitales inter producentem, & testem supervenerint. 2. Si producens videat, quòd testes à se producti contradicant sibi ipsis, vel unus, aut plures alijs à se productis, aut quòd deponant pro Adversario, contra quem producti sunt. Ratio est, quia producens non censetur approbare, quæ testes dicturi sunt, cum ea necdum scire potuerit.

Neque obstat, quòd producens Instrumentum reprobare illud non amplius possit; nam hic potuisset, & debuisset prævidere, an illud faciat pro se, vel contra se, antequam illud produceret. At verò is, qui testes producit, prævidere non potest, quid dicturi sint in Judicio; quia sæpe variant, & postquam per levitatem prius steterunt pro producente, Juramenti dein Religione accedente, partes Adversarij amplectuntur; quia perjurium horrent.

TITULUS XXI.

De Testibus cogendis, vel non.

1. Testes compelli possunt ad testificandum.
2. Servato tamen ordine inter pœnas.
3. Excipiuntur parentes contra liberos, & vicissim.
4. Consanguinei, & affines.
5. Conjuges &c.
6. Doctrina traditæ limitatio.
7. Discrimen inter privilegiatos, & non privilegiatos.
8. In loco Judicij non tenentur deponere senes, infirmi, pauperes.
9. Longè distantes, Milites, personæ egregiæ.

10. Doctores.
11. Clerici, & Religiosi ad testificandum compelli nequeunt a Seculari.
12. Possunt ab Ecclesiastico, & suo Judice.
13. Cause, in quibus compelli testis ad testificandum potest.
14. Exceptiones.
15. 16. 17. 18. Quando testis compelli possit ad testificandum in causa criminali?
19. 20. An in hac testificans contra reum irregularis fiat?

Sæpe contingit, ut aut metu, aut odio, vel amore, aut alia quacunque ex causa testes à parte rogati, vel à Judice citati venire renuant, aut si veniant, testificari reculent. Hinc quid eo casu faciendum sit Judici, discutitur præsentis Titulo.

Queritur 1. an Testes compelli possint à Judice adferendum testimonium? R. posse ad id compelli, si rogati, & vocati ferre testimonium renuant, nec causam, quæ ipsos excuset, afferant. Ita statutum utroque Jure; Canonico quidem per Rubricam, & textus b. tit. Civili autem l. si constitutio 10. l. si quando 19. & Auth. seq. C.

de testib. Ratio est, quia publicè utile est ex veritatis occultatione nemini interverti Jus suum, quod tamen fieret, si testes à ferendo testimonio se possent subtrahere.

Coguntur autem testes, quando idonei sunt, Jure Civili, vel indictâ mulctâ pecuniariâ l. un. ff. si quis jus dicent. non obtemp. vel captis pignoribus ad exemplum Tutorum, & Curatorum satisfacere nolentium; aliquando etiam per confiscationem bonorum & bannum. Gaill. l. 1. obs. 100. n. 10. & seqq. Jure Canonico, antequam Judex Ecclesiasticus ad coactionem testium, recusantium testificari, descendat, monendi sunt antea, & si moniti, amore, aut favore unius.